

ИСТОРИЈА ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

КЊИГА ДВАНАЕСТА ПРВА КОАЛИЦИЈА

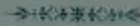
Садржај

Положај странака после смрти Лудвика XVI. – Промена у извршној власти. – Ролан се повлачи; Бернонвиљ постаје војни министар на место Паша. – Положај Француске односно туђинских сила; улога Инглеске; политика Паша. – Стање наше војске на северу; анархија у Белгији због револуционарне управе. – Димурије долази поново у Париз; његова опозиција Јакобинцима. – Прва коалиција противу Француске; општи план одбране који је предложио Димурије. – Дизање три стотине хиљада људи. – Димуријева инвазија у Холандију; подробности војних планова и операција. – Паш постаје мер Париза. – Агитација странака у престоници; њихов изглед, њихов говор и њихове идеје у општини, код Јакобинаца и у срезовима. – Немири у Паризу због животних намирница; пљачка бакалница. – Наставак борбе између Жирондиста и Монтањарада ; њихове снаге, њихова средства. – Неуспеси наше војске на северу. – Револуционарни декрети за одбрану земље. – Установа ванредног кривичног суда; бурне дискусије у Скупштини о томе; догађај 10. марта у вечер; пројекат напада на Конвент не испада за руком.....	319–414
Примедбе и доказни списи.....	415–450

1902

В. М. Стојановић

А. ТИЈЕР.

ИСТОРИЈА
ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ
И
КОНЗУЛСТВА И ЦАРСТВА.

ПРЕВЕО

М. М. Магдалежић

РЕЗЕРВНИ ГЕНЕРАЛ

БИЛ. ПРОФЕСОР БУДНЕ АКАДЕМИЈЕ.

ДЕО ПРВИ

ИСТОРИЈА
ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

СВЕСКА III.

Народни Конвент. Жерма. Смрт Лудвика XVI. Прва Коалиција.

КЊИГА ДВANAЕСТA

ПРВА КОАЛИЦИЈА.

БЕОГРАД

ИЗДАВАЊЕ У ДУЖАВНОМ ИСТАМБУЛСКИМ КЊИГАРНИМ СТЕЖИ

1902.

1-75 ДИНАРА или КРУНЕ.

140. БР.

16087

С овом књигом свршава се Свеска III, на коју су још додати:

Насловни лист;

Примедбе и Доказни Списци;

Садржина;

Централне ознаке оних тренутака.

КЊИГА ДВАНАЕСТА

ПРВА КОАЛИЦИЈА.

Положај странака после смрти Лудвика XVI. — Промена у извршној власти. Роџан се повлачи; Берноније постаје нови министар на месту Папа. — Побојај Француске однеко енглеских сила; улог Наполеона; додаци Вити. — Стање наше војске на северу; анархија у Бельгији због револуционарне управе. — Димурје долази позиво у Париз; велика опозиција Јакобинцима. — Прва коалиција противу Француске; општи закони одбране који је предложио Димурје. — Динамо три стотине хиљада ljudi. — Димурјева мисија у Холандију; подробности војних планова и операција. — Наш постаје кћер Париза. — Антитакаја страшила у престоници; њихов изглед, њихов говор и њихове идеје у општину, код Јакобинца и у срезовима. — Немари у Паризу због политичких намерица; различна балансирања. — Наставак борбе између Жироциста и Монтанарада; њихове снаге, њихова средства. — Неуспех наше војске на северу. — Револуционарна депрети за одбрану земље. — Уставна извршног врховног суда; бурне дискусије у Скупштини и томе; дегај 19. марта у вечер; пројекат закона на Конвент по испад на рукој.

Смрт несрећног Лудвика XVI. дубоко је потресла Француску, а у Европи је изазвала неку мешавину чуђења и гњева. Као што су то предвиђали најумиђавнији револуционари, иза тога је настајала неминовна борба. Ваљало је дакле тући се противу удружених престола, и победити их или пасти под њиховим ударцима. Услед тога и у Скупштини, и међу Јакобинцима, и свуда, говорило се да ваља бринути се и радити само о одбрани противу спољње опасности, и од

Јануар 1793

Подошај
страници после
смрти Лудвика
XVI.

тога тренутка питања о рату и о финансијама била су непрестано на дневном реду. Видели смо какав су страх уливале једна другој обе унутрашње странке. У отпору противу осуде Лудвика XVI., као и у страху који су изазвали у многим окружима ексцеси почињени од 10. августа, Јакобинци су видели некакав опасан остатак ројализма. Поред тога, сумњали су, до последњег момента, о својој победи; али, лакоћа којом је смртна пресуда извршена 21. јануара, охрабрила их је најзад. Од тада отпочеше да верују да ствар Револуције може бити спасена, и спремали су посланице окружима да их обавесте и да их дефинитивно обрлате на своју страну. Жирондисти, напротив, већ дирнути судбом пале жртве, и сем тога узбуњени победом својих противника, почеше да назиру у догађају од 21. јануара почетак дугог и крвавог беса, и први чин онога безобзирног система који су они сузбијали. Допустили су им истина истрагу противу твораца септембарских догађаја, али то беше концесија која није значила ништа. Напуштајући Лудвика XVI., они су хтели доказати да нису ројалисти; а уступајући им септембристе, хтело се да им се покаже да се злочин не заклања; али ови обострани докази нису никогa ни задовољили ни умиривали. На њих се непрестано гледало као на слабе републиканце и готово ројалисте, а они су непрестано гледали у својим

противницима непријатеље жедне крви и сече. Ролан, сав усплахирен, не због опасности, него због очигледне немогућности да буде користан, дао је оставку 23. јануара. Јакобинци примеше то пљескањем, али одмах повикаше да су у министарству остали још издајници Клавијер и Лебрин, којима је владао интригант Брисо; да зло још није уништено; да се не треба заустављати, него, напротив, навалевати удвојеном енергијом све докле док не буде оборена влада *интриганата, Жирондиста, Роландиста, Брисониста*, итд.... Наједанпут Жирондисти захтевају да се реорганише војно министарство, које је Паш, због своје слабости према Јакобинцима, довео у најгоре стање. После бурних дискусија о томе, Паш је био отпуштен као неспособан. И тако ова два првака, чији су супротни утицаји доминирали у овом министарству, и око којих су се противници искупљали, беху искључени из владе. Већина Конвента држала је да је тиме учинила нешто за мир, као да ће крви завађени непријатељи, који су се искупљали око тих лица, умирити се тиме и неће потражити нова имена око којих ће се искупљати и тући. Бернонвиљ, пријатељ Димуријев, прозван *француски Ајакс*,¹⁹⁰ позван је за министра

¹⁹⁰ Име два грчка јунака, највише на гласу после Ахила (Спеска II, стр: 163. и 104., 80.).

Први је син Озвон. Био је краљ Додре. Омир га представља као најпошестијег од свију Грка, као најреистијег у пуштању

Јануар 1793
Ролан даје
оставку.Отпуштена
Паша.Бернонвиљ
постаје нови
министар.

Јануар 1791

војног. Странке су га познавале досада само као храбра; али његова оданост дисциплини довела га је брзо у опреку са раскаланим Јакобинцима. Пошто је ово учињено, извесена су на дневни ред финансијска питања, која беху најзначајнија у овом узвишеном моменту кад је Револуција имала да се бори противу целе Европе. У исто доба решено је да Уставни Одбор поднесе свој извештај најдаље за петнаест дана, и да се одмах затим узме у расправу питање о јавној настави. Многи, који нису разумевали узрок револуционарних потреса, држали су да сва зла у држави потичу из оскудице закона, и

стреле и бичању лобуда, и као најбржег трзача. Кад је Троја освојена, он је ушао у храм Минервин, и, рукама на којима се још пушала крв, ухватио је и свилом извукао из храма Касандру, свештенику ове богиње. Војећи се Минервине освете, он побегне; некога лађа, нападнута буром, разбије се, и Ајакс, борећи се противу ове опасности, издере на један стеновити окожај и спасе се, одакле одмах настави чинити богове, *претећи им петицом димњом према небу*. Разгневан тиме, Нептун удари и разбије стену својим тропуцама, и Ајакс прогутају таласи.

Други је син Теламонов, краљ Саламине. Одвео је пред Троју злату од дванаест лађа. Одређен коцком, делио је мегдан са Хектором, на погледу обе војске. Борили су се цео један дан, и прекинули борбу поздрављајући се витешки узајамно. И овај Ајакс био је толико јуначан да је чинио и богове. Једнога дана, кад је ејдан од Тројанских богова уточио у облак обе војске, да би помогао Тројанцима да побегну, Теламонов син вољаче: „Велики боже, врати нам дан и бојеве.“ После Ахилове смрти отишао се са Улисом за оружје овога јунака, али безуспешно, јер овај усво, својом вештом речитошћу, да се неку преда то оружје. Раздражен тиме што Грин дају већу цену саветника и речима него јуначству, он наједанпут толико побесни, да је ноћу улетно међу стоку и као је држећи је на непријатеља. Сутрадан, видећи шта је урадио, убије се на очајања, да избегне упућене од подсмеха свију Грка.

Име Ајакс придева се данас ономе војнику, за кога се хоће да рече да је напрасит и неустрашим.

Пр.

Јануар 1793

да ће Устав стишати све те нереде. Због тога велики део Жирондиста и сви чланови равнице не престајаху захтевати Устав, и жалити се што се отеже са њим, наводећи да је њихова мисија дати земљи Устав. Они су истински били уверени у то; они су сви држали да су позвани само за тај циљ, и да ова задаћа може бити свршена за неколико месеци. Они још не беху опазили да су били позвани, не да земљи даду Устав, но да се боре; да је њихова ужасна мисија била да бране Револуцију противу Европе и Вандеје; да ће убрзо, од тела које расправља и одлучује, прометнути се у крваву диктатуру, која ће у исто доба прогањати унутрашње непријатеље, тући се с Европом и побуњеним провинцијама, и бесно се бранити на све стране; да ће њихови закони, пролазни као свака криза, сматрати се само као излив гњева, и да ће од свега њиховог рада остати само слава одбране, једина и ужасна мисија коју им је судба одредила, и коју они сами нису још држали као једину.

Међутим, било заморени дугом борбом, било због сагласности у питањима о рату, било зато што је сваки налазио да се ваља бранити, и чак изазивати непријатеља, беше настала извесна тишина после страшних узбуђења изазваних парницом Лудвика XVI., и још се пљескало Брисоу за његове дипломатске извештаје противу страних сила.

Прва мисија Коалиције.

Јануар 1793
Прекид Фран-
цуског савеза
Европом.

Такав је био унутрашњи положај Француске и стање странака на које је била подељена. Према Европи, њен положај био је преко мере опасан. Она је прекинула са свима силама. Дотле је Француска имала само три јавна непријатеља — Пијемонт, Аустрију и Пруску. Револуција, коју су сви народи одобравали више или мање према свом развијњу, а све владе мрзеле више или мање према свом страховању од ње, беше међутим сасвим променила мњење и расположење света према себи, ужасним догађајима од 10. августа, 2. и 3. септембра и од 21. јануара. Мање презирана због своје енергичне одбране дотле, али мање поштована од како се беше указала тим злочинима, народи су се мање интересовали и одушевљавали за њу, а владе отпочеше гледати на њу озбиљније.

Све је дакле доприносило да рат постане општи. Видели смо да се Аустрија, због породичних веза, дала увући у рат мало користан за њене интересе; видели смо да је Пруска, чиј је природан интерес био да се удружи с Француском противу главе Империје, поводећи се за разлозима неоснованим и мало смишљеним, прешла Рајну и компромитовала своју војску у Аргону; видели смо да је Катарина, некада философ, напуштајући као и сви дворски људи ствар којој је најпре симпатисала из сујете, била против Револуције и због моде и због политике, и

подбадала Густава, императора Аустрије и краља Пруске, да их одстрани од Пољске и потисне на запад; видели смо Пијемонт који напада на Француску против својих интереса, али због разлога сродства и мржње на Револуцију; мале дворове Италије који мрзе нашу нову Републику, али се не усуђују да је нападну, и чак признају је кад се појави наша застава; Шведску која остаје потпуно неутрална; Холандију и германску дијету¹⁹⁷ које се још не исказују, али и не крију своје дубоко негодовање; Шпанију, која остаје неутрална под утицајем мудрога грофа д'Аранде; и најзад Инглеску која пушта Француску да се сама раздире — да се код куће испрпе и да ослаби и нацети своје колоније — остављајући тако револуционарним нередима да они за њу сврше што треба.

Нова револуционарна наглост поколебала је све срачућене неутралности. Дотле се Пит

¹⁹⁷ Германска Дијета или Дијета Германске Империје. Тако се звала Скупштина, у којој су биле заступљене све државе садашњег Германског Савеза или Савезне Германске Империје. Ова Скупштина бавила се питањима политичким, законским и законодавним, религиозним, међународним и дипломатским, која су била од општег значаја — за сву империју. Она тога у њену надлежност спадало је да објављује војну — туђину параво — и да закључује мир, да одређује количину напредних приноса за оште државне кљеве и да је разрешује на поједине државе савеза, итд. Она Скупштина бирали је и императора све до Златне Бузе (Слеска I, стр: 339., 64.), којом је то право пренесено на владаре појединих савезних држава и лица њиховог ранга.

Скупштина ова састајала се тада кад је посаа имала, и скоро свика пут у другој пароши царства. Најчученије дијете састајале су се у Франкфурту, у Регенсбургу, у Швајеру, у Аугсбургу, у Цириху, у Ворису и у Мајнцу. Од 1663. г. до Француске Револуције дијете се стално састајала у Регенсбургу, изузевши

Јануар 1793

Улога
Наглости.

Политика
Пита.

Јануар 1793

држао и поступао сасвим како треба. Једна упола револуција, која је у његовој отаџбини упола само изменила и обновила друштвено стање, оставила је за собом и даље читаву гомилу феудалних установа, које су за аристократију и двор биле драгоцене, и противу којих је опозиција морала дивати свој глас. Пит је поставио себи двојаки циљ: прво, да умерава аристократску надутост, да уздржава тежњу за реформама, и да тако одржи своје министарство владајући над обе ове странке; друго, да Француску сатрењеним властитим погрешкама и недаћама, и мржњом свију европских влада; он је хтео, једном речи, своју отаџбину да начини господаром света, а себе господаром своје отаџбине; то беше двојаки циљ коме је он тежио егизмом и душевном снагом великога државника. Непутраљност је веома добро ишла на руку ње-

један кратак период у XVIII веку, у коме је стално заседавала у Франкфурту.

Одлуке ове Скупштине подишлене су на потврду императору, и тек кад их је он потврдио постајале су закон и звале се имперске одлуке.

Император је имао права да ове одлуке одбаци — сасвим или неке делове њихове; али није имао права да их мења.

Одобрене одлуке дијете шилане су свима владама савезних држава на знање.

У прво доба у дијети је председавао император; доцније, под Карлом V., у дијети је председавао императоров комисар, изабран обично између императорских принчева.

Архиепископ бирач од Мајнца, као архиванцелар царства, био је управитељ дијете. Њему су сви чланови дијете предавали своја дупликација; њему су шилани сви акти које је требало изнети дијети на расправу.

Тако је било стање и уређење ове германске дијете све до 1815. г.

Пр.

Јануар 1793

говим намерама. Опирући се рату, он је уздржавао заслепљену мржњу свога двора према слободи; пуштајући да се без сметње развијају експеси Француске Револуције, он је тиме давао сваки дан кржаве одговоре апологистима ове Револуције, одговоре који нису ништа доказивали али који су чинили извештај ефекат. Славноме Фоксу,¹⁹³ најречитијем човеку опозиције у Инглеској, он је одговарао казујући му о злочинима обновљене Француске. Бурке, ватрени декламатор, беше одређен да набраја ове злочине, и он је то чинио будаластом жестином; једног дана

¹⁹³ Charles-Jacques Fox. Државник и најречи беседник у Инглеској. Родно се у Лондону 1748. Умро 13. септембра 1806. Трећи је син првог лорда Холанда, политичког противника лорда Чатама, оца Питовог.

У 1768. кад му је било тек 20. г. изабран је у парламент, придружио се министарској странци и заузео амблацијни положај у државној служби — конесара адмиралства.

Његов неважан положај по рођењу, његова бујна и жене-розна природа, и уз то велика образованост коју је стекао про-странци успешним студијама и многим путовањем по Европи, узвишише га он пређе у опозицију већ 1772.

Његов таленат, права речитост, чистота и тоштина његових политичких уверења, стекли су му брзо опште расположење на-рода. Министарства су се повијала и падала под ударима његове логички моћне, и често веома оштре саркастичке речи. Поводом америчког рата рекао је једном приликом у парламенту првом министру, лорду Норту, ово: „Александар Велики није освојио толико земља, колико их је лорд Норт био наметан да изгуби у једној самој војни.“

По паду министарства лорда Норта (1782.), Фокс је ушао у ново министарство лорда Букингема као министар спољних по-слова.

Смрт Букингамова која је убрзо наступила изазвала је пад његовог министарства и појаву новог, у коме се појављује као министар и Пит.

Ово ново министарство пало је убрзо под удруженим ударима Фокса и лорда Норта, и Фокс се поново појављује као министар у новом министарству, у коме је, као уверени противник насилја

Јануар 1793

терао је то дотле чак да је бацио с трибуне један нож, који су, рече, начинили јакобински пропагандисти. Док су у Паризу оптуживали Пита да новцем мути и изазива нереде, у Лондону је он оптуживао револуционаре француске да се труде да новцем подстакну и изазову револуцију, и наши емигранти распростирали су веру у те гласове понављајући их. Док је, овом махијавелистичком логиком, одбијао Инглеze од француске слободе, подстицао је Европу противу нас, и његови посланици наговарали су све силе на рат. У Шведској није имао успеха; али у Хагу,

и заштитник слободе поглавство допринео миру са Америком, који је осигурао слободу и напредак ове земље.

Бил противу свевојне индијске куманије, који је Фокс предложио и заступао најречитије, али који је парламенат одбио при свем том, био је повод паду овог министарства и поновној појави Пита, противника Фоксовог, у министарство. (1788.)

Од тога доба настаје оштра борба у парламенту међу њима, која се није прекидала до смрти Питове.

Француска Револуција, и поред својих претераности, чинила је дубок повољан утисак на Фокса. Он је натрени заступао правичност њене тежње да ослободи робства француски народ, и био је увек противан свима непријатељским намерама и покушајима противу Француске.

После смрти Питове, 1806., дошао је поново и последњи пут у министарство, и врша му је брига била да успостави добре односе са Француском, али га смрт прекине у тој старану. Наполеон је био дубоко потресен гласом о његовој смрти. У својим мемоарима писаним на острву Св. Јелене, написао је он о томе ово: „Тренутак смрти Фоксове био је фаталан у мојој каријери. Да је он живео, ствар народа напредовала би, и ми би створили ново стање ствари у Европи.“

Фокс је био напредна појава. Мало је делово предуверела свога народа, и није одобравао онај искључив патриотизам ни ову мржњу на саренивности инглеске аристократије.

Његове беседе у парламенту искуљене су и штампане у шест дебелих свезака. Написао је: *Историја два последња краља из дома Стурџа и Апокалипса револуције од 1688. г.* Пр.

Јануар 1793

послушни статудер, који је већ опробао на себи једну револуцију, непрестано у сумњи о свом народу, и немајући другог ослоња са свем инглеске флоте, задовољно га је потпунице, и уверио, читавом гомилом непријатељских демонстрација, о својој мржњи према Француској. У Шпанији нарочито употребио је Пит највише интрига да ову силу склопи да учини највећу погрешку какву никад дотле учинила није, да се удружи са Инглеском противу Француске, своје једине савезнице на мору. Шпанаљци су били мало узбуђени нашом Револуцијом; мадридски кабинет потискивали су противу француске Републике не толико брига о сигурности и разлози политички, колико обзир на сродство као и то што су све владе биле уставе противу ње. Мудри гроф д'Аранда, сузбијајући интриге емиграната, срдитост шпанаљске аристократије и подстрекавања Пита, брижљиво је штедео осетљивост наше нове владе. Оборен при свем том, и замењен доном Мануилом Годојом, прозваним књазем Мира,¹⁹⁹ он је оставио своју несрећну отаџбину на жртву најгорим саветима. Дотле, мадридски кабинет одбијао је да се изјасни о Француској; у мо-

Шпанаљски министар д'Аранда одлучио је да књаз Мира.

¹⁹⁹ *Don Manuel Godó, Prince de la Paix.* Родио се у Бадајоцу 1764., умро у Паризу 1851. г. У доба кад је као први министар заменио грофа д'Аранду био је љубавник краљице Лујзе-Марије, што га је и истакло у врхове државне управе. Вазалски мир између Шпаније и Француске (22. јул 1795) коме је он много допринео, довео му је почасну титулу *Књаз Мира*, коју је потпуно заслужио. Пр.

Јануар 1793

менту дефинитивног суђења Лудвику XVI., он је понудио политичко признање Републике и своје посредовање код свију сила, ако се збаченом монарху остави живот. На место ма каквог одговора, Дантон је предложио рат, а Скупштина је прешла на дневни ред. Од тога доба пак није било више сумње о расположењу за рат. У Каталонији се гомилала војска. У свима пристаништима оружало се живо, и беше одлучено да се што пре напада. Пит је дакле тријумфовао, и не исказујући се још, нити наглећи да се истакне, он је најпре хтео и настојавао да своју флоту учини што јачом и што страшнијом, задовољавао је тим својим спремама своју аристократију, одрживао нашу Револуцију декламацијама које је плаћао; и, док је он на тај начин увећавао и развијао своју снагу у тишини, дотле је у исто доба подстицао и припремао противу нас једну надмоћну лигу која нам, ангажујући сву нашу снагу противу себе, неће допустити да помажемо наше колоније, нити да сметамо успесима енглеске снаге у Индији.

Погрешке
Европе противу
саме себе.

Никад дотле Европа није била тако заслепљена, нити је учинила толико погрешака противу саме себе. На западу Шпанија, Холандија, све поморске силе, заведене мржњом аристократије, оружају се са њиховим непријатељем Енглеском, противу Француске, њиховог јединог савезника. Пруска због не-

Јануар 1793

појмљиве сујете, удружује се са главом Империје противу оне Француске, са којом је Фридрих Велики увек препоручивао савез. Мали краљ Сардиније пада у исту погрешку, због побудâ у истини природнијих, због сродства. На истоку и северу, Катарина се пушта да изврши злочин на Пољској, атентат противу сигурности Германије, због пуне жеље да се задобије која провинција, и да би се одрешених руку Француска могла још више слабити и раздирати. Сва стара и корисна пријатељства напуштена су и заборављена наједанпут, и уступало се перфидним подбадањима две најопасније надмоћне силе, да би се оружјем могла напасти наша несрећна отаџбина, стара заштитница и савезница оних који је данас нападаху. Сви су то помагали, сви су је излазио на сусрет жељама Пита и Катарине и ишао им на руку; неразумни Французи јурили су по Европи да убрзају овај несрећни и опасни преврат политике и мудрости, и да на њихову земљу навуку најужасније буре. И какве су биле побуде таквог чудноватог поступања? Катарини се уступала Пољска зато, што је хтела да регулише њену стару слободу; Питу се уступала Француска зато, што је ова хтела задобити слободу коју још није имала! Француска је, нема сумње, починила ексцесе; али оштрина борбе са њом и противу ње морала је учинити да тих ексцеса буде и више и

Јануар 1793

још већих, те се тако, без да се успело да се угуши та мрска слобода француска, натоварило на Европу тридесет година најкрвавијег рата, изазвале простране и далеке најезде, учинило да се појави један освајач, изазвали огромни потреси и нереди, и свршило оснивањем два колоса који данас владају над оба елемента (водом и копном) Европе — Инглеске и Русије.

Мудро држање
Даније и
Шведске.

У сред ове опште завере само су Данија, руковођена вештим министром, и Шведска, ослобођена надмених Густавових снова, остале у мудрој резерви, што је требало да чине и Холандија и Шпанија придружујући се систему оружане неутралности. Француска влада ценила је како треба ова општа расположења и, нестрпљива каква је у овом моменту била, не само да није чекала да јој се рат објави, но је, напротив тежила, да га изазове. Од 10. августа она није престајала захтевати да је признаду, али је још остајала у извесним границама обазривости према Инглеској, чиј јој је неутралитет био потребан због непријатеља са којима је већ имала да се бије. Али после 21. јануара она је отурила све обзире, и беше се одлучила на рат са свима и противу свију. Видећи да су скривена непријатељства тако исто штетна и опасна као и отворена, она се пожури да открије и истакне своје непријатеље; и од 22. јануара, Народни Конвент отпочео је оба-

Јануар 1793

вештавати се о свима кабинетима, наредно је да му се поднесе извештај о држању свакога од њих према Француској, и спремао се да им објави рат ако буду оклевали да се изјасне категорички.

Инглеска је још од 10. августа била повукла свог амбасадера из Париза, и трпела је француског амбасадера у Лондону, Г. де Шовелена, само као посланика обореног краљевства. Циљ је свију ових дипломатских субтилитета био тај само, да се задорође дужни обзир према краљу затвореном у Тамплу, и у исто доба да се одложе непријатељства, која није требало још почињати. Међутим Пит је притворно захтевао да му се пошље један тајни посланик коме би изнео своје жалбе противу француске владе. Бude послан грађанин Маре (Maret) у месецу децембру. Он је имао са Питом разговор насамо. После узајамних изјава да овај састанак њихов нема ничега званичног, да је он сасвим пријатељски, и да му је побуда само пријатељска жеља да се два народа објасне и обавесте о жалбама које имају један противу другог, Пит се жалио да Француска прети савезницима Инглеске, да шта више напада њихове интересе, и за доказ о томе споменуо је Холандију. Пит се највише жалио на отварање р. Шелде — поступак можда и неразуман, али великодушан, који су Французи учинили кад су ушли у Нидерландију. И доста абсурдно

Тајни мислија
де Марега у
Лондон.

Инглеске
жалбе противу
Француске.

Јануар 1790 је било захтевати и оставити да се Нидерландија, коју просеца р. Шелда, не може служити овом реком зато само, да би Холандија имала монопол пловидбе.²⁰⁰ Аустрија се није усуђивала да обори ову неправичну сметњу за Нидерландију, али Димурије учини то по наредби своје владе, и становници Антверпена обрадоваше се видећи лађе да долазе у њихову варош по тој реци. Одговор на ту жалбу био је лак: јер, Француска, респектујући права неутралних суседа, није могла ни до тае да призна и одобри и политичка насиља зато што су у њима интересовани неутрални. У осталом холандска влада показала је толико зле воље, да није могла ни очекивати толику обазривост и штедњу према њој. Друга жалба била је на декрет од 15. новембра, којим је Народни Конвент обећао помоћ свима народима који буду збацили јарам тираније. Овај декрет, можда и неразуман, који је донесен у једном моменту ентузијазма, није значао, како је то износио Пит, да се њиме позивају сви народи на буну, већ да ће се народима у свима земљама које буду у рату с Француском пружити помоћ противу њихових влада. Пит се жалио најзад на непрестане претње и декламације Јакобинаца противу свију влада; у овом погледу ни те владе нису остајале дужне Јакобинцима,

²⁰⁰ Све до ово доба Холанђани нису никако допуштали туђинским лађама пловидбу по р. Шелди. Пр.

те нису имале нашта ни да се жале противу њих. Јануар 1798

Овај разговор није довео до ничега, и само је открио жељу Инглеске да се одложи рат, који је она без сумње желела, али јој још није нишло у рачун да га објави. Међутим знаменита партица јануарска ускорила је догађаје: Инглески парламенат био је изненадно сазван пре обичног рока. Један инквизиторски закон донесен је противу Француза који су путовали у Инглеску; лондонска тврђавица²⁰¹ наоружана је; наређен је сазив милиције; спреме и разне јавне објаве указивале су на скори рат. Лондонска руља подбодена је и усколебана; пробуђена је она слепа мржња која, у Инглеској, чини те се рат противу Француске сматра као велика народна обавеза; најзад заустављане су лађе

²⁰¹ *Tower de Londres*. То је најстарији и најважнији споменик старине у Лондону. На источном је крају вароши, подлазиле извод моста *London-Bridge*, на једном зату који надвишава Темзу.

Ова тврђавица у исто је доба и варошка цитадела, и краљевска палата у којој су се скупштине састајале и закључивали разни уговори, и државна архива за најтеже злочинце, и највећи војни арсенал, и ризница крунских драгоцености, и главно складиште судских архива целог краљевства.

Колико је год страна на овом споменику, толико је и разних историја његових, од којих свака има своје војке, своје драме, своје злочине, своје ужасе.

Традиција је да је Јулије Цезар први саградио једну тврђавицу на том месту. Међутим то што се до данас одржало од овог споменика припада не томе добу него нормандском.

Гледају с Темзе, ова тврђавица има изглед неправилног ограденог масива, на коме се виде сви архитектурни стилови: мале куће и бастиони, видови и ровови, велике куће и капеле, касарне и ветнице, све је то нагомилано једно поред другог и, чини се, једно преко другог.

Фебруар 1793 натоварене храном, које су пловиле у наша пристаништа; и, кад се чуло за 21. јануар, француски посланик, кога и долге нису у неку руку хтели признавати као таквог, добио је наредбу да за осам дана изиђе из краљевине. Народни Конвент наредио је одмах да му се поднесе извештај о држању енглеске владе према Француској, о њеним споразумима са статудером Холандије, и 1. фебруара, пошто је саслушао Брисоа, који је, за један тренутак, успео да задобије одобравање обе странке, објавио је свечано рат Холандији и Енглеској. Рат са владом шпанском био је на прагу, и ма да није још био објављен, сматрало се да постоји. Тако је Француска имала сву Европу као свог непријатеља; а осуда од 21. јануара била је акат којим је она прекинула са свима престолима, и анга-

Објава рата
Холандији и
Енглеској.

Тврђавица ова састоји се, међутим, из два засебна дела. Један је унутрашњи а други спољни. Унутрашњи део чини велика кула, која се зове Бела Кула (*White-Tower*), са галеријама и одајама краљевим, ризницом, краљичином градином, црквом Св. Петра, и великом салом. Овај део брани дванаест кула. Спољни део, који је опасац, с пола, тврђавским зидом с бедемом, чине: улице и сокачићи позади бедема, који додиру до кула на обали Темзе, тврђавски зид с бедемом који је назначан кулама за одбрану, и кој на обали Темзе пред њим. У овај спољни део ове тврђавице слободно је приступ народу.

Сва готово историја Енглеске огледа се на крајним зидицима ове старе тврђавице. Она је била обиталиште старих краљева Енглеске; у њој су они расли, подизали се и по падлу и падали; за неке од њих она је била апсада, а неки су у њој нашли своју смрт. У њој се Ричард II. одрекао круне; у њој је Хајри IV. убијен.

Данас су у овој старој, пуној калосних успомена, енглеској бастији, само један војни и ратни музеј и један арсенал војних потреба.

Пр.

жовала се неповратно у даљи развој Револуције.

Требало је одупрети се страшном нападу толиких удружених сила, и ма колико да је Француска била богата у људству и материјалима, тешко је било веровати да се може одупрети општој навали на њу. При свем том људи, који беху на челу, били су пуни поуздања и храбрости. Неочекивани успеси Републике у Аргону и у Белгији уверише их да сваки човек, а нарочито Француз, може постати војник за шест месеци.

Сем тога, покрет који се онажао свуда у Француској уливао им је уверење да се цео народ може кренути и извести на бојишта, и дакле да је могућно искупити до три или четири милиона људи, који ће брзо постати војници, и превазићи на тај начин све што могу учинити сви суверени Европе заједно. „Погледајте,“ говорили су они, „све краљевине; њихове су војске шака људи, једва и „сплом рекрутованих и утиснутих у кадрове; „цео остали народ држи се у страни, а те „мале групе људи уведених у војнички строј „решавају судбу најпространијих царевина. „Али замислите, обрнуто, цео један народ „који оставља своје послове и устаје на „оружје за своју одбрану, зар он неће поко- „лебати све до сада уобичајене рачуне о „томе? Шта је немогућно за *двадесет и пет* „милиона људи кад устану?“ Што се тиче

Средства и
снага Фран-
цуске.

Фебруар 1793 новчаних издатака, о њима су се још мање бринули. Капитал народних добара увећавао се сваки дан због емиграције, и знатно је превазилазио дуг. У овом моменту, овај капитал био је без вредности јер није било кунаца, али њега су представљали асигнати, чија је номинална вредност замењивала будућу вредност добара које су представљали. Курс им је био за једну трећину мањи од њихове номиналне вредности; али то се могло накнадити пуштањем још једне трећине њиховог броја у циркулацију, и тај капитал био је толики, да је подмиривао у сувишку све потребе. Најзад, ови људи који ће се извести на бојишта живели су добро код својих кућа, многи међу њима живели су раскошно, зашто да не могу живети и у војни? Зар људи, ма где да дођу, могу оскудевати у земљи и храни? У осталом друштвено стање и уређење било је у то доба такво, да су сва богатства његова била већа но што је требало за подмирење потреба свију; ваља само та богатства боље разделити; и за тај циљ намеравало се да се оптерете богати да они подмирују ратне трошкове. Најзад, државе у које се буде продирало, које су такође имале своје старо друштвено уређење које је требало оборити, своје старе злоупотребе које је требало уништити, моћи ће задобити огромне користи од свештенства, од племића, од краљевства,

и бити у стању платити Француској помоћ Фебруар 1793 коју им је дала.

Овако је резоновала ватрена уобразиља Камбонова, и ове идеје обузеше све главе. Стара политика кабинетâ рачунала је некада на сто или две стотине хиљада војника, плаћених извесним порезама или приходима од домена; сад устаје сама цела једна маса људи и вели: *Ја ћу склопити војске*; она има пред очима укупну суму свију добара у земљи, и вели даље: *Ова сума довољна је, и, подељена међу све, она ће подмирити потребе свију*. Без сумње овако није говорио цео народ; тако су мислили, говорили и одлучили они најватренији, који су и прегли и настали свима средствима да те своје одлуке природе маси народа.

Пре него што покажемо поделу добара коју су измислили француски револуционари, да се вратимо на границе, и да видимо како се свршила последња војна. Почетак јој је био сјајан, али први успех, који је био рђаво користован, само је продужио нашу операциону линију, и изазвао непријатеља на веће и одлучније напрезање. Тако је наша одбрана постала тежа, јер се беше проширила; потучени непријатељ повратио се са новом удвојеном снагом и енергијом, противу наше готово потпуце растројене војске. Додајте да се број савезника удвојио, јер су нам претили новим нападима и Инглези противу наших

Фебруар 1798 обалама, и Шпањолици на Пиренејима, и Холандези према северу Нидерландије.

Димурије се бене зауставио на обалама Мааса и није могао продрети до Рајне, из разлога који нису довољно оцењени, јер се није могао разумети оклевање које је настало иза брзине његових првих операција.¹⁹²

¹⁹² Оваде је место да изнесем, укратко, шта је радио Димурије после успешног боја код Жемана. (Стр: 146, 147 и 148., 162.)

Потучен код Жемана, херцег Алберт, волачећи се на Брисел, покуши се да прикупи своја одељена растурена по Фландрији (Стр: 129—135., 159.), и да осигура своју праву комуникациону линију. За тај циљ повозе себи трупе које су биле код Турнеа и Лезве, под командом херцога од Виртемберга, и оне му се придружи 9. Тиме је снага његове колоне порасла на двадесет и осам хиљада људи. Грофу Латуру, чиј је главни штаб био у Ниру, и који је командовао свима трупама растуренима на простору од Турнеа до мора, изведе да ископи све своје трупе и да се повуче на Ган. Најзад, генерал Бодеја узети, 10., на Хаау у Намир, са једанаест батаљона, да штити и брани једину комуникациону линију противу Валанса. 12. херцег Алберт стигне у Брисел са главном својом колоном, пређе га и улагори се дозди нека између путова на Намир и Лупен (*Гледај карту Бр. 1.*).

Димурије је тек сутрадан после успешног боја код Жемана, 7., ушао у Мона; и, на место да је одмах појурно за разбијеним непријатељем да га уништи и, нарочито, да му издевети ископани растурене трупе његове по Фландрији, он остаје у Мону беспослан пет дана, тј. управо толико колико је потученом непријатељу требало да се повуче на опасност и да осигура своју комуникациону линију. Као узрок за ово своје задржавање Димурије наводи брине за задржавање војске које се инеу могао даље одлагати.

Тек 12., тј. кад је херцег Алберт већ прошао Брисел, Димурије се креће из Мона, и то, на место да иде у десно, на Нивелу, тј. да тежи да пре непријатеља дође на р. Маас и одсече га од његове комуникационе везе с Рајном, он окреће лево, према Енгилеу, истичући своју предвојницу на пут за Брисел, на Хаау; своје лево крило упућује на Ган, а генерала Валанса примиче и себи, упућујући га на Нивел.

Правцем који је он узео, и распоредом своје снаге на њему, Димурије је просто узумио се за одступајућим непријатељем, који му је већ толико намакао да га није могао стићи.

После озбиљног боја са позадицом непријатељском код Андерлахта пред Брислом, Димурије је ушао са својом колоном у Брисел 14., свечано дочекан од стране становништва. Лево

Кад је дошао у Лијеж, растројство његове војске било је потпуно. Војници су били готово голи; у оскудици обуће, они су омолавали ноге сеном; имали су довољно само меса и хлеба, захваљујући једној погодби коју је Димурије одржао сам својом влашћу. Али новаца није било да им се изда плата, и они

крило, под генералом Лабурдонсом, стигло је, преко Гаау у Дендермонд, два дана дошлице — 16. Генерал Валанс остао је у Нивелу.

Нове административне брине задржале су Димурија и у Бриселу читаво три дана.

На место да прикупи сву своју снагу и да се покуши да стигне и потуче онај део снаге непријатељске који је одступао пред њим, пре него што се сједини са генералом Бодејом на р. Маасу, Димурије одлаја своје лево крило и упућује га да опседне Антверпен, а генералу Валансу наређује да оде на Нивелу у Намир да опседне цитаделу Намирску; с њим, са остатком своје војске, креће се из Брисла 18. за непријатеља, у правцу на Лупен.

Пред Тирлемонском наишао је поново на позадину непријатељску, са којом је имао нов оштар сукоб. (21.)

27. Димурије се поново сукобио са позадицом непријатељском код Рокура, пред Лијежом, која се беше зауставила ту на утарђеном положају, да отвором својим осигура осталој војсци слободан пролаз преко р. Мааса.

Тог истог дана непријатељ је прешао р. Маас код Лијежа и сутрадан, 28., кад је Димурије ушао у Лијеж, бене се повукао до Ес-за-Шамел.

„Да се боље види колико је била погрешна стратигијски сна досадашња радња Димуријева довољно је да подсетим читаоца,“ вели Жомини (стр: 243.). „да од Жезве до Лијежа има само три или четири марша, и на место да су генерали Валанс и д'Харвил одмах после Жеманског боја упућени тим правцем на Лијеж, што би имперску војску довело у највећу опасност и по свој врлини уништило. Димурије идући унастопе на њом, потрошио је двадесет и два дана до дође до ње, и није отео непријатељу ни један топ.“

Генерал Валанс, коме је послат у помоћ и генерал д'Харвил, заузео је Намирску цитаделу 2. децембра. Лево крило заузеле су, за то време, најпре Мални, где је нађена велика количина оружја и муниције, па за њим и Антверпен (30. новембра) — овај последњи под командом генерала Миранде, који беше слично генерала Лабурдонса.

Фебруар 1798
Стање француске војске на северу.

Фебруар 1793

су плачкали сељаке, или су се тукли са њима да их натерају да приме асигнате. Коњи су цркавали од глади због недостатка фуражи, а артиљеријски коњи угинули су готово сви. Оскудице, оклевања и задржавања, огадише војницима даље ратовање и сви добровољци враћали су се у гомилама, позн-

Пошто је заузео Антверпен и затим отворно ушле р. Шеледањима Белгијским, Миранда, следећи налогу Димуријевом, крене се у десно на р. Маасу у правцу на Раремонд, где и стигне 10. децембра. За то време, генерал Валлис и д'Харалд распоредили су се, по заузећу Намурске цитаделе, возади Димурија, у другој линији, и то: први, код Хуја, са предводницом у правцу на Малмеди; други, код Тандроа. Димурије пак, у тежњи да прошири рејон за своје кантонмане, потисне Аустријанце из Ес-ла-Шавеза, у који уђе 8. децембра, а Аустријанци се повуку иза р. Ероте.

То је, ето, и тако радио Димурије, после успешнот боја код Жемаа. Аустријанци су одступили из Белгије, али нити су били потучени, нити бар пребачени преко Рајне, те су тако остали и даље озбиљна опасност за француску војску на овој страни.

Димурије, у својим мемоарима, вели, да је он, кад је дошао на р. Маас, намеравао да подели своју војску на два дела и, једним, да опседне тврђињу Маастрихт, а другим да гони Аустријанце до Рајне, али да је у томе спречен наредбама Министра Леброна, који му је дао разумети да Конвент неће да се према неутралитет бирача-палатина, чија су херцогства Берг и Жилије била на путу Димуријевом ка Рајни.

Жомини просто не верује у ово: прво зато, што му изгледа чудно да се Конвент толико стара да не повреди неутралитет бирача-палатина у исто доба кад се не боји да наоружа и дигне противу Француске најјаче Европске силе; друго, и посланице, зато, што је Димурије имао позитиван налог изаде, који му је саопштен војним министром писмом од 16. новембра, да непријатеља гони свуда где год наиђе на њега.

То писмо гласи:

„Министар сводних послова прочитао је јучер, генерале, у министарском савету, једно ваше писмо, из кога изгледа да ви не намеравате гонити непријатеља даље од р. Мааса, и да сте се решили да заузмате земље станове на овој реци. Ова наша намера противна је плану који сте ми предложили (Сесекс II, стр: 68. и 69.), и свиња наредбама издатим према том плану. Те наредбе врше се баш сада на р. Мозелу и на Рајни, и тамо је све у покрету да се устањени илаци изврши.“

„Према том плану, достојном француског народа, и да би Европа знала за њ, извршио сам одлучно је да се војска

Фебруар 1793

вајући се на један декрет којим је објављено да отаџбина није више у опасности. Потребан је био други декрет Конвента да заустави то дезертовање, и, ма да је он био општар, жандармерија распоређена по друмовима једва је успеваала да заустави бегунце. Војска се смањила за једну трећину. Сви ови узроци

„Рекубанне незаустваља све доле, док непријатељ не буде претеран преко Рајне, и Народни Конвент одобрио је ту његову одлуку.“

„Савет је донео ову своју одлуку рачунајући поглавито, с једном и оскомом, на вас. У писму нашем од 14., у коме сте захтевали двадесет нових батаљона за посаде, додали сте: „захтеване трупе журно су ми потребне, и ја захтевам да ми се пошаљу у толико пре и брже, што морам узети земље станове између р. Мааса и Рајне, ако се по мом великом плану радило и ради, ако Тријер и Кобленц буду заузети за петнаест дана, и ако генерал Бернонић буде у Келну за месец дана.“

„Захтевани двадесет батаљона упућени су одмах; војскама на р. Мозелу и Рајни није се потребљена свака дан; оне врше свој посао, Бернонић и Кастин рачунају на вас, и мисле као и ви да ће се напрезањем за још још недељу уштедети трошкови и опасности целе једне нове војне. Према томе, генерале, ја се надам да се ни не ћете одказати од овог великог плана који сте предложили; да не ћете пристати да пустате Аустријанце и Прусе да се настале између р. Мааса, р. Мозела и Рајне, и да ни не ћете допустити да се слабу потребна за бој и живот и да добију нове трупе за повећање своје снаге; једном рећу, да се не ћете одказати славе да сте једним само походом осигурали француску слободу.“

„Према овом налогу Димурије је морао плати,“ вели даље Жомини, „друте нарочите узроке због којих га он није извршио.“ Ти узроци били су, по Жоминију: његово нерасположење према министру војном, Пашу, кога је он сматрао као простог политичког инсекуданта и интриганта; мешање владе у његове административне послове на начин, који је унижавао његов ауторитет главног команданта; свађа његова са Јакобинцима, која је настала због тога и због његовог општог поступања према изасланицима влаховим у Белгију, иза чега је дошло изасилање Дантона и Анжрос, чланова Конвента, у Белгију као државних комисара, да на лицу места виде и оцене стање ствари и целокупан рад Димуријев.

„Било да је Димурије,“ наставља даље Жомини, ердит, због „умњених му увреда и давности, на Пашу и Конвент, сматрао да је већ и сувише радио за ове незахвалне дематого, било да

Фебруар 1793

учинили су те Аустријанци нису били гоњени потребном брзином. Клерфај је имао времена да се утврди на обалама р. Ерфте, а Болије у Луксембургу; и било је немогућно Димурију, са војском која се свела на тридесет или четрдесет хиљада људи, да тера пред собом непријатеља који се утврдио у планинама и шумама, и ослонио на Луксембург,

није овакао размере и дошај своје грешке коју чини прекидајући даље гоњење, он је одлучио више освртати се и помислити на оно што се у Паризу догађа, по на своје војничке послове. Решење да прекине даље гоњење непријатеља, он се није ни обазирао на налог који је о томе добио. Његова кореспонденција са Мирандом ништа сваку сумњу о тој његовој одлуци. У писму од 13. децембра писао је он овом генералу следеће: Кретање од Рирмонда на Тондр, које сам вам наредно, изазвано је искупљањем непријатељима; ја не могу даље напред због преграда који су настали и због којих је дезертовало већ око десет хиљада људи; најзад, извршни савет дао ми је најбоље налоге, да марширам на Кобленц, и да узамем Луксембург. Ови изрази довољан су доказ да је генерал, подлежући ситним интригама, напустио план који је усудио за време свог бављења у Паризу, и који је он још намеравао да изврши кад је стигао на р. Маас.²⁰²

И тако, ма да је простом једном демонстрацијом противу левога бока непријатељског могао претерати га преко Рајне, и поставити између себе и њега веома озбиљну природну препреку, и ма да је то било његов највећи интерес у овом реду, јер, поред тога што је тиме на најбоља начин осигуравао положај своје војске, он је још стварао себи најповољније услове за остварење свог плана — инвазије у Холандију. Димурије прекине даље гоњење, и размести своју војску у следеће стамове, овако:

Д'Харанс је штитио Намир; и мотрио на Болија у Луксембургу. Вазиас на линији Лимбург, Вершијер, Спа, Маамед, Дамшијер, са дванаест батаљона, свега око четири хиљаде људи, у Ес-ла-Шапелу. Стенгоз у селима дуж р. Роера до Адонхотела. Мијачински у грофству Дален и на обалама реке Форон. Фрегил у Елзену и Корнели-Минстеру. Димурије, с центром, у Лијежу, Робертону и Хериу. Опште зборилиште одређено је у Ес-ла-Шапелу.

Миранда са својом војском разместио се између Тондра и Рирмонда.

Клерфај, са својим Аустријанцима, наместио се на простору међу рекама Роером и Ератом, и повратио мостове на р. Роеру. (*Journal*, Т. II, р. 296.—296.) Пр.

Фебруар 1793

најјачу тврдињу у свету. Да се, као што је то непрестано понављано, Кистин, на место што је чинио налете у Германију, повукао на Кобленц, да се је удружио с Бернонвиљем да отму Тријер, и да су се затим обојица спустили низ Рајну, и Димурије би избио на Рајну код Келна; тако удружени сва тројица, пресекали би сваки саобраћај Луксембурга са Германијом и он би морао пасти због тога. Али од свега тога није било ништа; Кистин, желећи да одвуче војну на своју страну, само је тиме безкорисно изазвао једну декларацију имперске дијете,²⁰³ раздражио сујету краља Пруске, и ускорио тиме његов улазак у коалицију; Бернонвиљ, ограничен на силу коју је имао, није могао учинити да падне Тријер; и непријатељ се беше одржао у исто доба и у електорату тријерском и у херцегству Луксембуршком. При таком стању ствари, Димурије, продирући према Рајни, открио би своје десно крило и своју позадину, и не би могао, у осталом, у стању у коме је била његова војска, заузети огромну земљу од Мааса до Рајне и до граница Холандије, земљу тешко пролазну, без транспортних средстава, непресециану шумама, планинама, и поседнуту непријатељем који још није био за презирање. Извесно је да би Димурије, да је имао

²⁰² На захтев Аустрије, имперска дијета декретовала је, 23. децембра, да све државе германског савеза спреме и мобилишу трипут веће војске ко што их обично имају и држе. Пр.

Фебруар 1793
 потребна средства, волео да осваја на Рајни него да дође у Париз да ради за Лудвика XVI. Усрдност за краљевство, коју је он сам себи приписивао у Лондону да би себи цену подигао, и коју су му Јакобинци пришивали у Паризу да га упропасте, није била толика да би га могла склонити да се откаже од победа и да дође да се компромитује међу фракцијама у престоници. Он је напустио војште тек кад више није могао ништа да ради, и што је хтео лично с владом да расправи тешкоће које су му створене у Белгији.

Видели смо већ у какву га је забуну довело његово освојење. Освојена земља желела је револуцију, али не тако потпуну и радикалну као што је била Револуција у Француској. По свом васпитању, а и из разлога политичких и војних, Димурије је, природно, морао бити на страни умерених у земљи коју је заузео. Видели смо га већ како се борио да Белгијанци што мање осете незгоде овога рата, да се и они користе набавама за војску, најзад да их понајлак склони и навикне на асигнате а не да им их силом натура. За све то добио је од Јакобинаца само грдње. Камбон је удесио нову једну сметњу Димурију, учинивши да се донесе декрет од 15. децембра. „Ваља,“ рекао је Камбон у сред најживљег пљескања, „објавити се као револуционарна сила у земљама у које будемо ушли. Нема потребе крити се; деспоти знају

Револуционарни говор Камбон.

Фебруар 1793
 „шта ми хоћемо; ваља дакле гласно објавити
 „то што они нагађају, и чему се у осталом
 „правичност не може одрећи. Ваља свуда,
 „где наши генерали буду дошли, прокламо-
 „вати народно суверенство, уништење феу-
 „дализма, десетка, свију злоупотреба; све
 „старе власти ваља распустити, и завести
 „привремено нове локалне администрације,
 „под управом наших генерала; ове админи-
 „страције ваља да управљају земљом и одре-
 „ђују средства и начине за састављање На-
 „родних Конвената, који ће одлучивати о
 „даљој судби земље; ваља одмах сва добра
 „наших непријатеља, то ће рећи племићска,
 „свештеничка, разних удружења, мирских
 „или свештеничких, црквенска, итд., секве-
 „стровати и предати на чување француском
 „народу, да из њих подмирује трошкове ло-
 „калних администрација, и да му служе као
 „залога за ратне трошкове, чиј један део
 „морају сносити ослобођене земље, пошто
 „је циљ овога рата њихово ослобођење. Ваља,
 „после свршеног рата, свести рачуне. Ако
 „Република буде узела за потребе војске и
 „рата више него што износи део трошкова
 „који пада на дотичну земљу, платиће тај
 „вишак, у противном доплатиће се њој. Ваља
 „да наши асигнати, који су основани на новој
 „подели добара, буду примани у освојеним
 „земљама, и да се поље њихове циркулације
 „шири заједно са принципима који су их

Фебруар 1793

„изазвали; ваља, најзад, да извршна власт
 „пошље комисаре да се споразуму са тим
 „привременим администрацијама, да се збра-
 „тима с њима, да заступају код њих интересе
 „Републике, и да изврше декретоване секве-
 „стре. Револуција мора бити цела а не у
 „пола само.“ додао је Камбон. „Сваки народ
 „који неће то што ми овде предлажемо, биће
 „наш непријатељ, и заслужиће да са њим
 „као са таквим поступамо. Мир и братство
 „свима пријатељима слободе, рат подлим пар-
 „тизанима деспотизма; рат *палатама*, мир
 „колебама!“

Анархија у
 Белгији због
 револуционар-
 не напде.

Ове мисли беху одмах усвојене једним де-
 кретом, (напред поменути од 15. децембра)
 и послате на извршење у све освојене про-
 винције. Одмах затим читав облак агената,
 које је извршна власт изабрала међу Јако-
 бинцима, преплавише сву Белгију. Привре-
 мене администрације биле су склоњене под
 њиховим утицајем, и они су их потискивали
 у најпретеранију демагогију. Низки сталез,
 подбадан од њих противу средњег сталеза,
 починио је највеће nerede. То беше анар-
 хија од 93. г., која, изазвава код нас по-
 ступно немирима кроз четири године, настаде
 овде одмах, без икаквог прелаза од старог
 на нови ред ствари. Ови проконзули (ти
 агенти извршне власти француске), којима
 је дата готово апсолутна власт, затварали
 су, конфисковали и људе и добра; одузима-

Фебруар 1793

јући сво сребро из цркава, они су јако ожа-
 лостили несрећне Белгијанце, веома одане
 својој вери, и нарочито дали повода и ство-
 рили могућност за многе доповлуке. Склопили
 су нешто налик на Конвенте да решавају о
 даљој судби сваког предела, и, под њиховим
 деспотским утицајем, изгласано је сједињење
 са Француском у Лијежу, у Бриселу, у Мону,
 итд..... То, ето, беху неизбежна зла узетог
 правца, која су била у толико већа, што је
 револуционарно беснило, да би их починило,
 употребљавало и војничку силу. Сем тога,
 настадоше и избише у овој несрећној земљи,
 и расцени друге врсте. Агенти извршне вла-
 сти хтедоше да подчине својим наредбама
 генерале, који су се налазили на простору
 њиховог комисаријата; и где ови генерали
 не беху Јакобинци, као што је то најчешће
 било, то је био нов повод за свађе и борбе
 које су увећавале оштри неред. Димурије,
 раздражен што се његова освојења компро-
 митују, и растројавањем његове војске, и
 мрзошћу која се ствара и изазива код Бел-
 гијанаца, оштро је проучио неколицину ових
 проконзула, и беше дошао у Париз да најави
 своју ердитост, свом живошћу свога карак-
 тера и поноситошћу победоносног генерала
 који се сматрао као потребан Републици.

Димурије у
 Паризу.

Такав је био наш положај на овом главном
 војништу. Кистин, сузбијен у Мајнц, лармао
 је ту противу начина којим је Бернонвиљ

Фебруар 1793 извршио свој напад на Тријер. Келерман се одржао у Алпима, у Шамберију и у Ници. Серван се напрезао узалуд да састави војску у Пиренејима; а Монж, тако исто слаб према Јакобинцима као што беше и Паш, пустио је да се растројава поморска администрација. Ваљало је дакле сву народну пажњу окренути на одбрану граница. Димурије је провео крај децембра и цео месец јануар у Паризу, где се беше компромитовао са неколико речи у корист Лудвика XVI., недоласком код Јакобинаца, где су му се непрестано надали али се он не појављиваше никако, најзад својим везама са својим старим пријатељем Жапзонеом. Он је саставио четири мемоара, један о декрету од 15. децембра, други о организацији војске, трећи о снабдевању и набавкама, и четврти о ратном плану за идућу годину. На крају сваког од ових мемоара била је његова оставка ако се одбаци то што је он предлагао.

Одбор опште одбране.

Скупштина је сем одбора дипломатског и војничког, одредила и трећи ванредни одбор, који је назван *Одбор Народне Одбране*. Њему је стављено у задатак да се стара о свему што се дотиче одбране Француске. У овом одбору било је веома много чланова, и чак сви чланови Скупштине могли су, ако им се допадало, узети учешће у његовим седницама. Одбор овај одређен је и склопљен у циљу да се чланови противничких странака

Фебруар 1793 зближе и споразуму, и да се међу њима поврати и устали узајамно поверење заједничким радом на општем спасу. Робеспијер, раздражен што су у тај одбор ушли Жирондисти, долазио је ретко у његове седнице; ови пак, напротив, беху веома вредни. Димурије је изнео пред тај одбор своје планове, није увек успевао да га разуму, често је био досадан својом поноситошћу, и остављао је своје мемоаре њиховој судби. Због тога је отишао из Париза, мало расположен да напусти своју команду, премда му је пређено из Конвента да ће му се одузети, и очекивао је почетак војне.

Он беше потпуно извикан, међу Јакобинцима, и Марат га је сваки дан клеветао у листовима, зато што је подржавао полу-револуцију у Белгији, и што је био сувише онтар према демагозима. Оптуживали су га да је намерно пустио Аустријанце да се повуку из Белгије; и тврдило се јавно да је он отворно пролазе у Аргону Фридриху-Виљему, кога је могао уништити. Међутим чланови извршног савета и одбора, који су се мање поводили за демагозима, осећали су корист од њега, и још су га штедели. Робеспијер га је чак бранио, кривећи за све што се противу њега износило његове тобоже пријатеље Жирондисте. Споразумели су се и сложили да му се учини и одобри све што је могућно, не мењајући међутим ништа ни у донесеним

Фебруар 1793 декретима ни у општрим принципима Револуције. Враћена су му његова два главна комисара — Малус и Мали Јован, одобрено је да му се војска знатно увећа, обећане су му све потребе за војску, усвојене су његове идеје о општем ратном плану, али му није учињена никаква концесија ни односно декрета од 15. децембра, ни односно нове војне администрације. Наименоваће Верноивила, његовог пријатеља, за војног министра, било је нова добит за њега, и он се могао надати да ће администрација чинити све што може да подмири и да задовољи његове потребе.

План опште одбране.

Он је држао у једном моменту да ће га Инглеска узети за посредника између ње и Француске, и у овој ласкавој нади беше отишао у Антверпен. Али Конвент, сит перфидијом Питових, објавио је, као што смо то видели, рат Холандији и Инглеској. Ова објава застала је Димурија у Антверпену, и ево шта је било одлучено, у неколико по његовим пројектима, за одбрану Француске. Нашло се да треба дићи пет стотина седамдесет и шест хиљада војске, и то није било много, кад се помисли на идеје које су постојале о снази Француске, и кад се то упореди са снагом која је дигнута. Нашло се да треба бранити се на западу и југу, бити на опрези дуж Пиренеја и обала, и нападати одважно на Северу, или, како је то рекао Димурије, „одбрана је могућна само победама у великим

Фебруар 1793 „бојевима.“ За извршење овога плана, сто педесет хиљада људи требало је да поседну Белгију и да заклоне границу од Динкирхена до р. Мааса; педесет хиљада људи требало је да чувају простор између р. Мааса и р. Саре; сто педесет хиљада људи да стану дуж р. Рајне и Вогеза, од Мајнца до Безансона и Геса (Gex). Најзад код Шалона спрењена је била једна резерва, са потребним материјалом, да помаже свуда где буде потребно. За чување Савоје и Нице одређене су две војске, свака од седамдесет хиљада људи; за Пиренеје одређено је четрдесет хиљада људи; за обале океана и у Бретањи одређено је четрдесет и шест хиљада људи, од којих је један део намењен за укрцавање на лађе ако буде потребно. На ових пет стотина седамдесет и шест хиљада људи, било је педесет хиљада коњице и двадесет хиљада артиљерије.²⁰⁴ Толика је била пројектована

Креативна снага Француске.

²⁰⁴ Ова одлука за спрему за општу одбрану донесена је у Одбору Народне Одбране.

Иницијатори су били Сијеје и Дабос-Крансе.

Документи односни на ову одлуку значајни су поред осталог и зато, што је у њима изложен у неку руку и општи план операција. Дабос-Крансе прочитао је пред Конвентом, као извештај Одбора Народне Одбране следећи извештај о тој ствари:

„Република може бити нападнута са севера, са истока, с југа, и на обалама Океана. На реду је најпре питање: на којим местима она може деелати најуспешније офанзивно или дефанзивно? Она мора користити природне препреке свуда, где год се с њомоћи њих може успешно бранити. Ако Французи буду предлазили теснаде у циљу напада на непријатеља који је одвојен од њих планинским ланцима, они се тиме лишавају могућности да се са малим бројем људи успешно одупру великим војскама. У осталом, дефанзивни систем, кад он не повлачи за собом никакву опасност, прави је народни систем. Народ напада само онда,

Фебруар 1793

снага; али ефективна снага била је знатно мања, и износила је две стотине седамдесет хиљада људи, и то: сто хиљада у разним деловима Белгије, двадесет и пет хиљада на р. Мозелу, четрдесет и пет хиљада у Мајнцу, под командом Кристина, тридесет хиљада на горњој Рајни, четрдесет хиљада у Савоји и

„кад тиме спречава навазњу на своју територију; он излази из својих граница и иде да обара с престола тирани тада само, кад треба и хоће да ослободи народе; после тога он се враћа натраг, као што се и река враћа у своје корито пошто је истопила и оплодила поље њене долине.“

„Ваш одбор мисли дакле да ваља остати у одбрани на истоку и југу, докле бар док нас прилике које се непрестано мењају не принуде да радимо дружије. Две тачке, за које нас Сардински краљ може навести, јесу: Савоја и грофовство Ница; ове две земље доста су удаљене једна од друге, и толико су предвојене природним препрекама, да треба у свакој оставити засебну војску. На границама Шпаније две су главне тачке, куда шпанске групе могу продирати; оне су из два краја Пиренеја. Међутим, пошто у средини Пиренеја има још један пролаз, ваш одбор мисли да треба за све ове три тачке одредити три војске, и то: једну код Перпинјана, за одбрану Белегарда и Мон-Луја, и заштиту обала; другу око Вајоне; и, најзад, трећу око Тулузе. Она трећа војска, која ће бити под командом главног заповедника све три војске, служиће онима двема као резерва.“

„Шпанија не може изабачити на границу више од четрдесет хиљада људи; одређујући противу ње толику исту силу, ми се можемо успешно бранити противу ње: димже све три војске на тој страни биће укупно од четрдесет хиљада људи.“

„Војска Сардинског краља јака је до четрдесет и шест хиљада људи; међутим он мора оставити посаде у тврђавама, и страже у земљи противу револуције. Он може дакле извести противу нас највише тридесет до тридесет и шест хиљада људи. Аустрија му је послала помоћ од десет хиљада људи, и обећала му је послати још; али одбор мисли да се ми можемо успешно бранити на овој страни са четрдесет хиљада људи.“

„Обале средоземног мора и Океана морају се чувати јаничарима, посадама и једном обсервационом војском.“

„На северу ми морамо развити јаку снагу и сва средства за нападни рат, и ваља је прва жеља без сумње да спречите и чак да уништите непријатељске припреме једне силе која изгледа да је вољна да с нама ратује; ова сила увек се страшица искривања на њене обале; то до сад нити је остварено, нити се у опште озбиљно покушавало да оствари; али на

Фебруар 1793

Ници и тридесет хиљада у унутрашњости. Али да се војска поцупи до одређеног броја, Скупштина је декретовала да се потребни војници регрутују међу народним гардистима; да се сваки члан ове гарде, нежењен, или ожењен без деце, или удовац без деце, ставља на расположење извршне власти, од осам-

„до сад ваља помишљати и спречити се одлучношћу коју даје и осигурава режим слободе; ил' ћете одредити за тај циљ четрдесет хиљада људи.“

На основу свега напред реченог предложено је ово:

„1. Северне војске, на простору од Динкирхена до земље Геса (у подножју Јуре), рачунајући ту и све посаде у тврђавама, распоредиће се овако:

„Сто педесет хиљада људи од Динкирхена до р. Мааса; педесет хиљада између р. Мааса и р. Саре; сто педесет хиљада људи од Мајна до Бесансона, и даље до земље Геса; — свега три стотине и педесет хиљада људи, од којих су тридесет хиљада коњичке и шест хиљада артиљерије. Ове војске биће снабдеване опсадним приборима, поштовским материјалом, и у опште свим што им је потребно за нападни рат.“

„2. Еод Шалона покупиће се резерва од двадесет и пет хиљада људи, од којих три хиљаде коњичке и хиљаду и две стотине артиљерије, са свима осталим потребама, која ће давати помоћ свуда где ова буде потребна.“

„3. Пиренејска војска биће од четрдесет хиљада људи, међу којима ће бити тридесет хиљада пешака, осам хиљада коњичке и две хиљаде артиљеријиста. Та војска поделиће се у три одреда.“

„Алпјска и Варска војска биће, свака, од шестнаест хиљада пешака, четири хиљаде коњичке и осам стотина артиљеријиста.“

„Војска на обалама Океана, или за укрцавање на лађе, биће од четрдесет хиљада људи, од којих тридесет и пет хиљада пешака, четири хиљаде коњичке и хиљаду артиљеријиста.“

„4. Свака од ових војска имаће свој засебан штаб; шест хиљада људи, од којих две хиљаде драгона, за чување обала Бретане.“

„5. Финансијски и ратни одбор одредиће шта ће све ово коштати и како ће се извршити.“

„Комини замера распореду северне војске.“

На место што је главна њена маса међу р. Мааса и мора, требало је метути је између р. Мааса и Рајне.

Сем тога он замера и томе, што је за Алпјску и Варску војску одређено осам хиљада коњичке, где се толика коњичка по терену употребити не може.

Најзад, по њему, одређена је сувише мала војска на граници Пиренеја. (Journ. T. III., стр: 48.—49.)

Пр.

Фебруар 1793
Двама три
стотине хиљада
људи.

наест до педесет година старости. Она је додала да треба дићи још три стотине хиљада људи за отпор коалицији, и да регрутовање траје док тај број не буде попуњен.* У исто доба наређена је емисија осам стотина милиона асигната, и да се на Корзики сече грађа за потребе флоте.

Нова емисија
асигната.

Очекујући остварење ових пројеката, ушло се у војну са две стотине седамдесет хиљада људи. Димурије имао је тридесет хиљада на р. Маасу.²⁰³ (Гледај карту Бр. 1 и 14.). Освојити брзо Холандију био је одважан пројекат који је заносио све главе, и у који је Димурије силом увучен општим мњењем. Предложено је било више планова. Један, који су смислили бегунци из Батавије,²⁰⁴ који су напустили своју отаџбину после револуције од 1787. г., састојао се у томе да се заузме Зеландија са неколико хиљада људи, и да се ухвати влада која се хтела тамо скло-

Разли планови
или освојено
Холандије.

* Декрет од 24. фебруара.

²⁰³ Ова војска на р. Маасу, то је она с којом је Димурије заузео Белгију, и о којој је било говора напред, на стр: 340—344., 309. Она на р. Шелди искупљена је и састављена у току зиме, поглавито у циљу инвазије у Холандију.

Главну снагу ове војске чинили су десет хиљада људи узетих из посада тврђава у Фламандији, и посаатах под командом генерала Флерса у Антверпен. Остатак били су враћени бегунци и нове трупе.

Пр.

²⁰⁴ Тако се некада, у старину, знао северноисточни део Холандије, у границама делте Рајне. То име добио је од *Bataavō*, старог германског племена, које се, потиснуто са свог огњишта унутрашњим смутњама, доселило у тај крај у доба далеко пре Цезара, и дало му своје име.

Да напоменем овде да се сва Нидерландија, кад је, утицајем француске револуције, проглашена за републику, звала, од 1793. до 1806. *Батавска Република*.

Пр.

Фебруар 1793

нити. Димурије се показивао да усваја овај план, али он није налазио да је добар, јер се по њему ваљало ограничити на окупацију једног малог и уз то мало значајног дела Холандије. Други план био је његов; по њему ваљало је спустити се дуж р. Мааса на Венлоо до Грава, прећи од Грава на Нимег, и затим окренути свом силом на Амстердам. Овај план био би најпоузданији, да се могла предвидети будућност. Али, налазећи се у Антверпену, Димурије је смислио трећи план, одважнији, бржи, прикладнији уобразиљи револуционарној, и богатији одлучним резултатима, ако се буде успело. За време док се његови помоћници — Миранда, Валанс, Дампијер и остали, буду спуштали низ р. Маас и заузели Маастрихт, који нису хтели заузети прошле године, и Венлоо, који се није могао дуго одупирати, Димурије је намеравао да се са двадесет и пет хиљада људи упути крадом између Берг-оп-Зоома, и Бреда, да стигне тако у Мердик, да пређе мало море Билбос, и да преко речних ушћа продире до Лајде и Амстердама. Овај одважни план био је толико исто основан колико и многи други који су успешно остварени и, ако је и био ризичан, он је стављао у изглед веће користи него онај по коме је ваљало директно нападати од Венлооа и Нимега. Радећи по овом последњем плану, Димурије би нападао Холандезе с фронта,

Фебруар 1798 који су већ били потпуно спремни за одбрану између Грава и Горкума, и шта више дао би им времена да добију помоћ од Инглеза и Пруса. Напротив, прелазећи преко ушћа рекá, он је продирао преко унутрашњости Холандије која није била брањена, и ако савлада препреке вода, Холандија пада. Враћајући се затим од Амстердама, он је долазио браниоцима с леђа, те су ови услед тога, имајући пред собом његове помоћнике који су наступали од Нимега и Утрехта, западали између две ватре и морали би подлећи.

Природно је било да он узме команду над војском која је имала да изврши ову експедицију у позадину браниоцеву, јер је ту требало развити највише брзине, одважности и вештине. Овај план имао је ону опасну махну коју имају сви офанзивни планови, а то је што се нападач илаже и сáм инвазији, остављајући јој за собом слободан простор. У овом случају р. Маас остајала је отворена Аустријанцима; али, у случају кад обе стране нападају једновремено, у добитку је онај који је упорнији и који се мање плаши инвазије.

Димурије је послао на р. Маас Тувенота, у коме је имао потпуно поверење; својим помоћницима Валансу и Миранди саопштио је своје намере, које је дотле држао у тајности; препоручио им је да пожуре опсаду Маастрихта и Венлоа, и, у случају да одоцне,

да се замењују пред овим тврђавама тако, да увек могу напредовати према Нимегу. Препоручио им је још да одреде зборишта око Лијежа и Ес-ла-Шапела, за трупе растурене по кантонманима, да би могле одупрети се непријатељу, ако би он покушао са јаком снагом узнемиравати опсаде које се имају извршити на р. Маасу.²⁰⁷

²⁰⁷ Кад год је реч о радњама Димуријевим, Тијер брижљиво избегава да изнесе праве побуде тих радњама његовим. Ова патриотска тенденција нишчева сасвим је разумљива. Нека су главни фактори револуције неспоразумни међусобом, нека су чак криво завађени непријатељи, нека се узajамно уништавају, али нека међу њима нема ни једног који иде из то да се одвоји од револуције, чак да се противу ње бори, да је сузбија у границе разума и умерености.

Ја сам већ имао прилике да изнесем праве побуде, због којих је Димурије уверио настојавао да се учини инвазија у Белгију. (Свеска II, стр: 91—94., 77.). Овде ћу да додам да су Димурија повукле у Холандију у ово доба те исте побуде, а не „опште мњење“ како то износи Тијер. Најбољи је доказ тога следећи извод из Димуријевих Мемоара о томе:

„План Димуријев био је да иде на Мервик с војском коју је скупио у Белгији (Она скупиљена на р. Шелди; стр: 356., 205.), осигуравајући се у исто доба противу тврђиња Бреде и Гертруиденберга десно од себе, и Берг-ан-Зоома, Стеенберга, Клиндерта и Вилемштатта лево од себе; и да покуша прелаз преко овог морског рукава, који је широк око две миље, и дође у Дорт, а одатле да се упути на Ротердам, Дефт, Хаг, Лајду и Харлем, до Амстердама. Оперисајући овако и овим правцем, он је долазио у позадину свију одбранбених ослоњаца Холандије, и да то време генерал Миранда, са једним делом од велике војске (Она на р. Маасу), опсео би и бомбардовао Маастрихт и Венлоо; и како чује да је генерал Димурије дошао у Дорт, остало би генерала Валанса да настави опсаду Маастрихта, а он би се упутио са пет хиљада људи на Нимег, где би му генерал Димурије дошао у сусрет преко Утрехта. Овај ратни план, брзо завршен, није могао наићи на озбиљне препреке, јер Статудер није имао ни војску скупиљену, ни какав устаљени план за одбрану, и јер од свију могућних планова за напад на Холандију, које је он могао замислити и спремати се да им се одупре, овај је био такав коме се могао најмање надати. Јер је био тако рећи то исто што и предузети провући војску кроз огњене ушк.“

Фебруар 1798

Димуријена
инвазија у
Холандију.

Одмах затим кренуо се Димурије из Антверпена са осамнаест хиљада људи, које је брзо могао да искупи. Своју малу војску поделно је на више одељења,²⁰⁸ којима је наредио да позивају на предају разне тврђине са којима се буду сусретале, не зау-

У случају успеха, Димурије је намеравао, одмах како завлада Холандијом, да врати у Нидерландију све батаљоне народних добровољаца; да искупи око себе линијске трупе, и са њима оне генерале на које се могао поуздати; да захтева од Скупштине Сталеж (Холандске) да нареди да се све тврђине у земљи предаду; да у влади учини најпотребније промене; да распусти холандске револуционарне одборе, којима је објавио раније, да ће, у случају успеха, сваки од њих, који узима померење својих суграђана, добити извесно учешће у администрацији своје провинције; да заштити батавску републику од комисара Конвента и јакобинца; да одмах наоружа једну елоту у Ротердаму, у Зеланду и у Текселу, ради осигурања холандске Индије, и да појача посаде у њој; да објави Инглезима потпуну неутралност, да остави у Зувету и у холандском Редру оперативну војску од тридесет хиљада људи; да да новац и оружје за испуњавање и састав једне војске од тридесет хиљада људи у области Антверпеној, обе Фландрије и Кампине, на које је могао рачунати; да француску војску ограничи на област Лијежа; да у свој Белгији прогласи за неважећи декрет од 15. децембра; да понуди народима да наберу и пошљу заједничку скупштину у Адост, Антверпен или Гап, где хоћеју, да одреди један слободан облик заједничке владавине, онакав какав им се буде допаво; затим да искупи известан број белгијских батаљона, сваки од осам стотина људи, које је он рачунао довести до четрдесет хиљада људи, да им преда кованице, и да имерцима предложи примирје. Ако ови не приме тај предлог, он је рачунао да их претера преко Рајне са својих више од сто хиљада људи; ако га приме, он је добијао више времена и средстава да изврши остатак свог плана, који је био, или да силом једну републику од седамнаест провинција, ако на то пристају оба народа, или да начини савез овананни и децанализни између обе републике — белгијске и батавске, ако не пристају да се сједине у једну републику; да од њих две дигне и састави једну војску од осамдесет хиљада људи до скупштине ове војне; да предложи Француској да ступи с њом у савез, али под условом да се врати Уставу од 1789., да би учинио крај својој вјархиди; а у случају ако ова то одбије, да иде на Парис са француским линијским трупама, и са четрдесет хиљада Белгијанаца и Батава, да растера Конвент и уништи јакобинцама.

Фебруар 1798

стављајући се пред њима ради опсаде. Предводница његова требало је да се жури да се дочепи свију лађа и свију транспортних средстава, а он, са јаким одељењем, удесно је свој мари тако да је могао дати помоћ свакоме свом потчињеном команданту коме

Ето какве су побуде покренуле Димурија у Холандију у ово доба и на начин на који је он предузео ову своју инвазију у Холандију — да се крадом учуче у срце Холандије правцем, којим су му се Холандијани најмање надали.

Признавајући да је Димуријев план по коме је он предузео инвазију у Холандију имао ту опасну махну, што је непријатељу остављао слободно поље за продирање у Белгију, на дакле и у воладину Димуријеву, Тијер наводи да је тај његов план одважњи, бржи, богатији одлучним резултатима, од свију осталих који су предлагани. Чак Тијер вели за тај план, да је био толико исто основан колико и многи други који су успешно остварени.

Доста, овај план био је одважан до дрскости, и стављао је у наглед најбоље резултате ако се успешно оствари; али, он није био брзи од осталих — јер је на правцу за његово остварење била читава маса разних природних и вештачких препрека, које је требало савлађивати; ипак је, још мање, био колико исто основан колико и сваки други план; напротив, у овом погледу, он није имао главну карактерну одлику плана — *сврхуственост и сирему према стварним чињеницама које постоје и о којима се мора водити рачуна* — то је пре била *авантура* него план, јер, како се друштво може назвати продирање са односно маленом војском дуж морске обале далеко на север, у присуству снажног непријатеља који је намећу р. Мааса и Рајне и који се спрема да груне у Белгију, и то без никакве сиреме за ала и без прелаза преко великих водених препрека које су на путу — *без потребних превозних средстава и без елоте која ће да брани прелазе противу вероватних покушаја Англо и Холандске елоте да их отежају и сирече* — него у простој нади да ће се та средства наћи на путу односно отети од противника?

Како је Димурије пропустио да претера Аустријанце преко Рајне, и дао им времена да се задрже и чак утврде на простору између р. Мааса и Рајне и да у том вољокају сачекају и добију поткрепљења своја и својих савезника, будућност је лако било предвидети. И по томе није неизвесност о будућности, како то вели Тијер, задржала Димурија да инвазију у Холандију предузме и изврши по плану воузданијем — долином р. Мааса на Нимет и Утрехт, чиме је обилазио све водене и вештачке — тврђине — препреке које су нагомилане у приморском делу Холандије — него су томе били други узроци, ови: Пошто се није могао споразумети са владом у Паризу о иједном питању које је њега инте-

Фебруар 1793

би она била потребна. 17. фебруара 1793. г., прешао је на холандско земљиште и издао прокламацију у којој је обећао пријатељство Батавцима, и изјавио да се рат води само противу Статудера и енглеског утицаја. Генерал Лекрек упућен је на Берг-оп-Зоом, генерал Бернерон на Клиндерт и Виљемштадт,

решавало и због којих је и долазило у Париз, и раздражен због тога, нарочито на Јакобинце, он се решио да једним притокомним предузећем покуша остварити своје раније замисли на Белгију и Холандију и да тако, с једне стране, изради јавно мишљење себи у корист, а, с друге стране, абаци јакобински жарам са себе, надијући се и оснивајући се, наравно без основа, да ће довољно бити да се он увути с војском у Холандију на да однах пазне у њој револуција њему у корист.....

Као што се види из свега додде реченог о Димурију и о његовим радњама, он је био више политичар него генерал. На и као политичар био је више фантаста него реалан мислалац и рачуница, као што се види из напред изложеног извода из његових Мемора о томе.

Да је Димурије био генерал, и генерал Француске а не на своју руку, он не би пропустио претерати Аустријанце преко Рајне још у прошлој години; и тада не би ништа сметало да се предузме и изврши инвазија у Холандију, кад је ова подала се утицају Енглеске и кад јој је због тога објављен рат. Иако, као му доста није било могућно у прошлој години да претера Аустријанце преко Рајне, он би сада, у овој години, искупио свих својих сто хиљада људи које је имао растурене по Белгији и са њима претерао најпре Аустријанце преко Рајне; па затим, оставивши шездесет хиљада људи код Белна да бране непријатељу прелаз преко Рајне, са остатком војске увути се преко Немца на Амстердам, да Холандију отргне од Енглеске. На тај начин његова отаџбина, Француска, била би воуадница заштићена, и од Енглеске — према Холандији, и од Аустрије и Пруске — према Рајни, на којој би имала, увевши у рачун и Вистинону војску у Мајнцу, ово сто хиљада људи за своју одбрану са те стране. (Jomini T. III., p. 54—61.) Пр.

²⁹⁸ *Предводница* — генерал Бернерон. Четири батаљона, два одреди добровољаца и око четири стотине коња. *Десно крило* — генерал д'Арсон. Једанаест батаљона и сто педесет коња. *Лево крило* — пуковник Лекрек. Десет батаљона и сто и педесет коња. *Позадница* — пуковник Тил. Два батаљона, нешто добровољаца и две стотине коња. *Оштра резерва* — генерал Флерс која се тек организовала. (Jomini, T. III., p. 80.) Пр.

Фебруар 1793

а одличном инжењеру д'Арсону наређено је да предузме привидан напад на значајну тврдињу Бреду. Димурије, са својим одељењем, упутио се на Сеვენберг. 25., генерал Бернерон заузео је форт Клиндерт и кренуо се на Виљемштадт. Генерал д'Арсон бацно је неколико бомби на Бреду. Ова тврдиња сма-
трана је као веома јака; имала је довољну посаду, али рђаво командовану, и, после неколико сахати, она се предала нападачу који није био јачи од ње. Французи су ушли у Бреду 27., и нашли у њој и заузели много материјала — две стотине и педесет тонова, три хиљаде центи барута и пет хиљада пушака. Оставивши посаду у Бреди, генерал д'Арсон дође, 1. марта, пред Гертруиденберг, такође веома јака тврдиња, и истог дана освоји сва њена предња утврђења. Димурије је дошао међутим у Мервик, да пожури накнадити оно што је његова предводница дотле закаснила учинити. Овај низ срећних напада на тврдиње које су се могле дуго одуширати, учинио је те је почетак предузетог напада у Холандију изгледао веома сјајан, али непредвиђене сметње задржавале су прелаз преко морског рукава, што је било и најтежа операција у пројектованом предузећу. Димурије се најпре надао да ће његова предводница, не задржавајући се и неоклевајући, прећи Билбос на неколико лађа, заузети острво Дорт, на коме је било свега неколико

Предаја Бреле.

Фебруар 1793 стотина људи, и, заузевши многобројну флотилу на његовој обали, превести је на ову обалу за пренос остале војске на острво. Задржавање које се није могло избећи омоло је извршење овога дела плана. Димурије настане да то накнади, журећи се да заузме и искупи све лађе које је могао наћи, и искипувши тесаче-лађаре да спреми потребну му флотилу. Међутим требало је журити се, јер се холандска војска искипуњала у Горкуму, у Стрију и на острву Дорт; неколико непријатељевих шалуна и једна инглеска фрегата сметали су укрцавању његових трупа, и тукле топовском ватром његов логор, који су војници прозвали логор Дабара (Camp des Castors). Они беху саградили за себе колибе сламаре, и, угледајући се на свога генерала који је био међу њима, пркосили су зими, оскудици, опасности, неизвесности која их чека у тако одважном предузећу, и стрпљиво су очекивали тренутак кад ће прећи на ону обалу. 3. марта стигао је генерал Дефлер (Флерс) са једном дивизијом; 4., предао се Гертруиденберг, и све је било спремно за прелаз преко Билбоса.

Логор Дабара.

Предаја Гертруиденберга.

Земља која су заузели у земљи Монтањарди.

За то време борба странака у земљи није престајала. Смрт Лепељетијева дала је већ била повода Монтањардима да кажу да се не осећају сигурни за себе лично, и захтевали су да се у Скупштини поново одреди надзорни одбор, што им се није могло од-

рећи. Овај одбор био је састављен од Монтањарада чиј је први акат био да се уапси Горзас (Gorsas), посланик и журналиста одан интересима Жиронде. Јакобинци су задобили још једну корист — прекидање истраге противу твораца септембарских злочина, која је декретована 20. јануара. Тек што је ова истрага била отпочета, одмах су били откривени тешки докази противу главних револуционара, и противу самог Дантона. Тада се узбунеше Јакобинци, тврдећи да су за ове дане сви криви, јер су их сви сматрали као потребне, и трпели их; они су били чак толико дрски да тврде, да је сва кривица тих дана у томе што није учињено све што је требало учинити; и захтевали су да се прекине истрага, којом се иде на то да се нападне најчистији револуционари. Према њиховој жељи истрага је била прекинута, то ће рећи одбачена сасвим, и једна депутација Јакобинаца отишла је одмах министру правде и захтевала да одмах пошаље ванредне курире, да се прекине истрага која је већ почета противу *браће из Моа*²⁰⁹ (frères de Moaix).

Видели смо већ да је Паш био натеран да напусти министарство, и да је Ролан сам дао оставку. Ова узајамна концесија није ни мало стиснула мржњу. Јакобинци, мало задо-

²⁰⁹ *Моа*. Варош на реци Марни. Столица округа Сено и Марне.
Пр.

Фебруар 1798 вољени тиме, захтевали су да се противу Ролана поведе парница. Они су говорили да је он опљачкао од државе огромне суме, и да је пласирао у Лондону више од дванаест милиона; да је ово благо употребљавано да се списима обрлати јавно миљење, и да се подстичу буне, закупујујући храну; они су хтели да се поведу парнице и противу Клавијера, Лебрина и Бернонвиља, сви издајници по њима, и саучесници у интригама Жирондиста. У исто доба спремили су накнаду, сасвим друкчије врсте, њиховом обореном штафенику. Шамбон, који је заступно Петiona у дужности мѐра Париза, дао је оставку јер није био кадар да врши ту дужност. Јакобинци су одмах помислили на Паша, кога су истицали као мудра и безпристрастна управника. Обрадовани овом идејом, они је саопштинске одмах општини, срезовима, свима клубовима, и Парижани, поведени за њима, наградише Паша за његов пад, изабравши га за свог мѐра. Јакобинци су истакли Паша за мѐра не само због свог расположења према њему, него и из обзира на своје користи отуда; јер, ако Паш буде био као војни министар, њихова надмоћност у Паризу била је осигурана.

Паш изабран од мѐра Париза.

Оскудице у животним намирницама и застој у трговини беху непрестани поводи передâ и жалби, и ово зло беше се знатно увећало у времену од децембра до фебруара.

Фебруар 1798 Страх од немира и пљачке, ошпање произвођачâ да примају папирни новац, скупоћа услед знатног сувишка овог фиктивног новца, беху, како смо то већ рекли, узроци који су сметали трговини храном и производили оскудицу. Међутим административна напрезања општина допуњавала су, до извесне мере, рад трговине, и животних намирница било је на пијацама, али су биле претерано скупе. Вредност асигната падала је сваки дан због огромне количине њихове, због тога је и цена предметâ потребе расла све више, те је зато требало све више асигната за куповину исте количине тих предметâ. Народ пак, који је за свој труд добијао једну и исту плату у номиналној вредности, није могао више да подмирује своје потребе том платом, и жалио се и претпо. Није само хлеб био чија је цена била претерано велика; шећеру, кафи, свећи, сапуну, цене су се удвојиле. Праће су долазиле и жалиле се Конвенту да плаћају сапун по један и по динар, за који су пре плаћали само седамдесет пара. Узалуд се говорило народу да подигне цену свог рада, да би изравнао своју зараду са својим потребама; немогућно је било споразумети се и договорити да се то постигне, и викао је противу богаташâ, противу купаца, противу трговачке аристократије; најзад захтевао је најпростије средство, принудну таксу и да се одреди највећа цена

Фебруар 1798

Падане асигната.

Фебруар 1793

Јакобинци
уостају против
maximist-а.

(*maximist*). Јакобинци, чланови општине, који су били народ према Скупштини, али који су, према самом народу, били готово просвећени скупови, осећали су незгоде таксе. Према су више били за њу него Конвент, они су јој се ипак опирали, и међу Јакобинцима Дибоа де Крансе (*Dibois de Crancé*), оба Робеспјера, Тириот и други Монтањарди, сваки дан су устајали противу предлога о *maximist-у*. Шомет и Хеберт чинили су то исто у општини, али трибине су гуњале, и одговарале су им по кадкад звиждањем. Често су депутације из срезова долазиле и пребацивале општини да је умерена према закупцима и да им иде на руку. У овим среским скупштинама искупљали су се агитатори најниже класе, и у њима је владао револуционарни фанатизам грубљи и занесенији од онога у општини и међу Јакобинцима. Удружени са Корделијерима, где су се искупљали сви они који су били готови да предузму и изврше све што се хоће, срезови су производили све нереде и немире у престоници. Рите по свом положају у друштву и васпитању, они су се лакше узбуњивали, али је лакше било и владати њима и окретати их сасвим у противну страну; због тога су се остатци аристократије и смели појављивати само међу њима, и покушавати са њима неку врсту отпора. Бивши племићски чанколизи, бивше слуге емиграната, све немирне бада-

Улога срезова
у Париски
немирима.

Фебруар 1793

вације, који су напали за боље да стану на страну аристократије и да се ње држе, искупљали су се у неким срезовима у којима је частна буржоазија упорно била на страни Жирондиста, и иза леђа ове разложне и мудре опозиције нападали Монтањарде, и радили у корист туђина и старог режима. У овим борбама, частна буржоазија повлачила се је најчешће; тада су остајале једна противу друге две класе занесених агитатора, и тукле се безобзирце. Сваки дан било је страшних сцена због петиција које су хтели подносити општини, Јакобинцима или Скупштини. Према томе како су се ове борбе свршавале, из њих су потицале адресе противу септембриста и *maximist-а*, или противу оних који су тражили апел на народ, аристократа и закупаца.

Општина је одбацивала ове подбачке петиције срезова, и позивала их да се не поверавају тајним агитаторима који су хтели да изазову неред код њих. Она је играла, у односу на срезове, ону исту улогу коју је Конвент играо према њој. Јакобинци, немајући, као општина, одређен круг рада, резоновали су о свима предметима и пословима, имали су велике философске претензије, и држали су да боље разуму социјалну економију него срезови и клуб Корделијера. Они су се дакле истицали у многим стварима да не деле вулгарна расположења ових нижих

Срезови које
су Јакобинци
немогли да
откаже оку-
пању.

Фебруар 1793 скупова, и осуђивали су таксу као опасну за слободу трговине. Али, да би на место тога ипак учинили штогод за народ који је трпео оскудицу, они су предлагали да се нареди да се асигнати примају у пуној вредности, и да се казни смрћу сваки који не би хтео примити их у оној вредности која је на њима означена, као да се тиме није, само на други начин, нападала слобода трговине. Они су хтели још да се учини узајамна обавеза да се више не купује ни кафа, ни шећер, да би им се на тај начин цена принудно спустила; најзад, смислили су били да се заустави издавање асигната, а на место њих да се узме принудни зајам од богаташа, који ће се разделити према броју слугу, коња, итд., које држе..... Поред свију ових предлога зло је расло све више, и изазвало је неизбежну кризу. Очекујући да избије ова криза, прекоревали су се узајамно за ове народне невоље. Жирондисте су оптуживали да су се споразумели с богатанима и закупцима да народ изнуре глађу, да га тиме изазову на буне, и да после узму то за повод да донесу нове војне законе; оптуживали су их чак да су изазваним нередима хтели олакшати долазак туђинаца, прекор будаласт, али који је постао смртоносан. Жирондисти су одговарали таквим истим оптужбама. Они су пребацивали својим противницима да су изазвали оскудицу и немире

страхом који су уливали трговини, и да су с помоћи немира хтели да изазову анархију, с помоћи анархије да се дочепају власти, и може бити да отворе пут туђинској најезди.

Већ се приближавао крај фебруара, и тешкоће око набавке хране раздражиле су народ до највеће мере. Жене, по изгледу највише дирнуте невољом ове врсте, биле су у највећем узбуђењу. Оне дођоше Јакобинцима 22., да захтевају да им уступе своју салу, у којој су оне хтеле да говоре о скупоћи животних намирница, и да спреме једну петицију Народном Конвенту. Знало се да ће циљ ове петиције бити да се предложи *taxit*, и због тога је њихов захтев био одбијен. Трибине се тада окретоше противу Јакобинаца, онако исто као што су некада устајале противу Скупштине: *доле закупци!* *доле богаташи!* био је општи узвик. Председник је био принуђен да се уклони, да би се стигнута ова ларма, а ова за Јакобинце непријатна појава објасњена је тиме да је у сали седница било преобучених аристократа. Робеспјер, Дубоа де Крансе, устадоше поново противу предлога о такси, препоручујући народу да буде миран, те да не да изговора својим противницима да га клеветају, и да им не да повода да доносе ублачке законе.

Марат, који је присвајао себи да увек измишља најростија и најбржа средства,

Марат позвала народ на пљачку

Фебруар 1793
 напише у свом листу, 25. у јутро, да закупљивање неће никад престати, ако се не буду употребила средства поузданија од свију која су до сада предложена. Устајући противу монополиста, трговаца предметима расколука, оних који помажу и иду на руку овој беди, власника, и бивших племића, које неверни народни мандатарии храбре на злочини не каштигујући их, он наставља: „У свима земљама где народна права нису празне речи, исписане свечано на каквој простој објави, пљачка неколико дућана, и вешање неколико закупаца на њиховим вратима, учинило би брзо крај неваљалству тих људи, који доводе до очајања пет милиона људи, и који чине да хиљаде пропадају у беди. Зар народни посланици незнају ништа да предложе да ова зла престану него само да брбљају о њима?**)“

Плачиве
 бакалница.

Било је 25. у јутро кад је ова поносита луда написала ове речи. Било да су оне доиста утицале на народ, било да је раздражење било толико да се више није могао уздржавати, једна гомила удружених жена пскупила се пред бакалницама. Најпре су се жалиле противу цене за разне потребе, и бурно су захтевале да се спусте. Општина није знала ништа о томе; командант Сантер беше отишао у Версаљ да организује један

*) *Journal de la République, numéro du 25. février 1793.*

Фебруар 1793
 коњички одред, и никаква заповест не беше издата за кретање јавне силе. Тако су ове бундике, не наишавши ни на какву сметњу, могле прећи од претњи на насиља и пљачку. Ови скупови отпочели су у улицама de la Vieille-Monnaie, des Cinq-Diamants и des Lombards. Захтевало се најпре да се цене на све еснине сведу на половину, сапун на осамдесет пара, шећер на динар и двадесет и пет пара, свећа на седамдесет и пет. Велика количина ових продуката била је отета по овој цени, и купци су је платили бакалницама. Али убрзо није се хтело више плаћати, и еснап се узимао не плаћајући ништа за њега. Оружана сила дотрчала је на једно место али је била сузбијена, и са свију страна викало се: *Доле бајонети!* Скупштина, општина, Јакобинци, беху у седници. Скупштина је слушала један извештај о овој ствари; министар унутрашњих послова објасњавао јој је да у Паризу има животних намирница у изобиљу, али да зло потиче из несразмере између вредности папирног новца и вредности животних намирница. Скупштина, да би отклонила моментане тешкоће, одобри нове суме општини, да би могла спустити цену животним намирницама. У исто доба, општина, делећи осећања Скупштине, пожурила се да се обавести о догађајима, и наредила је полицијске мере. За сваки нови догађај о коме јој је јављено, трибине су викале тим боље! За свако сред-

Фебруар 1793 ство које је предлагано, оне су викале: *доле!* Шомет и Хеберт били су извиждани што су предложили да се добује на узбуну и да се позове оружана сила. Међутим било је одлучено да се пошљу две јаке патроле, које ће предводити два општинска часника, да поврате ред, и да других двадесет и седам општинских часника иду у срезове да им то објаве.

Пред се ширило, пљачкало се у разним улицама, и намеравао се чак да се бакалнице оставе и да се пљачкају трговине. За то време, људи свију странака узели су то за повод да један другоме пребацују за овај неред и за зла која су му била повод. „Да имате краља, говорили су на улицама партизани обореног краљевства, ви не би морали плаћати ствари тако скупо, ни били доведени дотле да пљачкате. — Ето, говорили су партизани Жирондиста, где нас води систем насиља и некантиговања револуционарних експреса.“

Задочинство
угушивање
нереди.

Монтањарди су били ожалостиени овим нередом, и тврдили су да су преобучени аристократи, лафајетисти, роландисти, брисонисти, подбадали народ на ове пљачке. Они су уверавали да су у гомили наших жене високог реда, племиће, слуге високе господе, који су раздавали асигнате да навуку народ у бакалнице. Најзад, после више сахати, испунила се оружана сила; Сантер се вратио

из Версаља; потребне наредбе биле су дате; батаљон брестонаца²¹⁰ (des Brestoïis), који је био у Паризу, показао се поуздан и енергичан, и успело се да се пљачкаши растерају.

Тога вечера била је бурна дискусија код Јакобинаца. Ови нереди осуђивани су и поред тога што су трибине викале против тога и порицале их. Коло-д'Хербоа, Тириот, Робеспижер, једногласно су били за то да се светује мир, и да се ови експеси пребаце на аристократе и Жирондисте. Робеспижер је говорио о томе дугачку беседу у којој је тврдио да народ не може грешити, да он увек има право, и да, кад га не би заводили, он не би учинио никад никакву погрешку. Он је тврдио да су се у овим групама пљачкаша чуле жалбе за смрт краљеву, да се у њима говорило добро о десници у Скупштини, да је то све он сâм чуо, и да услед тога он ни мало не сумња који су прави подбачи који су навели народ. Сам Марат световао је ред, осудио пљачке које је проповедао тога јутра у свом листу, и приписивао их Жирондистима и ројалистима.

Сутрадан одјекивале су у Скупштини обичне и увек узалудне жалбе. Барер је снажно устао противу јучерашњих злочина. Он је обратио пажњу на оклевање власти да угуши нереди. Пљачке су отпочеле у десет сахати у јутро,

²¹⁰ Brest. Варош и велико војно пристаниште на обале Океана.
Пр.

Дискусија код
Јакобинаца.

Фебруар 1793 а у пет сахати у вечер још се не беше испунила оружана сила. Барер је захтевао да се позову мѐр и главни командант да објасне узроке овом оклевању. Једна депутација среза *de Bon-Conseil* помагала је овај захтев. Са ња тада узе реч; он предложи да се оптужи изазивач на пљачке, Марат, и прочита чланак који је штампан јуче у његовом листу. Често је захтевана оптужба противу изазивача наперед, и нарочито противу Марата; повољнији случај није могао бити да се противу њега поведе истрага, јер никада напред није настао тако одмах после изазивања. Марат, ни мало не збуњен, тврдио је, на трибуни, да је сасвим природно да народ сам себи учини правду противу закупаца, јер су закони недовољни, и да *ваља послати у лудницу (aux Petites-Maisons) оне који предлажу да се он оптужи*. Бизо је захтевао да се пређе на дневни ред преко предлога да се оптужи *господин* Марат. „Закон је јасан, рече он, али *господин* Марат наћи ће оправдавајући смисао својим изразима, суд ће бити доведен у незгодан положај, и не треба спремати тријумф *господину* Марату чак пред судом.“ Један члан захтева да Конвент објави Републици да је јуче у јутро Марат световао пљачку, и да се јуче у вечер пљачкало. Чitava гомила предлога изнесени су један за другим; најзад зауставили су се на предлогу да се сви без разлике творци ових

немира предаду редовним судовима. „Е лепо,“ повиче тада Марат, „одлучите да и ја будем оптужен, да би Конвент доказао да је изгубио сваки стид!“ На ове речи настаде велика ларма; Конвент је одмах одлучио да се предаду судовима Марат и сви творци преступа почињених 25. Предлог Бареров усвојен је. Сантер и Паш позвани су пред Скупштину. Предузете су нове мере противу заменићених агената туђинских и емиграната. У овом тренутку, сви су држали да постоји некакав туђ утицај. Јучер је било наређено да се поново прегледају све куће у целој Француској, да би се похватили емигранти и сумњиви путници; овог дана поновљена је наредба о пасошима, и наређено је свима механцијама и онима који издају станове да пријављују странце који буду дошли код њих; најзад наређен је нов преглед свију грађана у срезовима.

Марат се најзад морао оптужити, и сутрадан он напише у свом листу следеће врсте:

„Наљућен, гледајући непријатеље народне ствари да вечно муте противу народа; узбуњен, гледајући закунице сваке врсте удружене да га глађу доведу у очајање; ожалућен, видећи да мере које је Конвент предузео противу ових завера не достижу свој циљ; утучен уздасима несрећника који долазе сваки дан и траже хлеба од мене, жалећи се противу Конвента да их је напу-

Фебруар 1793

Представни
Марата
суду.Чланак који је
Марат публи-
ковао у своје
оправдање.

Фебруар 1793

»стио да пронађу у бедѣ, ја узимам перо
 »у руке да изнесем најбоља средства да се
 »најзад учини крај заверама народних непри-
 »јатеља и страдањима народа. Најпростије
 »су и најбоље оне мисли које прве избијају
 »у намети разумна човека, који хоће само
 »опште добро без икаквог обзира на себе:
 »ја се дакле питам, зашто ми не употребимо
 »противу разбојника према народу она иста
 »средства, која они употребљују да упропасте
 »народ и да униште његову слободу. Према
 »томе ја изјављујем да сматрам да би у земљи,
 »где народна права нису празне речи, испи-
 »сане свечано на каквој простој објави, пљач-
 »кање неколико дућана и вешање на њиховим
 »вратима неколико закупаца, учинили брзо
 »крај свима њиховим неваљалствима. Шта
 »чине смутљивци те факције државника? Они
 »се жудно хватају за ове речи, затим се журе
 »да пошљу емисаре међу жене које су се
 »искупиле пред пекарницама, да их подбоду
 »да узимају по цени коштања сапуна, свеће и
 »шећер, из бакалница, и да за то време они
 »сами пљачкају дућане сиротих бакала-па-
 »триота: затим ови разбојници ћуте цео дан,
 »преко ноћ се искуњају на састанак, у улици
 »de Rohan, код неваљале жене контр-револю-
 »ционара Валазе, и ту се споразумевају да
 »ме сутрадан денуцирају са трибуне као
 »подстрекача на ексцесе које су они први
 »измислили и извели.“

Фебруар 1793

Свађа је била сваки дан све оптрија. Отпо-
 чело се већ отворено претити; многи посла-
 нници нису долазили без оружја, и отпочело
 се говорити, тако исто јавно као у месецима
 јулу и августу прошле године, да се ваља
 спасавати буном, и уништити гангренозни део
 народног представништва. Жирондисти се
 искупише тога вечера у великом броју код
 једнога од њих, Валазе, и беху у великој
 недоумници шта треба да чине. Једни су веро-
 вали а други не у блиску опасност. Извесни
 међу њима као Саљ и Луве, сматрали су
 завере њихових противника као уображење,
 обраћали су пажњу својих на којекакве ши-
 мере, и скренули је тиме од праве опасности.
 Тумарајући од једног пројекта на други, нала-
 зећи се у сред Париза без икакве силе на
 расположењу, и ослоњени само на јавно
 мњење у окрузима, огромно, истина, али
 инертно, они су могли сваког дана подлећи
 и пропасти под једним ударом. Они нису ус-
 пели да саставе окружну гарду; трупе феде-
 риста, које су саме дошле у Париз одмах
 после састанка Конвента, беху нешто прешле
 на страну противника, а нешто послате војсци
 на граници, и они су могли рачувати само
 на четири стотине брестонаца, чије је чврсто
 држање зауставило пљачку. У оскудници
 окружне гарде, они су узалуд покушавали
 да управу над јавном силом узму од општине
 и предаду је министарству унутрашњих по-

Ослањане и са-
 ложење Жирон-
 диста.

Фебруар 1793 слова. Монтања, бесна, застрашила је већину, и није допустила да се то изгласа. Већ се шта више могло рачунати само на осамдесет посланика, који се нису дали застрашити и који су били постојани у одлукама. У овом стању ствари, Жирондистима је остајало само једно средство, тако исто неизвршљиво као и сва остала, да се Конвент распусти. Беснило Монтање учинило је те ни за ово нису могли добити већину. Незнајући шта да чине ни шта ће наступити, не толико због своје слабости колико због оскудице силе на коју би се могли ослоњити, они се ослонише на Устав. Пошто је требало надати се на штогод, они су држали да ће законска стега притегнути страсти, и учинити крај свима овим бурама. Мислени духови нарочито су волели да се забављају овом идејом. Кондорсе је прочитао свој извештај у име Уставног Одбора, и изазвао је општу узбуну. Кондорсеа, Петсона, Сијејеа, грдили су и проклињали међу Јакобинцима. Њихова Република сматрана је и представљана као каква аристократија, сасвим како треба удешена за поносите и деспотске умове. И Монтањарди нису хтели више да се ради на Уставу, и многи чланови Конвента, осећајући већ да им није позив да земљи Устав даду, него да бране Револуцију, говорили су отворено да Устав ваља одложити за идућу годину, а сада мислити само о управи и о рату. На тај начин

отпочела је показивати се дуга владавина ове бурне Скупштине; она је већ изгубила веру у кратко трајање своје законодавне мисије; и Жирондисти видеше да ишчезе њихова последња нада, да законима убрзо притегну фракције.

Њихови противници били су, у осталом, у не мањој забуни. На њиховој страни биле су истина бесне страсти; они су имали на својој страни Јакобинце, општину, већину у срезовима; али министарства нису била њихова, бојали су се округā, у којима су се два мњења борила на живот и смрт, и у којима је њихова странка очевидно била слабија; бојали су се најзад туђинаца, и ма да су обични закони револуцијā осигуравали победу бесним страстима, ови закони, које они нису знали, нису их могли умирити. Њихови пројекти били су тако исто неодређени, као и пројекти њихових противника. Тешко је било одважити се да се народно представништво нападне, и они се не беху још навикли на ову идеју. Било је око тридесет агитатора који су смели и предлагали све у срезовима; али ове пројекте нису одобравали ни Јакобинци, ни општина, ни Монтањарди, који су, оптуживани сваки дан да кују завере, бранећи се тиме противу тих оптужаба, осећали да их оваки предлози компромитују у очима противника и округā. Дантон, који је мало улазио у ове свађе

Фебруар 1793
 Забуна међу
 Монтањар-
 дима.

Февруар 1793 странака, мислио је само на две ствари: да себе осигура противу ма каквог гоњења за своја револуционарна дела, и да недопусти да Револуција удари натраг и да подлегне ударима непријатеља. Сам Марат шта више, тако брз и тако грозан кад је била реч о средствима, оклевао је; и Робеспијер, поред његове мржње противу Жирондиста, противу Брисоа, Ролана, Гвадеа, Верњоа, није се усуђивао да помишља на напад противу народног представништва; он није знао шта да предузме, био се препао, сумњао је у спас Револуције, и говорио је Гари да му је Револуција досадна, да је због ње болестан, и да држи да се спрема пронаст свима бранитељима Републике.*)

Јакобинци марсељани предлажу да се истерају из Конвента они који су предлагали апел на народ.

Док су се у Марсељу, у Лиону, у Бордоу, ове две странке бесно узбуњивале и прегониле, Јакобинци из Марсеља, борећи се противу партизанâ Жирондиста, изнесоше предлог да се предлагачи апела на народ искључе из Конвента. Овај предлог, изнесен пред Јакобинце Парижане, узет је међу њима одмах у дискусију. Десџијес (Desjouis) је тврдио да је за овај предлог толико подружника да се може претворити у петицију и изнети пред Народни Конвент. Робеспијер, који се страшио да тај захтев не поуче за собом обнављање Скупштине, и да у борби око избора Монтања не подлегне, одупре му се

* Види примјелбу 6. на крају ове свеске.

јако, и успе да буде одбачен обичним разлозима који су изнотшени противу свију пројеката за распунтање.

Наши војнички неуспеси убрзали су догађаје. Ми смо оставили Димурија у логору на обалама Билбоса, заузета спремама за дрзак, али могућан упад у Холандију. Међутим док је он спремао што му је било потребно за ову експедицију, две стотине хиљада бораца маршовали су противу Француске, на простору од горње Рајне до Холандије. Педесет и шест хиљада Прусâ, двадесет и четири хиљаде Аустријанаца, двадесет и пет хиљада Хесенаца, Саксонаца, Бавараца, претили су Рајни од Базела до Мајнца и Кобленца. Од ове тачке до р. Мааса, тридесет хиљада људи беху посели Луксембург. Шесет хиљада Аустријанаца и десет хиљада Прусâ маршовали су противу наших кантонмана на р. Маасу, да ослободе Маастрихт и Венлоо, од опсаде. Најзад четрдесет хиљада Инглеза, Хановеранаца и Холанђана, који беху још позади, приближавали су се из Холандије нашој операционој линији.²¹¹ План непријатељев био је

и Тијер је написао на Жоминија ове пиере у округлим бројевима. Ја ћу овде да их изложим тачно, онако како их је Жомини дао:

1. На Горној Рајни	
Аустријанаца	54.800 људи
Прусâ	11.400 "
Богтмент из Хановера и Минстера, на власти целе немачке	4.200 "
2. Између р. Мааса, р. Мозела и у Луксембургу	
Аустријанаца	33.400 људи

Март 1798

План
савезнички.

да нас врати из Холандије на Шелду, да нас натера да се вратимо преко р. Мааса, и затим да стане на овој реци и да сачека док тврдиња Мајнц не буде повраћена. Затим, план му је био, да се понајлак помиче напред целим својим фронтом, неистичући се напред ни на једној тачки фронта, да не би изложио своја крила. Овај бојажљиви и методичан план допустио би нам да продиремо живље и много даље у Холандију, да нас погрешке, или несрећни случајеви, или сувишна бојажљивост, нису одвратили од тога. Принц Кобург, који се одликовао у последњем рату противу Турака, командовао је Аустријанцима који су ишли на р. Маас.²¹² У нашим

3. На Горњој и Средњој Рајни

Прусја	56.600 људи
Аустријанаца	24.000 "
Хесенаца и Саксонаца	15.000 "
Трупе автономних група	4.000 "
Бавараца	7.000 "
Хесенаца на плати деле немачке	5.000 "
Мааих контингента	1.000 "

СВЕГА . . . 216 400 људи.

Томе још додати:

Низоземци, Хановеријанци и Холандези, који су се додије придржавали	38.000 људи
Војска Кондеова	6.000 "

СВЕГА . . . 260.400 људи.

(Jomini, T. III., p. 65.)

Пр.

²¹² Операциони план савезнички, како га је саставио принц Кобург у договору са командантом пруске војске херцогом Брунсвиком-Оелом, и уз помоћ пуковника Маа, који се налазио уз принца Кобурга, био је овакав:

1. Потребно је пре свега да се непријатељ претера на леву обалу р. Мааса, те да се ослободи ове важне тврдиња Маастрихт. То ће бити први објекат операција принца Кобурга.

Март 1798

Перед
и неуспеси
Француске
војске.

кантонманима, који су били растурени између Маастрихта, Ес-ла-Шапела, Лијежа и Тондра (Види карту Бр. 1.), владао је перед. У првим данима марта, принц Кобург прешао је р. Роер, и преко Дирена и Алденховена упутио се на Ес-ла-Шапел. Наше трупе, нападнуте изненадно, одступилише у неред у на Ес-ла-Шапел, и шта више оставилише и непријатељу слободне пролазе у њ. Мијачински се одупирао неко време; али, после доста озбиљне борбе на улицама ове вароши, био је при-

2. За тај циљ, корнус херцаг Брунсвик-Оела, који се испуња у Везелу, радиће заједно са царском војском, а тако исто и хановерски контингент, који ће се покушати да стигне што пре. Кад овај циљ буде постигнут, царска војска заузеће положај према р. Мааса, и одложиће ослобођење Белгије док не буде заузет Мајнц, на обали на опасност којој би се изложила кад би прешао Лијеж пре него што Французи буду истерани из Мајнца. Тако дрско предузеће не само да би компромитовало ону војску у Нидерландији, но и ону на Рајни; ону прву због тежкоћа издржавања војске у земљи испрпеној непријатељем, бар докле док не буду у нашим рукама све реке; ону другу због претона на које ће она ићи, ако републикани, увиђајући немогућност да се одрже у равнинама Белгије, баде главну своју снагу у Вогезе и покушају да ослободе Мајнц. Така одлука непријатељева изложила би пруску војску да буде побеђена у најгорем положају, пошто док је ова тврдиња у рукама непријатељевим нема осигуран предат преко Рајне. Да се избегну ове невоље и опасности, царска војска, остајући у ничем, покушаће да се одржи на р. Маасу, послаће један корпус од 15 до 20 хиљада људи на леву обалу Рајне, да помогне осади Мајнца.

3. Пруска војска прећиће Рајну остављајући трупе Империје пред Каселом; гледаће да потуче Кристина у отвореном пољу, и затим осадити Мајнц. Све ове трупе у Кобленцу смениће трупе автономних група.

4. Кад савезници заузму Манхајм, генерал Валис биће одређен да потражи на Рајну изнад и испод ове тврдиње, на којој употребити се по могућности трупе автономних група као најмање способне за оваквата предузета; он ће потражити на Рајну до Рајхелензда. Држећи поседнуте важне тачке на којима — Филансбург, Кел, Стари Вршиал и Фрибург.

Март 1793

нуђен да одступи, и да се повуче на Лијеж. У овом моменту Стенгел и Нејљи, одвојени овим покретом, били су бачени на Лимбург. Миранда, који је опсађивао Маастрихт и који се могао још задржавати тамо одвојен од главне војске која се повукла на Лијеж, напустио је чак и леву обалу р. Мааса и повукао се на Тондр. Имперци су одмах ушли у Маастрихт, а херцхерцег Карло, настављајући одважно гоњење преко р. Мааса, продјо је до Тондра, и ту задобио извесне

5. Како видне Мајн, имперска војска прећиће р. Маас, и настаће да освоји Нидерландију, ка то било и ипвалацијом у непријатељске провинције. За тај циљ ваља држати на окуку сву снагу, по у исто доба и на власти Ландау, Сардун и Тионвил; оставити једну обсервациону аустријску војску бавзу оне последње вароши, једну пруску војску бавзу оне прве, и један корпус између њих код Сардун; најзад четврту војску метути између р. Мааса и р. Мозела да пазн на Нидерландију. Овај последњи пазн схатран је као добар нарочито у тој претпоставци ако Холандија приђе савезницима.*

Читаоци и сами виде важне овога плана, вели Жомини. То је скуп правних илузија и предага сувротних свика правилима војне вештине. 70 хиљада људи, одређених за Доњу Рајну, могли су ослободити Маастрихт само победом над Французима на р. Робру, и тешко је разумети зашто је требало да ова победовсна војска, у чијим је рукама тако осигуран прелаз преко р. Мааса као што је Маастрихт, остане у оштро ишчежујућем положају позади р. Мааса чије обе обале има у својим рукама, на место да живо гони побеђеног непријатеља, који у целој Белгији, до граница Француске, није имао ни један ослонац на коме би се могао задржати.

Ова одлука немачких генерала у толико је чуднија, што су равнине с оне стране р. Мааса биле не може бити удеднији терен за корисну употребу њихове огромне коњице. Зашто је требало чекати позади р. Мааса над Мајнцем? Какав је могао бити утицај посаде ове тврђиње, која је опсађена са 40 хиљада људи, на операције на обали р. Самбре? Бојали су се прекида повладе на Рајни, због издржавања војске; али зар је ваљало бојати се глади са 70 хиљада људи у плодотворним равнинама Белгије? У осталом, зар се са огромних просторија између Дунава или р. Непера, и р. Мајне и даље до р. Лине, није могла ску-

Март 1793

успехе. Тада Валанс, Дампијер и Мијачински, сједињени код Лијежа, нађоше да ваља пожурити се да се сједине са Мирандом, и унутрице се на Гранд, куда је дошао и Миранда. Ово је одступање било тако брзо, да је један део материјала био напуштен и изгубљен. Међутим, после великих опасности, успело се да се сједине код Гранда. Ламарлијер и Шампморен, који су били код Рирмонда, имали су времена да преко Диста дођу на исту тачку. Стенгел и Нејљи, сасвим одво-

пити потребна храна и дозући у самгалишта у Кобленц и Келн, чему генерал Дојре, који је блокиран у Мајнцу, не би могао да смета?

Ако су се савезници бојали да француска војска, увиђајући да се не може одуврети успешно у отвореном пољу, не прађе у Вогезе, зар је начин да се то спречи био тај да се остани на миру пошто је већ побеђена? и није ли, напротив, ваљало гонити је узаостоме и на тај начин не допустити јој да ма шта ради противу Прусца на тој страни?

Нема сумње да је могућно било заузети Нидерландију у Француској, како је то добро речено у тачки 5.; али каква су слаба средства пројектована за тај циљ? четири обсервационе војске код Сардун, Ландауа, Тионвила и на р. Маасу!

Да су били сложни у намерама и циљевима, да њихова политика, која је одсудно утицала на израду оперативног плана, није била бојажљива, савезници су били у потпуној могућности да задобију потпуни успех. За тај циљ ваљало је само умети испрети све користи које су се могле добити и имати имајући у рукама Маастрихт, Холандију и Инглеску на својој страни, и згодан положај Прусца код Везела. Ваљало је одмах и брзо добити са 80 хиљада људи преко Маастрихта и Лијежа на Намир, и тамо привући све трупе из Луксембурга које су у њему непотребне, а уз њих и контингенте холандске и англо-хановерске, и на тај начин искунити у месецу априлу или мају сто хиљада људи код Мобека и на р. Самбри. За то време, рајнска војска, по наду Мајнца, оставивши тридесет хиљада људи у Хундсруку, дебутовала би са својих седамдесет хиљада људи на Стене, на р. Маасу, да се сједини с војском принца Кобурга, кога чега отпочети енергичан рад са ове две масе и радити даље према францима. (Jomini, T. III, p. 62—70.)

Пр.

Март 1793.

јени од те војске и бачени на Лимбург, били су прихваћени у Намиру дивизијом генерала д'Харвиља. Најзад, искуљене код Тирлемона, наше трупе умирише се и повратише, и очекиваху долазак Димурија, кога су захтевале на сав глас.²¹³

Како је чуо за овај први пораз, одмах је наредио Миранди да искупи своју војску код

²¹³ На стр.: 340—344., 202, показан је распоред француске војске у кантонима на р. Маасу и на простору између ове реке и р. Роера.

Ова војска бројала је, свега око шест и пет хиљада људи. Од ове војске одвојено је двадесет и пет хиљада људи, под командом генерала Миранде, за опсаду Маастрихта и изпад на Вентоо — према наредби Димуријевој (стр.: 359—362., 207.); и кад се још томо дода одвојена у Намиру дивизија генерала д'Харвиља, око десет хиљада људи, укупна јачина француске војске на р. Маасу и пред њим била је свега око тридесет хиљада људи, растурених у кантонима на огромном простору од Алденхобена до Милмедија и назад до Лијежа.

Према овој француској свизи стојало је: око шест хиљада људи имерске војске (стр.: 383 и 384., 211.), концентрованих код Жилија; и око дванаест хиљада пруске војске у Везелу — свега око седамдесет и две хиљаде бораца.

Пре почетна навада Пруси су прешли на Везел на Рајни у Вентоо на р. Маасу, у који су увели да дођу пре Француза, те је тиме положај савезничке војске према војсци француској постао несравњено опаснији за ову последњу.

Ма да су имперске трупе већ концентровале се код Жилија и биле спремне да пређу у наступанье противу Француза, командианти ових — ни генерал Валаис ни генерал Тувенот, кога је Димурије оставио на р. Маасу нарочито, као човека кога је он ценио као једино способна да га овде заступа и на кога је једино рачунао — нису предузели ништа да осигурају и одреде брзо искупљање своје војске из њених кантонана, на случај прелаза непријатељевог у наступанье.

То је и узрок те су савезници, који су отпочели наступанье 1. марта, могли, за пет дана само, тј. до 5. марта у вечер, тако озбиљно да истерају Французе из њених воложаја на р. Маасу и пред њим и да их баци у пореду чак до Дулена и Тирлемона, учинивши им губитака до шест хиљада и пет стотина људи — убијених, рањених и заробљених, поред губитака у различитом материјалу, који су при одступању остављали на путу.

Март 1793.

Маастрихта, и да мирно настави опсаду са седамдесет хиљада људи. Он је био уверен да се Аустријанци неће усудити да ступе у битку, и да ће инвазија у Холандију брзо одвући назад савезнике. Ово мњење било је правилно, и основано на оној правилној идеји, да, кад оба противника једновремено нападају, побеђује увек онај који уме дуже из-

Димурије је успео да умири своју војску да је охрабри и да врати ред у њој. Зауоставио ју је и распоредио за даљи отвор нападачу пред Дуленом и Тирлемоном, на фронту од Диста до Рампили, војади р. Гете (*Гледај карту Бр. 1.*), овако:

Предводника — на путу Тирлемон-Транд, преко р. Гете — генерал *Ламарк*, — шест хиљада људи, међу којима су хиљаду и пет стотина коњанике.

Десно крило — генерал *Валаис*, — дивизије Нејан, Левенер и Дампирер, — тринаест хиљада људи.

Центар — *сервис од Шартра*, — дивизије Дитман и Ргоат, — девет хиљада људи.

Леве крило — генерал *Миранда*, — дивизија Мијачински и Шамшорен, — тринаест хиљада људи.

Резерва — генерал *Шансел*, — четири хиљаде гренадира.

Свега: четрдесет и пет хиљада људи, са шест хиљада коња.

Димурије је могао умирити своју војску, охрабрити је, вратити ред у њој и распоредити је овако за даљи отвор нападачу само захваљујући устаљеном операционом плану савезника, који им није допуштао удаљавати се далеко од р. Мааса док Мајин не изиде, и према коме се предводници имперске војске вратила и разишала у кантонима око Тондре.

Жоини замера оном постојку Димуријевом и вели ово: „Димурије, који је по свом доласку одмах предузео веома мудре мере као администратор, радио је не дозвољено као генерал. Генерал, који је достигао за свој позив, како је добио извештај, 4. марта, о поразу његове војске на р. Роеру и о томе да је дигнута опсада Маастрихта, оставио би посаду у тврђини Бреда, да би, са својих осталих осамнаест хиљада људи похитио у сусрет својој одступајућој војсци, ислучио, 12. марта, седамдесет хиљада људи код Тирлемона, и са овом масом инвадио на Аустријанце и брао их отерати на Рајну или бар претерати преко р. Мааса. Али, тврдоглав у својој одлуци о експедицији у Холандију и немајући војничког погледа, Димурије је учинио и одлучио грешке за које је убрзо био казњиван.“ (*Жоини*, Т. III, р. 76—108.).

Пр.

Март 1798

држати.²¹⁴ Бојажљиви план Импераца, по коме нису хтели истицати се ни на једној тачци свога фронта, оправдавао је потпуно ово гледиште Димуријево; али небрига генерала, који се не беху доста брзо концентровали, њихова узнемиреност после овог напада, немогућност у коју их је непријатељ довео својим нападом да се искупе и сједине, а нарочито одсуство човека надмоћнијег по власти и утицају, учинише немогућним извршење наредбе коју је издао Димурије. Писали су му писмо за писмом да се врати из Холандије. Страх беше постао општи; више од десет хиљада бегунаца били су већ напустили војску, и разишли се у унутрашњост. Комисари Конвента (Дантон и Лакроа) одјуреше у Париз, и учинише да се Димурију категорички нареди да другоме повери предузету експедицију у Холандију, а он да се што пре врати и стави на чело велике Мааске војске. Ову наредбу добио је он 8. марта, а 9. кренуо се у Белгију, ожалостен што су му сви пројекти побркани. Он се вратио расположенији но ма кад дотле да критикује све у револуционарној системи која је унесена у Белгију, и да окривљује Јакобинице за рђав свршетак његових ратних планова. И доиста имао је материјала да се жали и да их окривљује. Агенти извршне власти у

Општи страх у војсци.

Димурије позван из Холандије за одбрану Белгије.

²¹⁴ Она идеја прављана је само тада, кад су сви односи спрате такви да је могуће чинити се повешт на напад противника. Пр.

Март 1798

Белгији заповедали су деспотски и гњавили свет. Они су свуда узбунили народну масу, и често су употребљавали насиље у скупштинама у којима се одлучивало о сједињењу са Француском. Одузели су сво сребро из цркава; секвестровали приходке свештеничке, конфисковали племићска добра, и изазвали највеће раздражење у свима сталежима белгијског народа. Већ је једна побуна противу Француза отпочела да избија са стране Грамона.

Све то било је и сувише да Димурија одлучи на општар поступак према тим владиним комисарима. Двојицу је одмах ухапсио, и послао их под стражом у Париз. Осталима је прочитао добру лекцију, позвао их да не излазе из круга својих дужности, забранио им да се ушлићу у војне наредбе генерала, и да издају наредбе трупама које су биле на простору њиховог комисаријата. Генерала Моретона, који се беше удружио с њима, сменио је. Затворио је клубове, повратио Белгијанцима један део покретности која је узета из цркава, и уз све то издао је једну прокламацију, којом је, у име Француске, прогласио као насиља све принудне мере које су дотле учињене према народу. Оне, који су их починили, назвао је *разбојницима*, и развио је диктатуру која је уморила Белгијанце и повратила њихову оданост према њему, учинила боравак француске војске у Белгији

Држање Димуријево.

Март 1793

сигурнијим, али и раздражила у највећој мери Јакобинце. С Камусом је имао поводом тога жесток сукоб, изразио се презриво о постојећој влади; и, заборављајући судбу Лафажетову, рачунајући сувише олако на војну силу, он се понашао као генерал који је поуздан у своју моћ, који је кадар, ако само хоће, да сузбије Револуцију, и који ће то и учинити, ако буде на то натеран. То његово расположење прешло је и на његов штаб; у њему се говорило презриво о руљи која је владала у Паризу, о будаластим револуционарима који су се пустили да их она гњави; са свима на које се сумњало да су на страни Јакобинаца поступало се рђаво, и терани су из војске; и војници, радосни што виде свог генерала међу њима, зауставили су му коња у присуству комисарá Конвента, и љубили му чизме називајући га својим оцем.

Све ово изазвало је у Паризу највећу узбуну, и било је повод новим корацима против издајника и контр-револуционарá. Све то дао је повода посланику Шудијену (Choudien) да захтева, као што се то често радило, да се удаље федеристи из Париза. Кадгод је стизао рђав глас из војске, увек се то захтевало. Барбару је хтео да говори о тој ствари. Али његова појава изазвала је дотле невиђену буру. Бизо је узалуд покушавао да похвали чврстину брестонаца за време пљачке; једини Боаје Фонфред (Boyer Fonfrède) успео

Март 1793

је, неком врстом споразума, да се федеристи приморских округа пошљу да појачају војску на обалама Океана која је била још слаба. Осталима је допуштено да и даље остану у Паризу.

Сутрадан, 8. марта, Конвент је наредио свима официрима да се одмах врате у своје команде. Дантон је предложио да се Парижанима да још једна прилика да спасу Француску. „Захтевајте од њих тридесет хиљада људи,“ рече он, „пошљите их Димурију, и Белгија ће нам бити осигурана, а Холандија освојена.“ Доиста није било тешко наћи у Паризу тридесет хиљада људи, они би били велика помоћ северној војсци, и уздигли би поново значај престонице. Дантон је предложио, сем тога, да се пошљу комисари Конвента у округе и срезове, да убраају рекрутовање свима могућним средствима. Сви ови предлози били су усвојени. Срезови су добили наредбу да се искупе тог вечера; одређени су били комисари који су имали отићи на те скупове, затворена су сва позоришта да не сметају том послу, и истакнута је црна застава на Општинској кући за знак туге.

Тог вечера срезови су се искупили, и комисари били су примљени потпуно добро. Уобразиље су биле покренуте, и предлог да се одмах иде на војску био је свуда добро примљен. Али и овде се догодило оно исто што се беше већ догодило 2. и 3. септембра;

Потреба да се прибегне општим мерама.

Март 1793

захтевало се да се пре поласка кантигују издајници. Од тога још доба заостала је и усвојена већ готова за то фраза: „Нећемо,“ говорило се, „да остављамо за собом завешанике, који су спремни да покољу породице оних који су отишли.“ Ваљало је дакле, ако се хтело да се избегну нова крвава насиља руље, организовати и осигурати законити и општар поступак, брз и без апела, противу контр-револуционара, тајних завереника, који изнутра прете Револуцији већ угроженој са поља. Ваљало је обесити мач над главом генерала, министара, неверних посланика, који компромитују народни спас. Сем тога, није било право да богати егоисти који нису волели режим једнакости, којима је свеједно било да ли ће владати Конвент или Брунсвик, и који се услед тога нису пријављивали да стану у редове војске, није било право пустити их да стоје као туђини према народној ствари, и да не учине ништа за њу. Према томе, сви они који су имали преко хиљаду и пет стотина динара прихода требало је да плаћају неку војницу сразмерну њиховим средствима, и довољну да се сви они, који су се лично жртвовали за отаџбину, ослободе од свију ратних трошкова. Ова двојака жеља, да се састави нов суд противу непријатељске странке, и да се порежу богати у корист сиромашних који су у војсци, била је готово општа у срезовима.

Март 1793

Многи од њих изразили су ту своју жељу општини; Јакобинци су је прихватили, и сутрадан Конвент се нашао пред општим и непоколебљивим мњењем о томе.

Идућег дана доиста (9. марта), сви посланици Монтањарди беху дошли у седницу. Трибине су биле пуне Јакобинаца. Истерали су из њих све жене, *јер је требало*, говораху они, *учинити једну експедицију*. Многи међу њима имали су пиштоље. Посланик Гамон (Gamon) хтео се жалити на то, али нису га слушали. Монтања и трибине, одлучни, страшили су већину, и изгледали су одлучни да не допусте никакав отпор. Мер је дошао са општинским одбором, потврдио извештај комисара Конвента о оданости срезова, и поновио њихову жељу да се заведе један ванредни суд и да се удари војница на богате. Једна гомила из срезова дошла је за општином, и захтевала са своје стране суд и војницу. Неки су захтевали, уз то, закон противу закупаца, *taximum* цене за животне намирнице, и уништење декрета којим се метални новац квалификује као еспац, и допушта да он циркулише по цени која је различна од цене шапрног новца. После свију ових петиција, наваљивало се да се о предложеним мерама гласа. Хтело се најпре да се одмах гласа у принципу о установи ванредног суда. Неки посланици противили су се томе. Ланжунине узе реч, и захтевао је бар да се, ако

Седница
Конвента од 9-
марта.

Март 1793

се баш хоће апсолутно да призна и освети, безакоње увођењем једног суда без апела, ова беда ограничи само на округ Париски. Гваде, Валазе, узалуд су се напрезали да помогну предлог Ланжујинеа: Монтања их је брутално прекидала у говору. Неки посланици захтевали су шта више да се овај суд зове *револуционарни*. Али Конвент, не допуштајући дугу дискусију о томе, „декретује увођење ванредног кривичног суда, који ће судити, без апелате и без обраћања на касациони суд, завереницима и контр-револуционарима, и поручи законодавном одбору да сутра поднесе пројекат организације тога суда.“

Конвент декретује увођење ванредног кривичног суда.

Други револуционарни декрети за одбрану земље.

Одмах после овога декрета, буде донесен један други, којим се терете богати ванредном војницом; за њим трећи, којим се одређују четрдесет и једна комисија, по два посланика у свакој, с поруком да оду у округе, да убрзају рекрутовање свима могућним средствима, да разоружају оне који не ће да иду у војску, да затворе сумњиве, да одузму коње од богаташа, да најзад у њима врше најапсолутнију диктатуру. Овим мерама додате су још и друге: школска благодејања даваће се у будуће само синовима оних који су у војсци; сви бећари у канцеларијама да се замене очевима фамилија; затвор за дугове укида се. Неколико дана пре тога укинуто је и право завештања. Све

Март 1793

ове мере примљене су по предлогу Дантона, који је веома добро умео привезати интересе за ствар Револуције.

Јакобинци, задовољни тога дана, отрчали су да се хвале међу својима својом усрдношћу коју су показали, начином којим су склонили трибине, и импозантним изгледом чарстих редова Монтање. Они су препоручивали један другоме да наставе тако и даље, и да сви буду на сутрашњој седници, на којој ће се увести ванредни суд. Робеспјер, говорили су они међу собом, то нам је нарочито препоручио. Међутим они не беху још задовољни оним што су добили; један од њих предложио је да се начини петиција у којој ће захтевати обнављање одбора и министарства, затварање свију ових јавних часника одмах како се уклоне са свога места, и свију поштара и журналиста контр-револуционара. Одмах се хтело да се начини ова петиција; међутим председник упозори да друштво не може градити никакав колективан акат, и споразуму се да потраже какав други локал, у коме ће се искупити као прости петиционари. После тога разишли су се по Паризу. У Паризу је владала узбуна. Једна стотина индивидуа, редовни изазивачи свију нерета, предвођени Лазуским, беху отишли код журналисте Горзаса, наоружани пиштољима и сабљама, и поломили му све пресе. Горзас беше побегао, и успео је да се спасе

Нереди у Паризу.

Март 1793

само бранећи се одважно и присебно. То исто учинили су и код издавача *Хронике*, чију су штампару такође опустошили.

Идући дан, 10., изгледало је да ће бити још бурнији. Беше недеља. У срезу de la Halle aux Blés била је спремљена гозба рекрутима који су полазили војсци; беспослен свет, и уз то узбуђење на једној таквој гозби,

Седница од 10. марта.

могли су изазвати свашта. Сала Конвента била је тако исто пуна као и јуче. На трибинама, на Монтањи, редови беху тако исто збијени и тако исто претећи. Најпре се говорило о многим ситнијим стварима. Говорило се о једном писму Димуријевом. Робеспијер је помагао предлоге генералове, и захтевао да се оптуже Лану и Стенгел, обојица команданти предводнице у време последњег пораза. Предлог је овај одмах усвојен. Затим се говорило о шиљању посланика комисарâ за рекрутовање. Међутим њихов глас био је потребан да се осигура установа ванредног суда, и би одлучено да се он организује још тога дана, а комисари да се пошљу сутра. Одмах затим Камбасере захтева организацију и ванредног суда, и министарства. Тада Бизо изиђе на трибину, а за њим се диже срдито гунђање. »Ово гунђање,« повиче он, »казује ми оно што сам ја већ знао, а то је да не оскудева одважности одупрети се деспотизму који нам се спрема.« Ново гунђање. Он настави: »Ја вам дајем мој живот; али хоћу

Дебата о организацији ванредног суда.

Март 1793

»да спасем свој спомен од безчашћа, опирајући се деспотизму Народног Конвента. Хоће се »да ви узмете у своје руке све власти. — »Треба радити а не брбљати,« повиче један глас. — »Имате право,« одговори Бизо; »публицисти монархије такође су говорили да »ваља радити, и по томе деспотска влада »једнога само била би најбоља.....« Диже се нова ларма, у Скупштини настаде забуна; најзад споразумеше се да се одложи организација министарства, а сада да се приступи организацији ванредног суда. Захтеван је извештај одбора. Овај извештај јније био готов, али у оскудици тога захтеван је пројекат о коме су се споразумели. Роберт Линде (Robert Lindet) прочита га, сажалевајући његову оштрину. Ево шта је он прочитао, тоном најдубљег бола: овај суд биће састављен од девет судија, које ће одредити Конвент; њега не ће везивати никакве форме, властан је да прибавља уверење свима средствима, биће стално подељен у два одељења, судиће, по захтеву Конвента или по својој иницијативи, онима који би, својим држањем или исказивањем својих мњења, покушавали да заводе народ, онима који, према положајима које су заузимали под старим режимом, желе да поврате прерогативе које су деспоте себи приграбили.

При читању овога ужасног пројекта, настаде бурно пљескање на левици, и велика

Март 1798

узбуђеност на десници. „Пре умрети,“ повиче Верњо, „него пристати да се уведу ова ве-
„пецијанска инквизиција!“²¹³ „Народу треба,“
одговори Амар (Amar), „или ова мера спаса,

²¹³ *Инквизиција* је привела суд противу јеретика и сваких преступника противу цркве, њених права и прописа и њених људи и интереса. Уведена је на западу, у католичком свету, у XIII. веку. Први је основалац овога привеног суда грознога спомена некакав католички калуђер Св. Доминик, коме је за то дао благослов папа Иннокентије III. 1208. г.

Сабори у Латрану у 1215. г. и онај у Тулузи у 1229. години дали су позиву организацију инквизиције, и учинили је сталним верским судом.

У Венецији заведен је овај суд 1289. г. Све до 1554. год. он је био верски суд, овакав као и у другим католичким земљама. Од тога доба претворно се у политичку установу, на коју подсећа Верњо. Те године Велика Скупштина Републике Венецијанске дала је право извршном савету десеторице (непосредни саветницима, министрима, глави републике Дуке) да из своје средине избере тројицу, који ће, у звању државних инквизитора, вршити највишу надзорну и судску власт, коју је дотле вршио Дука.

Овоме суду тројице дата је у томе неограничена власт, за коју ипак дужни били никоме одговарати, и коју су могли проносити на кога су хтели.

Тужбе и доставе подношене су овоме суду тајно, које је он добицао, плаћајући их по потреби, средством издржаних државних фондова установљених за тај циљ.

На њиховима увида испале су ошамућене бронзане кутије (челусти) у које су скупштине анонимне оптужбе и доставе.

Безбројни шпиони, на снагу друштвених веза, растурали су били свуда, чак по иностранству, да траже — хватају жртве за овај суд, и да мотре једни на друге.

Имена оваквих инквизитора, место њихових седница, хапше за разне преступе, или преступи који подлеже њихову суђењу, све је то била апсолутна тајна за сваког.

Оптужени, или они противу којих је учињена достава казна, позивани су да из уста једнога секретара чују савет и ономену. Ако они то не би послушали, или ако су већ нађени као криви, били су, према озбиљности кривине њихове, прогађани, бацани у тамнице, мучени и удаљени. Ако се нису хтели одкапати позиву, шаљани су нарочити агенти да их пожем прободу, да их удаво или да их отрују.

Сваки, који је показивао, ма на који начин, ма какво интересовање према жртвама које је овај суд средством својих агента укључао тајно са света, плаћао је за то својом слободом или чак и својим животом.

Пр.

Март 1798

„или буна!“ „Моја наклоност према револу-
„ционарној влади,“ рече Камбон, „довољно
„је позната; али, као год што се је народ
„преварио у изборима, тако се и ми можемо
„преварити у избору ових девет судија, и
„тада би ми сами себи натоварили на врат
„тиране који се не би могли подносити!“
— „Овај суд,“ повиче Дихем (Duhem), „још
„је сувише добар за злочинце и контр-рево-
„луционаре!“ Ларма није престајала, и време
је пролазило у претњама, у увредама, у сва-
којакој дреки. „Ми хоћемо то!“ викали су
једни. — „Ми то нећемо!“ одговарали су
други. — Барер је захтевао поротнике, и
снажно је истицао потребу тога. Тиро (Ti-
rgeau) захтева да се узму из Париза; Роаје
Фонфред одговара, да се ови узму из целе Ре-
публике, јер ће нови суд имати да суди зло-
чине који су учињени у окрузима, војсци и
свуда. Дан је пролазио, и беше се већ при-
ближила ноћ. Председник Жанзоне резимује
разне предлоге, и спрема се да их изнесе
на гласање. Скупштина, заморена, изгледаше
склона да подлегне толикој навали. Чланови
равнице отпочеше да се повлаче и Монтања,
да би их сасвим застрашила, захтева да
се гласа јасно. „Да,“ повиче Феро срдито,
„да, гласајмо јавно, да свет види људе који
„хоће да убијају невиност у сенци закона!“
Овај срдити говор оживео је центар и десницу,
и, противно свему ономе како је изгледало

Март 1793

да ће бити, већина објави: 1. да у суду буде и поротника; 2. да се из сваког округа узме једнаки број поротника; 3. да их бира и одређује Конвент.

Пошто су донесене ове три одлуке, Жанзоне је сматрао за дужност да Скупштини, која је била заморена, да један сахат одмора.

Бесна беседа Дантона.

Посланици усташе да се разиђу. „Ја позивам,“ повиче Дантон, „добре грађане да остану на својим местима.“ Чувши овај ужасан глас, сваки седе на своје место. „Шта!“ настави Дантон, „зар у тренутку кад Миранда може бити потучен, кад Димурије, обиђен, може бити принуђен да положи оружје, ни помишљате да напустите своја места.*) Ваља свршити ове ванредне законе, који треба да устраше ваше унутрашње непријатеље. Они морају много оставити увиђавности и уверењу судија и бити ванредно оштри, јер је немогуће учинити их прецизним; јер, ма колико били ужасни, они су ипак бољи од кратког народног суда, који ће и данас, као и у септембру, бити последња развлачења и тромости редовних судова. После овог суда, ваља организовати енергичну извршну власт, која ће бити у непосредном додиру с вама, и која може располагати свима вашим средствима — људима и новцем. Данас дакле ванредни суд, сутра завршена

*) У овом моменту још се није знало да је Димурије напустио Холандију и вратио се на р. Маас.

Март 1793

„власт, а прекосутра одлазак ваших комитара у округе. Нека будем клеветан, ако се то хоће, и нека мој спомен пропадне, али нека буде Република спасена!“

Узбуђење у Паризу.

И поред овог бујног наваљивања да се отпочети посао не прекида, прекид седнице за један сахат одобрен је, и заморени посланици разиђоше се да се одморе. Беше око седам сахати у вечер. Беспослен свет због недеље, говбе тога дана, питање које се расправљало у Скупштини, све то допринело је увећању узбуђења масе. Никакав комплот није био раније спремљен, као што су то држали Жирондисти, него само расположење духова довело је до једне бурне сцене. Јакобинци беху се искупчили; Вантабол (Vantabole) беше догрчао да поднесе извештај о седници у Конвенту, и жалио се на патриоте који данас нису били тако енергични као јуче. И општински одбор био је у седници. Срезови, из којих беху отишли мирни грађани, били су остављени неколицини бесних, који донеше бунтовничке одлуке. У срезу des Quatre-Nations, осамнаест побеснелих решише да у овом моменту Сенски округ ваља да врши суверену власт, и да изборно тело у Паризу ваља одмах да се искупи да исклучи из Народног Конвента неверне посланике, који конспирују с непријатељима Револуције. Овака иста одлука донесена је и у клубу Корделијера, и по једна депута-

Маг 1793

ција из тог среза и тог клуба дођоше у овом тренутку у општину да јој ту одлуку саопште. Смутљивци, радећи онако као што се редовно чинило у свима покретима, отрчаше да затворе варошке ћермове.

У овом истом тренутку одјекивали су на улицама крици бесне руље; регрути који су ручали у срезу la Halle aux Blés, раздражени и пијани, наоружани пиштољима и сабљама, ишли су ка сали Јакобинаца, певајући ужасне песме. Они стигоше баш у оном тренутку кад је Бантабол довршавао свој извештај о седници тога дана. Дошавши на врата, они су захтевали да дефиљују у сали. Прошли су кроз њу праћени општим пљескањем. Један од њих узне реч и рече: „Грађани, у моменту опасности „за отаџбину, победитељи од 10. августа „устају да истребе спољње и унутрашње непријатеље.“ — „Јесте,“ одговори му председник Коло-д'Хербоа, „упркос интригантима, „ми ћемо с вама спасти слободу.“ Десџијес (Desjouis) узне затим реч, рече да је Миранда креатура Петинова, и да је издајница; да је Брисо објавио рат Инглеској да упропасти Француску. Једино је средство спаса, дода он, отарасити се свију ових издајника, затворити у њихове куће све оне који су захтевали апел на народ, и позвати народ да избере друге посланике. Један човек у војном оделу изиђе из гомиле која је дефиловала и изјави, да није довољно затворити

Кришени предлог изнесени међу Јакобинцима.

Маг 1793

их, ваља им се осветити. „Шта је то неприкосновеност!“ рече он. „Ја је бацам под „ноге.....“ На ове речи, стигле Дибоа де Крансе и хтеде да се одупре овим предлозима. Његов отпор изазвао је ужасну буру. Предложено је да се поделе у две колоне, од којих ће једна ићи браћи Корделијерима, а друга отићи у Конвент да дефиљује кроз салу, и да му каже све шта се од њега захтева. Оклевало се да се овај предлог усвоји; али трибине продреше у салу, свеће се погасише, агитатори надвладаше, и поделише се у две гомиле да иду у Конвент и код Корделијера.

У овом моменту, супруга Лувеова, са станом с њим у улици Сен-Хоноре, близу Јакобинаца, чула је била ларму у сали Јакобинаца, и беше дошла да види шта се у њој ради. Она је била присутна овој сцени: пожури се да о њој извести Лувеа, који је, са многим другим члановима деснице, изишао био из седнице Конвента, јер се говорило да ће бити побијени. Луве, наоружан као обично, користећи се ноћним мраком, потрчи својим пријатељима, од једнога другогме, да их извести о опасности, и да им каже једино скривено место где се могу састати и склонити од удара убица. Он их нађе на окупу код Петина, у мирном разговору о декретима које је ваљало донети. Он се усиљавао да и на њих пренесе своју узбуђеност, али није успео да поколеба неустрашимог Петина,

Март 1793

који, погледајући на небо и видећи да пада киша, рече ладно: *Ове ноћи неће бити ништа.* Међутим уговорено је место где ће се искупити и састати, и један међу њима, Кервелжан (Kervélégan), оде брзо у касарну баталјона брестонаца, да га стави под оружје. За то време министри, искупљени код Лебрина, немајући никакву силу на свом расположењу, нису знали шта да предузму за одбрану Конвента и своју, јер се и њима претило. Скупштина, прелашена, очекиваше ужасан свршетак свега тога, и од сваке ларме, сваког узвика, држала је да је почетак напада на њу ових убица. Само четрдесет чланова беху остали на десници, и очекивали су да виде напад на свој живот; они су били наоружани, и држали су своје пиштоље спремне. Уговорено је било међу њима да полете на Монтању при првом покрету, и да побију што више њених чланова. Трибине и Монтања беху тако исто расположени и спремни, и са обе стране очекивала се крвава и ужасна сцена.

Напад Конвента у вечер 10. марта.

Општина
општине
пројектима
Јакобинца.

Али још је недостајало потребне одважности да се нападне Конвент као двор 10. августа; ово је била само предигра за то, то је био тек 20. јуни. Општина се није усудила да помаже један покрет, за који духови још не беху довољно припремљени, и била је шта више озбиљно и искрено срдита на тај покушај. Кад су пред њу изишле депутације

Март 1793

Корделијера и из среза des Quatre-Nations, она их је одбила и није хтела да их чује. Снисходљива према Јакобинцима, она без сумње није волела Жирондисте, можда је желела њихов пад, али се могла бојати каквог опасног покрета; у осталом она је била, као Петитон 20. јуна и 10. августа, укочена овим насиљем, и хтела је да је натерају да му подлегне. Она је дакле одбила оне две депутације. Хеберт и Шомет, правозаступници општински, слагали су се с тим. Послате су наредбе да варошки ђермови остану отворени, написана је једна посланица срезовима, друга Јакобинцима, да их позову на ред. Сантер је најенергичније говорио у Општини, и устао је противу оних који су захтевали нову буну. Он је рекао да, пошто је тиранин оборен, ова друга буна може бити управљена само противу народа, који данас сам влада; да, ако и има рђавих посланика, ваља их трпети, као што су се трпели Мори и Казале; да Париз није сва Француска, и мора примити посланике округа; да што се тиче војног министра, ако је и сменио неке, он је на то имао права, јер је и одговоран за своје агенте;..... да у Паризу, неколико будаластих и занесених људи држе да могу владати, и растројавати све; да најзад он иде да дигне војну силу, и да утера неваљалце у ред.

Март 1793

Забуна је
оттишла.

Бернонвиљ, чија је кућа била онседнута, прескочи преко зида своје градине, искупи колико је могао наоружаних људи, и на челу батаљона брестонаца одупре се агитаторима. Срез des Quatre-Nations, Корделијери, Јакобинци, вратише се натраг. Тако су отиор Општине, држање Сантерово, одважност Бернонвиљева и брестонаца, а можда и јака киша те ноћи, спречили развиће буне. У осталом страсти не беху још довољно јаке противу оних који беху најплеменитији, најженерознији у новорођеној Републици. Петив, Кондорсе, Верњо, осталоше да још за неко време показују у Конвенту своју храброст, своје таленте и своју заносну речитост. Све се утишало. Мёр, позван пред Конвент, умирио га је, и ове ноћи шта више мирно је довршен декрет којим се установљава револуционарни суд. Овај суд био је састављен од поротника, пет судија, и јавног тужитеља са два помоћника, које је све бирао и постављао Конвент.³¹⁶ Поротници су имали бити изабрани пре месеца маја, и привремено могли су бити узети из Париског округа и из суседна овоме четири округа. Поротници су дужни били казивати своја мишљења гласно.

³¹⁶ У овом суду било је дванаест поротника, који су морали дати своје мишљење гласно и јавно.

Суд овај судио је све преступе противу Револуције, слободе, јединства и целине Републике, и спољне и унутрашње сигурности државе.

Добра осуђених на смрт припадала су држави, и употребљавана су за надржавање сиротних жена и сиротне деце. Пр-

Сасан
напредног
суда.

Март 1793

Догађај од 10. марта изазвао је раздражење код чланова деснице, и забуну међу члановима левице, који су се компромитовали овим прераним демонстрацијама. Са свију страна осуђивао се овај покрет као незаконит, као насртај на народно представништво. Они шта више који су одобравали идеју о каквој новој буни, осуђивали су овај покрет као рђаво изведен, и препоручивали су да се ваља чувати смутљиваца плаћених од емиграције и Инглеске да изазову переди. Обе стране Скупштине изгледало је да су споразумне да се ово мишљење устали; обе су замишљале некакав тајни утицај и окривљавале су се узајамно као саучесници његови. Једна чудновата сцена још је боље потврдила ово опште мишљење. Срез Poissonnière, кад је предавао своје добровољце, захтевао је да се оптужи Димуррије, генерал на кога је у овом моменту француска војска полагала сву наду. Ова петиција, коју је прочитао председник тога среза, изазвала је опште раздражење. „То је некакав аристократа,³¹⁷“ повикало се, „кога су Инглези платили.“ У истом тренутку оназише на застави среској белу траку и цветове крина, што је све зачудило и раздражило толико, да су одмах искидали цветове крина, исцепали белу траку и заменили је тробојном, коју је једна жена бацила с трибине. Исвард узе одмах реч да захтева, да се

Срез
Poissonnière
захтева да се
окружи
Димуррије.

Март 1793

председник тога среза оптужи; више од сто гласова прихватише овај предлог, и, међу њима, беше и глас Маратов, који је скренуо на себе највећу пажњу. »Ова петиција,« рече он, »комплот је, ваља је прочитати сву:« видеће се да се у њој захтевају главе Вер-
 »њоова, Гвадеова, Жанзонеова..... и осталих;«
 »ви осећате,« дода он, »колики би тријумф
 »за наше непријатеље била таква сеча! то
 »би била несрећа за Конвент.....« Ове речи
 Маратове поздрављене су општим њескањем; он настави, оптужи сâм једнога од главних агитатора, по имену Фурнијера (Fournier), и захтеваше да се он затвори. Одмах је то примљено и наређено, цела ова ствар послата је одбору опште сигурности, и Скупштина уз то нареди да се Димурију пошаље копија протокола ове седнице, за доказ да она не верује оптужбама клеветника противу њега.

Захтевање
 председника
 среза
 Poissonniere

Пројекат
 напада на
 Конвент
 пропада.

Млади Варле (Varlet), пријатељ и друг Фурнијеров, отрчи Јакобинцима да захтева задовољење за хапшење овога, и предложио је да се иде да га ослободе. »Фурнијер,« рече он, »није једини који је у опасности; Лазуски, »Десџијес, ја најзад, такође смо узети на око. »Революционарни суд који је тек установљен, »окреће се противу патриота као и онај од »10. августа, и браћа која ме слушају нису »више Јакобинци ако не пођу замном.« Он хтеде затим да оптужи Димурија, што изазва необичну узрујаност у овом друштву; пред-

Март 1793

седник устаде, и рече да се хоће да упро-
 пасте Јакобинци. Сâм Било-Варен изиђе на
 трибуну, жалио се противу ових подбачких
 предлога, правдао је Димурија, кога не воли,
 рече он, али који сада чини своју дужност,
 и који је доказао да хоће да се бори јуначки.
 Он се жалио на пројекат који иде на то да
 растроји Народни Конвент атентатима; обја-
 вио је као веома сумњиве Варлета, Фурни-
 јера, Десџијеса, и помагао је предлог за гла-
 сање у циљу прочишћавања, да се друштво
 ослободи свију тајних непријатеља који хоћеју
 да га компроментују. Глас Било-Варена био
 је саслушан; добри гласови — да је Диму-
 рије успео да скупи сву војску, и да је
 Порта признала Републику, допринели су да
 се сви умире. Дакле Марат, Било-Варен и
 Робеспијер, који је такође говорио у истом
 смислу, изразише се сви против агитатора,
 и изгледало је да ће се сложити у веровању
 да су били плаћени од непријатеља. То је
 неоспорни доказ да није постојао, како су
 то веровали Жирондисти, некакав тајно уде-
 шени комплот. Да је такав комплот постојао,
 извесно би учествовали у њему, више или
 мање, Било-Варен, Марат и Робеспијер; они
 би били принуђени да ћуте, као и левица
 Законодавне Скупштине после 20. јуна, и
 извесно не би могли захтевати да се један
 од њихових саучесника затвори. Али овде
 је овај покрет био само ефекат некаквог

Март 1793

грозничавог расположења народног, и могао се осудити пошто се показао као сувише пренаглашен или сувише рђаво изведен. У осталом, Марат, Робеспијер, Било-Варен, премда су желели пад Жирондиста, бојали су се искрено интрига туђинских, страховали су се растројства кад је победоносни непријатељ на прагу, зазирали су од мишљења у окрузима, били су доведени у неприлику оптужбама којима их је овај покрет излагао, и вероватно засад су мислили само на то да дочепају сва министарства, да заседну у све одборе, и да истерају Жирондисте из владе, а не да их насилно истерају из законодавног тела. Једини човек, Дантон, могао је бити под сумњом, премда је он био раздражен противу Жирондиста најмање од свију осталих њихових непријатеља. Он је вршио потпуни утицај на Корделијере, творце овог покрета; он није био противу личности чланова деснице, него противу њиховог система умерености који је, по њиховој вољи, успоравао акцију владе; он је захтевао пошто по то ванредни суд и један највиши одбор, који ће имати диктаторску власт, јер је он изнад свега хтео успех Револуције; и могућно је да је он тајно руководио агитаторе од 10. марта, да застраши Жирондисте и да сломије њихов отпор. Извесно је бар да није наваљивао да осуди творце овог немира, и да је напротив понављао своје захтеве

Март 1793

да се организује влада на начин прек и ужасан.

Било ма како, нађено је сложено да су аристократи били тајни подстрекачи ових покрета; сваки је у то веровао или се претварао да верује. Верњо, у једној ванредно красноречитој беседи, у којој је говорио противу ове конспирације, објаснио ју је тако: Луве, који би хтео да се Јакобинци нападну отвореније, говорио је, истина, противу таквог његовог објасњења те конспирације; али Верњо је успео да први посао ванредног суда буде истрага противу творца догађаја од 10. марта. Министар правде, коме је поручено да поднесе извештај о тим догађајима, изјавио је да нигде није нашао никакав револуционарни одбор коме се ти догађаји приписују; да је он опазио само занесеност клубова и предлоге који су учињени у једном покрету занесености; најзначајније од свега што је он открио био је један скуп, у кафани Кораца, неколицине чланова Корделијера. Ови чланови Корделијера беху: Лазуски, Фуријер, Гусман, Деспијес, Варле, сви обични агитатори у срезовима. Они су се скупљали после седница, да се разговарају о политичким стварима. Нико није давао важности овом открићу; и, пошто су замишљане дубље интриге, скуп неколико појединца, нижег реда, у кафани Кораца, изгледао је само смешан.

ПРИМЕДБЕ

и

ДОКАЗНИ СПИСИ*)

УЗ СВЕСКУ III.

ПРИМЕДБА I., СТРАНА: 50.

(Извод из *Мемоара Гара*).

Ево слике у којој је министар Гара, човек који је најбоље посматрао личности Револуције, представио обе стране Конвента.

„Готово сви људи о којима сам намерао говорити, припадали су десници Конвента; сви су они мислили и осећали подједнако, онако како сам их ја познавао. Међу њима сам видео и онај републиканизам осећаја, који се покораво једноме човеку само кад тај човек говори у име народа и ослањајући се на закон, и онај, још ређи, републиканизам мисли, који расклапа и склапа

*) Сматрао сам да ми је дужност додати овде примедбе које сам сматрао да су потребне, било ради објасњења еванга који су мало познати и рђаво одеђени, било као споменик једног стида и језика који су данас сасвим заборављени, међутим су веома карактеристични. Ови одломци узети су већином из извора потпуно занемарених, а нарочито из дискусија међу Јакобинцима, које су политички споменик веома редак и који је веома вредно упознати.

све упруге (еластичне покретаче) друштвене организације људи сличних по правима као и по природи, који размршује и казује каквом се срећном и дубоким вештином може удружити у једну велику републику оно што се чини да је неударљиво: једнакост и покорност властима, плодни рад духова и душа и сталан и непоколебљиви ред, влада апсолутно власна над појединцима и гомилама и увек подложна народу; извршна власт са импонујућим величанственим сјајем у свему што је окружује и представља, сјајем корисним, који изазива и развија идеје о величанству републике, а никако идеје о величини једног лица.⁸

„Видео сам на овој страни људе који су најбоље схватили оне доктрине политичке економије, које уче како се отварају и шире сви канали богатства појединаца и целог народа; како се склапа народна ризница из оних ситних делића, које јој дугује имовина сваког грађанина; како се стварају нови извори и нове реке у имовинама појединаца, добром употребом онога што су увели у касе републике; како се штите, и како развијају безгранично све разне индустрије, не помажући нарочито ни једну од њих; како ваља гледати на велике имовине не као на она неплодна језера која примају у себе и задржавају сву воду која се са планин слива у њих, него као на резервоаре потребне за умножавање и ојачавање зачетака опште плодности, за њихово пренашање и растурање, од времена на време, у сва сува и неплодна места; — чудновате доктрине, које су увеле слободу у вештине и у трговину пре него што је она примљена код влада, али које су нарочито по својој суштини сродне суштини република; које су једине у стању да даду поуздан темељ *једности* — не у општој *умерености* која није никад постојала ни могла опстати, него у општој тежњи ка благостању и богатству, у оним пословима чија разумна различност и непрестано обнављање могу једино да апсорбују, по срећи за слободу, ону бурну активност демократија која је, после дугих колебања и потреса,

учинила да исчезну старе републике у бурама и грмљавини којима је њихова атмосфера била увек пуна.⁹

„На десници је било пет до шест људи који су кадри били схватити како треба ове велике теорије социјалног и економског строја, и уз њих велики број људи чија је интелигенција могла разумети те теорије и ширити их; уз те људе беху пристали извештај број духова некад веома наглих, веома бурних, али који су сада, пошто су се истрчали и исцрпели сву своју демагошку занесеност, имали јединствену жељу да опоричу и да сузбијају оне лудорије које су проповедали; на тој страни најзад седели су, онако како се побожни људи спуштају на колена пред олтаром, они људи који су због своје благодети, због свога часног и осигураног положаја у друштву и због свог доброг васпитања, били расположени да цене и поштују све оне нарочите добре особине републике, које су им допуштале да уживају у свом благостању и срећи, и да чине ситнија добра својим ближњима.¹⁰

„Окретајући моје погледе са деснице на левицу, подижући их на Монтању, какав контраст! Ту, ја видим да се размеће највише од свију један човек, чије бакрено-жута лице нагледа као да је изишао из крвавих јазбина људождера, или из пакла; у коме по његовом конвулзивном, наглом а сапетом ходу, видите једног од оних убица који су се отаџи од целита, али не и од беса, и који изгледају да би хтели да униште људски род да би се ослободили ужаса који их спопада при погледу на сваког човека. Под деспотизмом, који он није попрскао крваљу као слободу, овај човек имао је амбицију да начини револуцију у наукама; и видели смо га где напада, начином дрским и глупим, највеће проналаске модерног доба и духа људскога. Његове очи, блудећи по историји векова, задржале су се на животу четири или пет истребљача, који су градове претворили у пустиње, да потом те пустиње населе некаквом расом налик на њих или на тигрове; то је све што је он усвојио из анала народа, све што је он из њих знао и што је хтео

да понови. Пре по инстинкту као у грабљивих зверо-
рова, него због своје дубоке покварености, он је
опазно на какве је лудорије и злочине могућно на-
вући један огроман народ, чије су религионе и по-
литичке стеге тек покидане: и то је идеја која је
диктовала све у његовим листовима, све његове речи,
све његове радње. И такав човек био је само од ножа
једне жене! и више од педесет хиљада његових слика
истакнуто је чак на штиту Републике.⁴

„На овој страни седели су људи који сами по себи
неби били тако грозни, али који су, бачени са њим,
једним крајње дрским чином, у догађаје чија их је
величина занела, од чије су озбиљности и страхоте
дрхтали, одричући се начелу овога чудовишта, можда
већ поступали по њима, и нису били противни да се
страхује да могу наставити радити по њима. Они
су се страшили Марата, али се нису страшили да
се њима служе. Метали су га у средину, истицали
напред, носили су га у неку руку на прима као
какву Медузину главу. Страх који је такав човек
распрострао на све стране, чинио је те је нагледало
да се свуда појављује он лично, држало се у неку
руку да је он сва Монгања, или пре да је сва Мон-
гања била као и он. Међу тим првацима, доста, било
их је више, који су замерали злочинима Маратовим
то само што су били сувише јавни.“

„Али међу истим првацима (онде ме истина одваја
од мњења многих часних људи), међу истим првацима
био је велики број људи који су, везани са осталима
много више догађајима него својим осећајима, окре-
тали своје погледе и тежили мудрости и човечности;
који би имали много врлина, и који би учинили много
услуга од онога тренутка како би се отпочело држати
их за способне за то. На Монгањи су се искушили,
као и на војничким положајима, они који су имали
велику страст за слободом, а мало теорије; они, који
су сматрали да су величина идеја и елеганција го-
вора опасни за једнакост и да ће је чак уништити;
они, који су, изабрани у колебама и занатлијским
радионицама, признавали за републиканца онога само

који је био одевен као и они; они, који су, ушавши
први пут у ток Револуције, хтели да покрену ону
наглост и ону бујност којом се отпочиње слава готово
свију великих револуционара; они, који су, још
млади, и погоднији да служе Републици у војсци него
у светилишту закона, видећи да се Република по-
јављује из громовног треска, држали да и све њене
декрете ваља доносити и објављивати таким треском.
На левици потражили су склоности, пре него своје
право место, и више њих од оних посланика који су,
одгајени у обореним и прогнаним кастама — пле-
мићској и свештеничкој, ма да увек исправни, били
непрестано под сумњом, и с тога бежали на врх Мон-
тање од оптужбе да још нису како треба на висини
принципа: ту су се склонили, бавећи се својим сум-
њама и заносећи се својим привиђањима, они озбиљни
и меланхолични карактери који су, омазивши веома
често неискреност удружену с углађеношћу, веро-
вали врлини само кад се показивала натмурена, и
слободи кад је дивљачна: ту су седели неколико ду-
хова који су поред својих егзактних наука постали
укочени, али у исто доба и правични и часни; који
су, поносити својим знањима која се одмах дају при-
менити на механичке вештине, радо одвајали се, и
местом и својом охолошћу, од оних књижевника, од
оних филозофа, чија знања нису таква да се ткачи и
ковачи могу одмах користити њима, и која допиру
до појединаца тек пошто је цело друштво просве-
ћено; ту су најзад волели да гласају сви они, раз-
лични по духу и талентима, који су, због сувишне
еластичности свог карактера, били склони пре да пре-
турују него да не дотурују до оне границе коју је
требало поставити револуционарној енергији и рево-
луционарном маху.“

„Такви су ми ето изгледали елементи обе стране
Народног Конвента.“

„Ценећи сваку страну по већини њених елеме-
ната, обе, свака по својим особинама и по својој мћи,
изгледале су ми способне да учине велике услуге
Републици: десница, да организује државу и друштво

мудро и величанствено; левица, да надахне својим духом све Французе, да у њима изазове и распали оне републиканске и народне страсти, које су потребне народу нападнутом са свију страна устанком краљева и солдацином целе Европе.⁸

ПРИМЕДБА 2., СТРАНА: 90.

БЕСЕДА

Коло-Д'Хербоа Димурију
после војне у Аргону

Извод из Дневника Јакобинаца (Седмица од недеље 13. октобра, година I. Републике).

„Ја сам хтео говорити о нашој војсци, и радујем се што ћу говорити о њој пред војником кога сте сад чули. Хтео сам покудити одговор председником: Казао сам већ више пута да председник не треба никад да одговара члановима овог друштва; али он је одговорно свима војницима војске. Овај је одговор за све њих сјајна сведоџба нашег задовољства; сви они имају са Димуријем једнако право на њу, јер он зна да без њих његова слава не би била ништа. Ваља да се навикнемо на овакав говор. Димурије је чинио своју дужност, у томе је његова најлепша награда.... Ја га не хвалим зато што је генерал, него зато што је француски војник.“

„Није ли истина, генерале, да је лепо командовати једном републиканском војском? да си нашао велику разлику између ове војске и војске деспотизма? Они нису само јуваци, они Французи; они се не задовољавају тиме само да презиру смрт; јер, који је тај који се боји смрти? Али они становници Лиља и Тиволиња који су хладнокрвно дочекивали усијану ђулад, који су мирно стојали кад бомбе прште око њих и гледајући рушење својих кућа, зар

они тиме нису показали да имају све врлине? Ах! да, ове су врлине напад свију тријумфа.... Данас је пронађен нов начин ратовања, и наши непријатељи неће га погодити; тирани не могу ништа докле год буде слободних људи који хоћеју да се бране.“

„Велики број браће пали су за одбрану слободе; они су мртви, али њихов свомен драг нам је, они су нам показали примере који живе у нашим срцима; али јесу ли живи они који су нас напали? Не, они су подлегли, и њихове су кохорте сад само комађе лепшиа које труди тамо где су потучене; оне су сад само смрдљиво ђубре, које ће сунце слободе једва моћи да очисти.... Овај облак покретљивих скелета личи сасвим на скелет тирашије; и, као и ова, сигурно ће подлећи..... Шта је било од ових старих генерала на велику гласу? Њихова сенка исчезла је пред свемоћним генијем слободе; они беже, и тамнице су једина склоништа за њих; јер ће скоро тамнице бити једине палате деспота: они беже јер се народи дижу.“

„Тебе није какав краљ поставио на положај на коме си, Димурије, већ твоји суграђани: памти да један генерал Републике не треба никад да се погађа са тиранима; памти да су генерали као ти што си дужни увек служити само слободи. Ти си слушао о Темистоклу; он је спасао Грке код Саламине; он је био клеветан (ти имаш непријатеља, Димурије, ти ћеш бити клеветан, зато ти ја ово говорим): Темистокл је био клеветан; његови суграђани кантиговали су га неправично; он је нашао склониште код тирана, али је увек био Темистокл. Предлагано му је да дигне оружје противу своје отаџбине: *мој мач неће никад служити тиранима*, рече он, и сјурн га себи у срце. Ја те потсећам на Сципиона. Антиокус је покушао да саблазни овог великог човека, нудећи му да му врати једну драгоцену залогу, његовог рођеног сина. Сципион је одговорио: „Ти ниси толико богат да можеш купити моју савест, и у природи нема ништа „узвишеније од љубави према отаџбини.““

„Народи стењу у родству; ти ћеш их ускоро ослободити. Каква славна мисија! Успех је несумњив; грађани који те чекају надају ти се, а они овде журе те..... Међутим ваља те прекорети за неке претеране великодушности према твојим непријатељима: ти си се држао према пруском краљу мало и сувише на начин француски, на стари француски начин синско-ђења (д'ескање). Али, ми се то надамо, Аустрија ће платити двогубо: она је богата, немој је штетети; ма чиме и ма колико платила, све ће то бити мало према увредама које је њена раса учинила роду људском.“

„Ти идеш у Брисел, Димурије (д'ескиње); ти ћеш проћи кроз Куртре. Ту је француско име озрамоћено; један генерал изневерио је наду народâ; издајник Жари (Jarry) пазио је куће. Досада сам говорио само твојој храбрости, сад ћу да говорим твом срцу. Сети се ових несрећних становника Куртреа; не изневери овога пута њихову наду; обећај им народну правичност, народ те неће демантовати.“

„Кад будеш у Брислу..... ја немам ништа да ти кажем о твом држању тамо..... ако тамо будеш нашао једну гнусну жену, која је дошла под зидове Њиља да изјави своје зверство гледањем уснијаних ђулади.... али ова жена не чека те тамо..... Ако би је нашао, она би била твоја робња: ми имамо овде друге које су од те исте врсте.....; ти ћеш је послати овамо.....; обријај је бар тако да никад више не може носити бароку.“

„У Брислу ће слобода оживети од тебе и испод твоје руке. Целом једном народу овануће; ти ћеш вратити децу њиховим очевима, жене њиховим мужевима; приказ њихове среће биће ти олакшица за твоје труде. Деца, грађани, девојке, жене, сви ће се гурати око тебе; сви ће те грлити као свог оца..... Каква те радост чека, Димурије!..... Моја жена..... она је из Брисла..... и она ће те загрлити.“

Ова беседа била је често прекидана бурним њескињем.

ПРИМЕДБА 3., СТРАНА: 99.

ПРИЧА

О посети Маратовој Димурију

код госпођице Кандеја (Candeille)

Извод из Журнала Француске Републике, који је писао сам Марат у броју од среде 17. октобра 1792.

Објава Пријатеља Народа.

„Не толико изненађен колико раздражен што видим старе слуге двора, које су догађаји истакли на чело наше војске, и које су разни утицаји, интриге и буздаштинне, одржали на том месту и после 10. августа, да терају своју дрскост дотле да деградују, и поступају као са злочинцима, два батаљона патриота, под смешним, и врло је вероватно лажним, изговором, да су неки међу њима побили четири пруска бегунца, ја сам изишао на трибуну Јакобинаца да обелоданим овај гадан поступак, и да захтевам два комисара који се одликују својим грађанским врлинама да ме прате код Димурија, и да буду сведоци његових одговора на моја питања. Ја сам отишао његовој кући са грађанима Бентабољом (Bentabolle) и Монтоом (Monteau), двојицом од мојих колега у Конвенту. Одговорено нам је да је у позоришту и да ће вечерати у вароши.“

„Дознали смо да је изишао из позоришта; отишли смо да га потражимо у клубу Д. Циџера (D. Cypher), где нам је казано да ће доћи: узалудна мука. Најзад дознали смо да ће вечерати у улици Chantereine, у малој кући Талме. Низ колâ и сјајно осветљење показаше нам храм, где кћи Талије гости сина Марса. Били смо изненађени видевши народну париску гарду пред кућом и у њој. Пошто смо прошли кроз предсобље пуно слугу и оружаних чувара, ушли смо у један салон пуно великог друштва.“

„На вратима је стојао Сантер, генерал париске војске, који је вршио дужност лакеја или вратара. Одмах како ме је опазио, његово понашање веома ми се није допало, јер је могло учинити да измакну неке личности које је вредело ту затећи и видети. Међутим ја сам видео доста да ухватим конач интрига. Ја нећу говорити о једној десетини вилџа, које су биле ту за украс весеља. По свој прилици њих није ту скупила политика. Нећу говорити ни толико о народним официрима који су се окупили око Димурија и ласкали му, ни о старим дворским слугама који су у оделу ађутанта чинили му пратињу. Најзад нећу ништа рећи о домаћину те куће, који беше међу њима у оделу комендијаша. Али не могу да не изјавим, ради објасњења радње Конвента и да истакнем ескамотере декрета, да су у овом светлом друштву били Керсен, велики вештак Лебрин, и Ролан, Ласурс..... Шеније, сви присталице фракције федеративне републике; Дилор и Горвас, њихове трчаџе. Пошто је тамо било много света, ја сам опазио само ове заверенике; можда их је било много више: и како је било још рано, вероватно је да још нису били сви дошли; јер Вершон, Бизон, Камуен, Рабон, Лакроан, Гваден, Барбарун и остали смутљивци, такође су требали доћи на ову светковину, јер су једномисленици.“

„Пре него што дам рачун о нашем разговору са Димуријем, ја ћу, заједно са правичним читаоцем, да учиним неке примедбе које ми се чине да су у вези са овом ствари. Зар није заговетно што је овај генералним Републике, који је пустио краља Пруске да измакне у Вердун, и који је преговарао са непријатељем, кога је могао потући и натерати да положи оружје на место што је помагао његово одступање, изабрао један тако критичан моменат да остави своју војску, да иде по позорницима, да се појављује да би му се плескало, и да се одије оргијама код једног глумца са пимџама из Опере?“

„Димурије је приврсно тајне побуде које су га довеле у Париз изговором о споразуму с министрима о плану операција у овој војни. Шта! са једним

Роланом, братом купусара и ситним интригантом, коме су познате само ниске силетке, лажи и подмудлости! са једним Лепажом, достојном принципетлом Ролана, спог протектора! са једним Клавидјером, који се добро разуме само у кашарлуцима! са једним Гара, који добро зна само китњасте фразе и вештачко увијање једног ласкавца академика! Нећу ништа рећи о Монжу; њега држе за патриоту; али и он је незвалица у војним операцијама као и његове колеге, и не разуме у њима ништа. Димурије је дошао да се споразуме са првацима ове кланке која ради да установи федеративну републику; то је циљ овог његовог закономисленог поступка.“

„Улазећи у салон где је била спрењена гозба, ја сам опазио врло добро да је моја појава поколебала весеље; што је лако разумети кад се узме у обзир да сам ја страшило за непријатеље отаџбине. Димурије нарочито изгледао је збуњен; ја сам га замолио да прође с нама у другу једну собу, да говорим с њим насамом неколико тренутака. Ја сам водно реч, и ево нашег разговора од речи до речи: „Ми смо чланови Народног Конвента, и дошли смо, господине, да вас молимо да нам дате тачна обавештења о оној аџери са два батаљона, *le Mousquetaire* (Мовонсејским) и *le Republicain* (Републиканским), које сте ви оптужили да су равнодушно победи четири пруска бегунца. Ми смо у војном одбору и у војном министарству прегледали све шта о томе има, нисмо нашли ни најмањи доказ о том злочину, и нико сем вас не може нам боље објаснити све околности тога дела. — Господо, ја сам послао сва акта о томе министру. — Уверавамо вас, господине, да смо имали у рукама један мемоар о томе делу, који је израђен у министарству и у име и од стране министра, у коме стоји да нема апсолутно никаквих факата за суд о томе тобоже злочину, и да ваља захтевати их од вас. — Али, господо, ја сам о томе дао објасњења Конвенту, и ја по тој ствари имам посла само с њим. — Допустите нам, господине, да вас упозоримо, да су та ваша објасњења недовољна, јер су

„одбори Конвента, којима је ова ствар дата на преглед и оцену, изјавили у својим извештајима да им је немогућно изрећи свој суд, пошто нема никаквих доказа ни доказа за изнесени злочин. Ми вас молимо да нам кажете је ли вам та ствар добро позната. — Извесно, лично сам је испитао. — Дакле ви нисте радили по овој ствари ослањајући се поверљиво на Г. Диншасо (M. Dinchasseau)? — Али, господе, кад ја штогод кажем, морам држати да ми се верује. — Господине, кад би ми о томе мислили као ви, ми не би учинили корак који нас је овде довео. — Ми имамо велике разлоге да сумњамо; више чланова војног одбора изјавили су нам да су они тобоже Пруси били четири Француза емигранта. — Па да, господе, кад би то било..... — Господине, то би апсолутно променило стање ове ствари, и, не одобравајући унапред држање тих батаљона, можда би изишло да су они невини; важно је знати прилике које су изазвале ову сечу; међутим, писма из војске казују да су ови емигранти ухваћени као шпијунски које је послао непријатељ, и да су се они чак опирали с оружјем у руци народним гардијастима. — Како, господе, ви дакле одобравате непослушност код војника? — Не, господине, ја никако не одобравам непослушност код војника, али ја осуђујем тиранију старијих: ја имам сувише основа да верујем да је ову ствар удесио Диншасо против тих батаљона патриота, а ваш поступак према њима изазива негодовање. — Господин Марат, ви сте сувише нагли; и ја не могу више да се разговарам с вама.“ Осећајући се веома притесњен, Димурије се извукао из неприлике окренувши нам леђа: моја два друга одоше за њим, и у разговору који су имали са њим, он се ограничило да им каже да је све акте послао министру. За време њиховог разговора мене окружише сви ађутанти Димуријеви и официри париске гарде. Сантер се трудио да ме утиса; говорио ми је о потреби послушности код војске. „Ја знам то као и ви,“ одговорим му ја; „али мене узбуђује начин којим је поступано са војницима отаџбине;

„мени су још на срцу сече у Нансију и на Марсову Пољу.“ Кад ја ово рекох, неколико ађутаната Димуријевих дигоше грају противу агитатора. „Престаните са смешним декламацијама,“ повичем ја; „у нашој војсци агитатори су само они бестидни официри, њихови шпијунски и њихови куртизани, које смо ми будаласто пустили на чело наших трупа.“ Ја сам то говорио Моретону Шабрилану (Moreton Chabillant) и Бурдоену (Burdoin), од којих је један бивши дворски слуга, а други шпијун Лафајетов.

„Мене је изљутило све оно што сам чуо, као и све што сам предосећао као грозно у гадном држању наших генерала. Пошто нисам могао више ту да издржим, ја сам прекинуо говор и пошао, и излазећи зачудио сам се видећи у суседним собама, чија су врата била оширинута, више оружаних чувара Димуријевих са извученим сабљама у рукама. Ја не знам какав је могао бити циљ ове смешне параде: ако је она учињена да ме застраше, онда излази да Димуријеве слуге имају велике идеје о слободи. Стрните се, господе, ми ћемо вас научити да је познате. Дотле, верујте да се ваш господар боји много више врха мог пера, него што се ја бојим сабља његових оружаних чувара.“

ПРИМЕДБА 4., СТРАНА: 111.

Међу најладнијим и најнепристрастнијим духовима ове Револуције, ваља споменути Петiona. Нико није нешто зрелије од њега обе стране на које је Конвент био подељен. Његова часност била је толико позната, да су обе странке пристајале на његов суд. Оитујбе које се појавише одмах како се састала она Скупштина, изазвале су велике диспуте међу Јакобинцима. Фабр д'Еглантен предложио је да их Петion пресуди. Ево како се он о томе изјаснио:

Седница од 29. октобра 1792.

„Има друго једино средство које ја сматрам као корисно и које ће учинити највећи ефекат: скоро увек, кад се хтело да се каква велика интрига сплете, потребан јој је какав јак наслон; она је морала много да се напреже, да задобије за себе каквога који ужива велики лични кредит. Ако постоји какав човек који је све видео, све оценио у једној и другој странци, ви не можете сумњати да је овај човек, пријатељ истине, у исто доба и кадар да је изнесе: е лепо! ја предлажем да ви позовете овога човека, члана вашег друштва, да се изјасни о злочинима који се приписују патриотима; натерајте његову часност да каже све што је видео: овај је човек Петион. Ма колике биле наклоности овога човека према његовим пријатељима, ја се усуђујем рећи да ти интриганти нису нимало корумповали Петиона; он је увек чист, искрен: ја то видим овде, ја сам му то казао више пута у Конвенту, у моментима радражења, и ма да ми није увек казао да му је тешко, ја сам видео да муку мучи: јутрос је хтео изићи на трибуну. Он вам не може отказати да напише то шта мисли о овој ствари, и ви ћете видети да, и ако сам ја открио овај корак, интриганти неће моћи да га обрлате. Имајте на уму, грађани, да ће једино овај корак доказати да ви хоћете само истину; то је почаст коју ћете учинити врлини једног доброг патриоте, у толико пре и више, што су се сплеткаши заклонили његовом врлином да би били нешто. Ја захтевам да се о овом мом предлогу гласа.“ *(Пљескање)*.

Александар. „Овај напад нарочито је спреман и удешен, то је јасно: растурање беседе Брисоове, извештај министра унутрашњих послова, беседа Лувеова, коју је у целу имао, све то доказује да је та ствар нарочито смишљена и удешена. Брисоова беседа о искључењу садржи све оно што је казао Луве: извештај Роланов спреман је зато, да се Лувеу да повода да говори. Ја примам предлог Фабров: Конвент је одлучио, Робеспјер има реч у понедељак: ја захтевам

да друштво одложи своју одлуку; немогућно је да у једној слободној земљи врлина поллетне злочину.“

После овога што сам напред навео, држим да ми је дужност да занесем овде спис који је Петион написао о диспуту између Лувеа и Робеспјера; овај спис, са одломцима извађеним од Гаре, даје најдрагоценија обавештења о држању и карактеру људи овога доба; то су документи које историја мора примити и сматрати као најпоузданије за распрострањавање правичних идеја о овој епохи.

„Грађани, ја сам се зарекао да апсолутно ћутим о догађајима који су се догодили после 10. августа: побуде дивне обазривости и општег добра одлучиле су ме да претерујем у овој својој резерви.“

„Али немогућно је да ћутим и даље: обе стране пошвају се на мене; сви наваљују да кажем своје мишљење; казаћу отворено шта знам о неким људима, шта мислим о тим стварима.“

„Ја сам изблиза видео сцене Револуције; видео сам сплетке, интриге, бурне борбе између тираније и слободе, између порока и врлине.“

„Кад је игра људских страсти очевидна, кад се опажају тајне унруге које су управљале најважнијим догађајима, кад се доведу у веу догађаји са њиховим узроцима, кад се знају све опасности кроз које је слобода прошла, кад се загледа у амбис корупције који је сваког тренутка претио да нас прогута, питате се са чуђењем каквим смо чудом дошли до тачке на којој смо данас!“

„Револуције траже да се гледају издаје: то је права потреба за њих; векови изглађују мрље које их каљају; потомство види само резултате. Наши унуци држаће нас за велике; учинимо да буду бољи од нас.“

„Ја предајим преко свију радњи пре онога дана који ће остати увек значајан, када је слобода уздигнута на развалинама тираније, и када је монархија претворена у републику.“

„Буди, који су себи приписивали славу тог дана, буди су којима она најмање припада: ова припада онима који су је припремили; она припада заповедничкој природи ствари; она припада храбрим федеристима и наховој тајној управи, која је одавно смислила план побуне; она припада вароду; она најзад припада оном генију који непрекидно руководи судбином Француске од првог састанка њених представника!“

„Ваља рећи, да је у једном моменту успех био неизвестан; и они, који су како треба обавештени о свима ситуацијама тога дана, знају какви су били они неустрашиви бранитељи отаџбине, који нису допустили Швајцарцима и свима сателитима деспотизма да победе, какви су били они који су поново искусили наше грађанске фаланге, које за један тренутак беahu поколебале.“

„Овај дан био је, догодило се, без сарадње комисара више срезова који су се искусили у општинској кући; чланови старе општине, који преко ноћ нису били отерани, били су у седници још у девет и по сахата у јутро.“

„При свем том они комисари учинили су много, зауевши одважно сву општинску власт, и ставивши на место општинског одбора чије су се слабости и корупције бојали; они су јуначки изложили свој живот у случају ако предузеће не успе.“

„Да су они комисари били толико паметни да у своје време напусте власт коју су узели у своје руке, да се врате међу просне грађане после своје лепе акције, они би били славни; али они нису умели одупрети се примани власти, и жеља да владају беше их обузела.“

„У првим моментима заноса због победе слободе, и после таквог једног силног потреса, немогућно је било да се одмах све утиша и врати у обичан ред; неправично би било то и захтевати: тада су новом општинском одбору чињене замјерке које нису биле основане: то је отуда што нису схватани како треба ни његов положај ни прилике у то доба; али они

комисари отпочеше да заслужују прекоре, од кад сами наставше овај револуционарни покрет и даље.“

„Народна Скупштина беше се изјаснила; она је прихватила ствар веома озбиљно, издала је декрете који осигуравају државу, суспендовала је краља; истрла је линију која је делила грађане на две класе, сазвала је Конвент! Странка ројалиста била је оборена: требало је после тога искупити се око ње, помоћи је јавним мњењем, окружити је поверењем: дужност и здрава политика то су захтевали!“

„Општина је нашла да је узвишеније да се бочи са овом Скупштином; она је завела борбу која је само могла изазвати перасположење према свему што се догађало, и створити веровање да је Скупштина радила под неодољивим притиском прилика; она се покоравала или опирала декретима, према томе да ли су они ишли у прилог или били противни њеним погледима и намерама; своје представке законодавном телу чинила је на начин заповеднички и раздражљив, она се истицала као свла, и није знала ни да ужива у својим тријумфима нити да учини да јој се опросте.“

„Успело се да се увере једни да власт, за време док буде трајало револуционарно стање, припала свом извору, да је Народна Скупштина нешто неодређено, да је трајање њено неизвесно, и да су општинске скупштине једине законите и моћне власти.“

„Другима се улило у главу да представници изнеше Народне Скупштине имају перфидне намере, да хоћеју да оборе слободу и да Републику издаду туђинима.“

„На тај начин велики број чланова општинског одбора сматрали су да врше некакво законито право кад узурпују власт, сматрали су да се одупиру насилу кад се противе закону, сматрали су да показују грађанску одлучност кад изневеравају своје дужности грађана; при свем том, у сред ове анархије, општина је од времена на време доносила спасоносне одлуке.“

„Мене су задржали на мом месту; али оно није било више ништа друго до празан титула; ја сам узалуд покушавао да вршим своје дужности, поје-

дини чланови општине беху их разграбили, и сваки их је вршио.⁴

„Ја сам првих дана долазио у одбор; био сам претрвађен передом који је владао у овом скупу, и нарочито расположењем његовим; то није више било једно административно тело које расправља општинске послове; то је био политички скуп који се сматрао да је свемоћан, који је дискутовао о великим државним интересима, који је претресао донесене законе и прокламовао нове; у њему се говорило само о комплотима противу политичке слободе; у њему се денунцирали грађани; позивали су се пред-а-њ да се правдају; саслушавали се јавно; судило им се, отпуштани су као оправдани, или су задржавани; уставени ред беше напуштен; врење духова било је толико, да је било немогућно зауставити ову бујницу; све се расправљало заносном бујношћу; све се мењало ужасном бравном; дану, ноћу, непрестано одбор је био увек у седници.“

„Ја нисам хтео да моје име буде везано за читалу гомилу актова тако неправилних, тако противних принципима.“

„Ја сам у исто доба осећао колико је било мудро и корисно не дати одобрење, не потврђивати својим присуством све то што се чини. Они, који су се у овом одбору бојали да ме виде у њему, којима је моја присутност била неугодна, желели су јако да народ, чије сам поверење ја очувао, држи да се то све ради под мојим председништвом, и да се ништа не чини без споразума са мном: моје резервисано држање у том погледу увећало је њихово нерасположење; али они се нису усудили да то сасвим отворено покажу, из страха да не изгубе расположење народа коме су они тежили свакојако да се допадну.“

„Ја сам ретко долазио; и начин мога држања у овом веома деликатном положају између старе општине која је протествовала противу своје смене, и нове, која се истицала да је законито уведена, није био безкористан за јавни мир; јер, да сам се ја тада изјаснио отворено за једну или другу страну, ја би

изазвао расцеп који би могао имати жалосне последице: свуда и у свему постоји навесна арела мера и граница које ваља умети погодити.“

„Администрација је забатаљена, мѐр није нише био центар јединства; сви крајци беху истргнути из мојих руку; власт је била распарчана; охрана је била немоћна; суабијајућа снага такође.“

„Робесијер се дакле потакао на чело одбора, и тешко је било да то тако не буде у приликама у којима смо се налазили, а и по његовим особинама. Ја сам га чуо да говори једну беседу која ме је до срца потресла: реч је била о декрету којим се отварају варошки ћермови, и он је поводом те ствари праскао и износио читава чуда; опазио је да му се плету замке, комплоте противу слободе; изнео је замислене заверенике; обратило се народу, распаљено духове, и произвео је, међу онима који су га слушали, највеће врење.“

„Ја сам одговорио на ову његову беседу да би повратио спокојство, да разбијем ове мрачне илузије, и да вратим дискусију на предмет о коме је једино требало говорити у овом скупу.“

„Робесијер и његови партизани навукли су на тај начин општину на безобавне поступке, на крајности.“

„Ја не сумњичим због тога намере Робесијерове; по моме више је крива зато његова глава него његово срце; али последице ових мрачних визија његових биле су при свем том веома узбуђиве.“

„Сваки дан одјекивали су бесни протести са одборских трибина; чланови његови нису могли отећи уверење да су они власт позвана да pazi да се врше закони и да одржава ред; они су се непрестано сматрали као какво револуционарно удружење.“

„Ово се преносило на срезове на окупу, и они су тај утицај преносили даље, те је тако у исто доба цео Париз био у врењу.“

„Општински назорни одбор пунио је апсаци; не може се порицати да су, поред многих затварања која су била правична и потребна, сва остала била

законски неоснована. За то су криви више потчињени агенти него њихови шефови: полиција је имала рђаве органе и агенте; један човек међу осталима, чије је само име испуњавало страхом душу свију мирних грађана, изгледало је да је дочепао у своје руке управу полиције и све њене покрете; присутан на свим конференцијама, он се улетао у све догађаје; говорио је, заповедао као господар; ја сам се отворено жално противу тога општини, и завршио сам моје мишљење о томе овим речима: *Марат је или најдуби или најкровожеднији од свију људи*. Од тога доба ја нисам никад говорио о њему.⁴

„Суд је оклевао да донесе одлуку о онима који су затварани, и они су се гомилали ове више и више у апсанама. Један срез послао је нарочиту депутацију општинском одбору, 23. августа, која му је најавила, у његово име, да се грађанима досадило већ, и да су срдити, због оклевања у суђењу, и да ће провалити врата ових склопитишта, и помлатити своје освете ради кривне који су у њима затворени. Ова петиција, изговорена најпомамнијим наразима, није наишла на никакав прекор; шта више пљескало јој се!“

„25., хиљаду и две стотине наоружаних грађана наиђоше из Париза да узму државне апсенике у Орлеану, и да их пренесу одатле у друго место.“

„Рђаве вести придођоше да још увећају узбуђење духова: јавило се о падају у Лонгију, и, после неколико дана, о опсади Вердуна.“

„27., Народна Скупштина позове Париски округ и суседне му округе да хитно спреме тридесет хиљада људи за на границу: овај декрет изазвао је нов покрет који је увећао узбуђеност која је већ постојала.“

„31., оправдање Монморена узбунило је народ; глас се разносио да је он спасен перфидном једнога краљевог комисара, који је обмануо поротнике.“

„У исто доба, објављено је да је откривена једна завера, коју је удесио један од осуђених, којом се хотело да се апсеници пусте из затвора, да се затим растуре свуда по вароши, да учине у њој нагрете и да отму краља.“

„Узбуђеност је дошла до највеће мере. Општина, да подтакне ентузијазам грађана, да би их побудила да се у гомилама увршћују у народну војску, одлучила је да их свечано искупи на Марсону Пољу под звуком топовског пуцња.“

„Дошао је 2. септембар: опаљен је топ на узбуну; звона на узбуну звонало је... О жалосни дане! На ове жалосне и узбуњиве звуке искупише се, полетеше у апсане, да кољу, да убијају! Мануел, више посланика Народне Скупштине, дођоше на ова места сече: њихова напрезања узалудна су; жртве су убијане готово у њиховим рукама! Па лепо! безбедност у којој сам се налазио била је лажна, ништа нисам знао за ове ужасе; после тога за неко време нису ми ништа говорили о њима. Дознао сам о њима најзад, и како? узгред, посредно, као и о нечему што је без значаја; говорило ми се у исто доба да је све свршено. Најјасније подробности сазнао сам тек после тога; али ја сам био у најдубљем уверењу да се пеће више појавити дан у коме су учињене ове ужасне сцене. Међутим оне су се понављале; ја сам писао главном команданту, позивао сам га да апсане поседне оружаном силом, он ми најпре не одговори ништа. Ја му нишем поново: он ми каже да је издао наредбе; ништа не казује да се ове наредбе врше. Међутим експеси се још настављају. Ја идем у општински одбор; одатле идем у апсану de la Force са више мојих колега. Грађани прилично мирни закрчили су улицу која води у ову апсану; једна веома слаба стража била је на кашњи: ја узим.... Не, овај призор никада се неће нагледати из мог срца! Ја видим два општинска часника под шарџама; видим три човека који спокојно седе за једним столом, пред њима отворени протоколи апсеника, из њих прозивају апсенике; други људи испитују их; други људи врше улогу поротника и судија; једна десетина целата, засукани рукави, голе руке попрскане крвау, једни са буцама, други са сабљама и каспским пожевима, извршују одмах пресуде; грађани очекују напаљу пестриљиво ове пресуде, сви ћуте намрштени на осудо

на смрт, а поздрављају радосним узвицима одлуке о ослобођењу.“

„И људи који суде, и људи који навршују њихове пресуде, изгледали су тако спокојни као да их је закон позвао да врше ове функције! Хвалили су ми њихову правичност, њихово старање да одвоје правне од криваца, њихове услуге које су учинили; захтевали су, да ли се може веровати! захтевали су да им се плати за време које су на то утрошили!..... Ја сам доста био збуњен слушајући их!“

„Говорио сам им оштрим говором закона; говорио сам са осећањем дубоке одвратности која ме беше обузела: позвао сам их све да се одмах удале док сам ја још ту. Тек што сам ја изишао, они се вратили; поново сам долазио на иста места да их терам; ноћу, они су довршили своју ужасну касациону.“

„Да ли су ове злочинце послали, да ли су их руководили какви људи? Ја сам имао спискове тих људи, добио сам навештаје, принуђено сам неке факте; кад би ја био позван да судим о томе, ја не би могао рећи: Ево ово је кривац.“

„Ја мислим да се ови злочини не би могли свршити тако слободно, да су били заустављени, да су сви они који су имали у рукама власт и силу гнушали се од њих; али морам рећи, јер је истина, више народних људи, оних бранилаца отарбине, сматрали су да су ови жалосни и срамни дани били потребни, да су они очистили државу од опасних људи, да су застрашили конспираторе, и да су ови злочини, гадни у погледу моралном, били политички корисни.“

„Да, ето шта је укочило усрдност оних којима је закон поверио да одржавају ред, оних којима је он поверио заштиту личности и имовине.“

„Види се каква може бити веза између догађаја 2., 3., 4., и 5. септембра и бесмртног дана 10. августа; колико се може тврдити да су они последница револуционарног покрета учињеног овога дана, који је први у аналима Републике; али ја не могу да се одлучим да помешам славу са срамом, и да укаљам 10. август експресима од 2. септембра.“

„Надзорни одбор издао је наредбу да се министар Ролан затвори; то је било 4., и сеча је трајала још. Дантон је био о томе извештен; он је дошао у општину: био је са Робеспјером. Он је гњевно устао противу овога самовољног и помамног акта: тај би акт упропастио не Ролана, но оне који су га донели. Дантон је учинио да се тај акт опозове: он је био предат забораву.“

„Ја сам имао једно објасњење с Робеспјером, које је било веома живо: ја сам му увек у очи чинио преноре, које сам из наклоности према њему умераво кад он није био присутан; ја сам му говорио: „Робеспјере, ви чините много зла! Ваше депутације, ваше узбуне, ваше мракње, ваше сумње, колебају народ. Али, најзад, најасните се: имате ли факте у рукама? имате ли доказе? Ја се борим с вама, ја волим само истину, ја хоћу само слободу.“

„— Вас обмањују, заводе вас, одговори ми он, драже вас противу мене; ви сте сваки дан с мојим непријатељима; ви сте с Брисоом и његовом странком.“

„— Ви се варате, Робеспјере; нико није обавијестио од мене противу предуверена, и не суди ладније о људима и стварима.“

„Имате право, ја се састајем са Брисоом; у осталом ретко; али ви га не познајете, а ја га познајем, од детињства. Ја сам га гледао у оним моментима кад се показује сва душа, кад се без резерве одајемо пријатељству, поверењу: мени је позната његова некористољубивост, мени су познати његови принципи, ја вас уверавам да су они чисти. Они који од њега граде вођу странке, немају ни најповршније идеје о његовом карактеру; он је просвећен и има знања, али није резервисан, не уме да се претвара, није привлачан, није постојан, што све треба једноме вођи странке, и, што ће вас изненадити, он не само да није кадар да води друге, но се сам даје врло лако занести.“

„Робеспјер је спорно, али само онако у опште. Смедујте се, најасните се; кажите ми искрено шта вам је на срцу, шта знате.“

„— На лепо! одговори ми он, ја држим да је Брисо за Брунсика!“

„— Каква заблуда! узвикнем ја; то је права будалаштина; ето како нас ваша уобразиља заводи: Брунсик би прво њему главу одсекао! Брисо није толико дуд да сумња о томе. Ко од нас може зблиа да се преда! ко од нас не ставља свој живот на коцку. Одбацимо неумесне сумње.“

„Враћам се на догађаје, које сам вам нагласно у општим потезима. Ови догађаји, и неки од оних који су били пре знаменитог дана 10. августа, везивање чаката са читавом гомилом прилика, створили су уверење да су интриганти хтели да придобију народ, да би, с народом, дочекали се власти; тој радњи на чело истакнут је јавно Робесијер: разбирало се о његовим велмама, претресано је његово држање, скупулене су речи које су, вели се, излетиле из уста једноме од његових пријатеља, и закључило се да је Робесијер имао безумну намеру да постане диктатор његове земље.“

„Робесијеров карактер објасњива оно шта је он радио. Робесијер је крајње суморан и неверљив; он свуда види конплате, издаје, замке; његова жучна нарав, његова зловна уобразиља напосе му све ствари у црној боји. Тврдоглав, који не слуша никог до себе само, који не трпи да му се противречи, који не прашта никад ономе који је могао увредити његово самодубље, и не признаје никад своје погрешке, који лако денунцира, и плане при најмањој сумњи; који непрестано држи да се само о њему мисли, и да га гоне; који се хвали својим услугама, и говори о себи са мало уздржљивости; сасвим необазрив и неумерен, чиме наноси штету стварима које брани; који изнад свега жели народно расположење према себи, због чега му непрестано ласка, и жудно тражи да му се плеска: то су слабости, а нарочито ова последња, које се вистичу у свима актима његовог јавног живота, и које су могле створити уверење да Робесијер нишани на велико, и да хоће да дочепа диктаторску власт.“

„Што се мене тиче, ја не могу да верујем да је ова намера озбиљно засела у његовој глави, да је она доиста предмет његових жеља и његове амбиције.“

„Међутим има један човек који је занесен овом фантастичком идеом, који непрестано назива диктатуру у Француској као добротинство, као једину власт која нас може спасти од анархије коју он проповеда, која нас може одвести слободи и срећи! Он тражи ову тиранску власт, за кога? ни никад не би могли веровати; ви не познајете довољно ово лудило његове сујете; он је тражи за себе, да, за себе, Марата! Кад његово лудило не би било грозно, ништа не би било смешније од овог бића, које је изгледа природа нарочито обележила као свој изметак.“

ПРИМЕДБА 5., СТРАНА: 247.

Међу свима значајним мишљењима о Марату и Робесијеру, ваља изнети ово које је изнесено на скупу Јакобинаца, у седници од недеље 23. децембра 1792. Ја не знам ништа што би боље показивало дух и расположење у овом моменту, од дискусије која се развила о карактеру ова два лица.

Ево извода из те дискусије:

„Десмијес чита преписку. Писмо једне подружине, чије се име није чуло, даде је повода великој дискусији која је наведе на веома значајна размисљања. Ова подружина изјављује друштву да је непоколебљиво едана принципима Јакобинаца; упозорuje да се ни мало није дала повести за клеветамa које се свуда разnose противу Марата и Робесијера, и да не престаје и даље поштовати ова два непоколебљива народна пријатеља и дивити им се.“

„Ово писмо примљено је бурним плескањем, али је два њега настала једна дискусија, коју су Брисо и Горас, који су се овде показали као прави пророци, предсказали још јучер.“

„*Роберт*. Веома је чудно да се свуда износе упередо имена Марата и Робеспјера. Колико мора бити заведен народ у окрузима, кад се не чини никаква разлика између ова два бранитеља народа! Они обојица имају врлина, то је истина; Марат је патриота, он има особине које су за поштовање, то је тако; али колика је разлика између њега и Робеспјера! Овај је mudar, умерен и уздржљив, док је Марат претеран, нити има ону мудрост која карактерише Робеспјера. Није довољно бити патриота; ваља, да се народу буде од користи, бити резервисан у начинима извршења, и Робеспјер заиста надмаша Марата у том погледу.“

„Време је, грађани, да се здере копрена која скрива истину од округа; време је да и они знају да ми овде знамо разликовати Робеспјера од Марата. Пишимо подружницама шта ми мислимо о овој двојници грађана; јер, ја вам то признајем, ја сам велики партизан Робеспјеров.“ (*Гуњање на трибинама и у једном делу сале.*)

„*Бурдон*. Одавно је требало да покажемо подружницама шта ми мислимо о Марату. Како су оне могле увек истицати упередо Марата и Робеспјера! Робеспјер је човек заиста с врлинама, коме, од почетка Револуције, ми писмо имали ништа да замеримо; Робеспјер је умерен и уздржљив, док је Марат вагрен писац који много шкоди Јакобинцима (*гуњање*); и у осталом добро је приметити да нам је Марат учинио много штете у Народном Конвенту.“

„Посланици су уобразили да смо ми партизани Маратови; зову нас маратисти; ако ми покажемо да ми знамо ко је и шта је Марат, ви ћете одмах видети како ће се приближити Монтањи на којој ми седимо, ви ћете их видети како ће доћи к нама, ви ћете видети подружнице како се освешћују и како се поново искупљају у овој колевци слободе. Ако је Марат патриота, он мора пристати уз предлог који ћу учинити. Марат се мора жртвовати за ствар слободе. Ја захтевам да се он избрише из списка овог друштва.“

„Овај предлог изазвао је пљескање овде онде, срдито гуњање у једном делу сале, и велико негодовање на трибинама.“

„Опоменуше се да је осам дана пре ове сцене, Марат поздрављен пљескањем у овом истом друштву; народ трибина, који памти, сећао се тога добро; он није могао веровати да се извршила тако нагла промена у духовима; и, пошто је морални инстинкт у народа увек правдан, он је био веома раздражен предлогом Бурдоновим; народ је бранио свога врлог пријатеља; он није веровао да се он могао за осам дана толико замерити друштву, јер, ма да се вели да је неблагодарност врлина република, веома ће тешко бити навићи француски народ на ове прсте врлина.“

„Истицање имена Маратовог и Робеспјеровог једно поред другог није узбунило народ; уши су биле навикнуте одавно да их чују у преписци једно поред другог; и пошто је друштво више пута негодовало, кад су клубови из осталих округа захтевали да се Марат искључи, нису сматрали да данас ваља помоћи предлог Бурдонов.“

„Један грађанин на једно подружнице упозорно је друштво, колико је у истини опасно стављати једно поред другог имена Марата и Робеспјера. „У окрузима, рече он, гради се велика разлика између Марата и Робеспјера, и изненађени су видећи да друштво ћути о разлици која постоји између ова два патриота. Ја предлажем друштву, пошто одлучи о Марату, да се не говори више о подружничству (овој речи нема места у једној републици) но да се употребљује реч *братство*.“

„*Дифурни*. Ја сам противан предлогу да се Марат искључи из друштва. (*Бурно пљескање*). Ја не поричем разлику која постоји између Марата и Робеспјера. Ова два писца, који се могу такмичити патриотизмом, имају веома осетне разлике; они су обојица служили народној ствари, али средствима веома различним. Робеспјер је бранио праве принципе с планом, чврсто, и са свом потребном мудрошћу. Марат, напротив, често је прелазио границе здравог

разума и мудрости. Међутим, признавајући ову разлику између Марата и Робеспјера, ја нисам мијења да се прими предлог о искључењу: може се бити правичан а да се не буде незахвалан према Марату. Марат нам је био користан, он је служио одважно Революцији. (*Бурно шљескање у друштву и на трибинама*). Била би незахвалност искључити га. (*Тако је! Тако је! повикало се са свију страна*). Марат је био потребан човек; у револуцијама су потребне оваке јаке главе, које су способне да уједине разне људе из разних сталежа, и Марат је један од тих ретких људи који су потребни за обарање деспотизма.* (*Шљескање*).

Према томе мој је закључак да се одбаци предлог Бурдонов, и да се задовољимо да се подружницама писмено објасни разлика коју ми стављамо између Марата и Робеспјера.* (*Шљескање*).

Друштво је решило да се не служи више речју подружница, коју сматра као увреду за републиканску једнакост; на место ње оно је узело реч братство. Друштво је одлучило затим да се Марат не искључи из списка његових чланова, али да се свима друштвима која стоје у односима братства према овом друштву пошаље циркулар, у коме ће бити подробно изложени односи, сличности, супротности, погодности и настраности које постоје између Марата и Робеспјера: те да сви они који стоје у односима братства са Јакобинцима могу обавештени ценити ова два бранитеља народа, и да се најзад науче двови два имена за која они погрешно држе да морају бити вечно једно уз друго.*

ПРИМЕДБА 6., СТРАНА: 382.

Ево један извод из Мемоара Гаре, тако исто значајан као и онај ранији, који је највернија слика Робеспјерова, и његових сумњи које су га мучиле. То је један разговор:

„Тек што сам отпочео говорити му о свађама у Конвенту, а Робеспјер ме прекиде: „Сви ови посланици Жироиде, рече ми он, овај Брисо, овај Луве, овај Барбару, сви су они контр-револуционари, конспиратори.“ Нисам могао да се уздржим да се не насмејем, и тај мој смех одмах га је наљутио. — Ви сте увек били такви. У Уставотворној Скупштини, ви сте били склони да верујете да аристократи воде Революцију. — Ја нисам био сасвим таква. Ја сам могао веровати највише да неки племићи нису били аристократе. Ја сам то мислио о многима, и ви сами мислили сте то још о неким. Ја сам могао веровати још да би ми могли и обрлатити неке од аристократа правих, да смо од два средства која су нам била на расположењу, резон и сила, употребљавали чешће резон, који је био на нашој страни, а ређе силу, која може бити само за тиране. Верујте ми, забравимо те опасности које смо саплагали, и које немају ничега заједничког са овима која нам данас прете. Тада су ратовали пријатељи и непријатељи слободе; данас се води рат између пријатеља и непријатеља Републике. Кад би ми се дала прилика, ја би рекао Лувеу да он сувише претерује што вас држи за ројалисту; али и вама ја држим да ми је дужност рећи, да је Луве толики исти ројалиста колики сте и ви. У вашим свађама ви личите на молинисте и жансенисте, чиј се цео диспут врти око начина на који се милост Божија излива на душе, и који се узајамно окривљају да не верују у Бога. — Ако нису ројалисти, зашто су онда толико радили да спасу живот једнога краља? Ја се клалм да сте и ви такође, ви, за милост, за опроштај.

Ех! зар се је вас тидео штогод принцип по коме је смрт тога тиранина била правична и потребна? ваши Жироидисти, ваи Брисо и ваши апеланти на народ нису хотели тај принцип. Они су хотели дакле да оставе тиранији сва средства да се подигне? — Ја незнам да ли је намера апеланата на народ била да Канета спасу од смрти: апел на народ чинио ми се увек

неразуман и опасан, али ја сам разумео зашто су они који су гласали за њ могли држати да је живот затвореног Капета могао бити, у овим приликама, кориснији него његова смрт; ја сам разумео зашто су они могли мислити да је апел на народ био једно велико средство за одликовање народа републиканског у очима целог света, дајући му прилику да он сам изврши један велики акт великодушности једним чином свога суверенства. — То је то исто што и приписивати лепе намере предузећима која ви не одобравате, и људима који конспирују на све стране. — Па где они конспирују? — Свуда. У Паризу, у свој Француској, у свој Европи. У Паризу, Жанзоне конспирује у предграђу Св. Антонија, идући, од дућана до дућана, да уверава трговце да ми остали патриоти хоћемо да плаћамо њихове трговине; Жиронда је одавно склопила план да се одвоји од Француске и сједини с Инглеском; и творци су овог плана били вође њених посланика, који хоћеју да га наврше пошто по то: Жанзоне то не крије; он је казао свакоме који је хтео да га чује, да они нису овде представници народа, него пуномоћници Жиронде. Брисо конспирује у свом журнаду, који подстиче и позива на грађански рат; зна се да је он ишао у Инглеску, и зна се такође зашто је ишао; нама су познате његове интимне везе са министром спољних послова, са оним Лебрином, који је из Лијежа и креатура Аустријског дома. Најбољи је пријатељ Брисоов Клавинјер, а Клавинјер је конспировао свуда где је стао и сео. Рабо, издајник као какав протестант и као какав философ као што је он, није био довољно вешт да сакрије од нас своју преписку са куртизаном и издајником Монтескију; шест месеци је како они заједно раде да отворе Савоју и Француску Пијемонтесцима. Сервал је зато само постављен за генерала Пиренејске војске, да преда кључеве од Француске Шпањолцима. Најзад, ето вам Димурија који више не прети Холандији, него Паризу; и кад је овај шарлатан јунаштва дошао овамо, где сам га ја хтео затворити, он није ручао сваки дан са Монтањом, него с министрима и

Жирондистима. — Три или четири пута код мене, н.пр. — Мене је ова Револуција јако изнурила, ја сам болестан; никад ота бина није била у већој опасности, и ја сумњам да ће се она извући из ње. Па лепо! имате ли још воље да се смејете и да верујете да су они тамо часни људи, добри републиканци? — Не, мени се више не смеје, али ми је тешко да задржим сузе које каља пролити над отаџбином, кад су њени законодавци толико обузети тако ужасним сумњама тако јадно основаним. Ја сам уверен да у ствари нема ништа од онога што ви сумњате; али уверен сам још више, да су ваше сумње опасност веома стварна и веома велика. Сви готово ови људи наши су непријатељи, али ниво, сем Димурија, није непријатељ Републике; и ако ви према свима њима можете угушити вашу мржњу, Република неће претити више никаква опасност. — Не намеравате ли ви да ми предложите да поновим предлог епископа Ламурета? — Не; ја сам се доста користио бар оним лекцијама које сте ми ви дали; и три Народне Скупштине научиле су ме да најбољи патриоти мрзе тим више своје непријатеље кад они не воле своју отаџбину. Али ја имам једно питање да вам ставим, и молим вас да се приберете пре него што ми одговорите: Јесте ли ви уверени о свему ономе што сте ми казали? — Јесам." Ја сам га оставио и отишао сам дубоко изненађен и дубоко забринут оним што сам од њега чуо."

„Неколико дана доцније, идем из извршног савета; сретам Саља који је ишао из Народног Конвента. Прилике су се све више заоштравале. Сви који су се узајамно поштовали отпочинjali су разговор о народној ствари како се састану."

— „Па добро! рекох ја Саљу кад се састаслосмо, зар нема никаквог начина да ове ужасне свађе престану? — Ох! да, ја се надам; ја се надам да ћу скоро дићи све копрене које још покривају ове ужасне разбојничке и њихове ужасне конспирације. Али, ни, ја знам да ви непрестано имате некакво слепо поверење; ја знам да је ваша манија да ништа не веру-

жете. — Ви се варате: ја верујем као и остали; али кад се има основа зато, а не на просте сумње; кад постоје доистини а не уображени факти. Зашто држите да сам ја толики неверни Тома? Је ли због тога што у 1789. нисам хтео веровати, кад сте ме уверавали да је Некер покрао касу, да су виђене мазге патоварене златом и сребром на којима је он испратно милионе у Женеви? Ово моје неверовање у то, ја признајем то, тако је исто данас као и онда; јер и данас још ја сам уверен да је Некер остало овде више својих милиона него што је наших однео у Женеви. — Некер је био угурсуз, али то није ништа према разбојницима с којима смо ми окружени; и ако хоћете да ме слушате ја ћу вам говорити о њима. Ја ћу вам све казати, јер знам све: ја сам прозreo све сплетке. Сви комплоти, сви злочини Монтање отпочели су са Револуцијом: Херцег Орлеански вођа је ове чете разбојника; и он је творац онога пакленог романа *des Liaisons dangereuses* (Опасне везе) у коме је изнесен исцрпан план свију злочина које су они починили од пет година на овамо. Надајник Лафајет био је њихов саучесник, и он је, претварајући се да је открио ту заверу на њеном извору, послао Херцега Орлеанског да уреди све с Питом, са принцем Галским и са кабинетом Сен Жемским. Мирабо је такође био у тој завери: он је примао новац од краља да сакрије своје везе са Херцегом Орлеанским, али примао је још више новала од Херцега Орлеанског да му служи. За странку Херцега Орлеанског била је велика ствар, да се учини да странка Јакобинца ради у прилог њених намера. То се није смело покушати непосредно; зато су се обратили на Корделијере. Корделијери су им се одмах продали и постали им одани. Имајте добро на уму да је Корделијера увек било мање него Јакобинаца, и да су увек мање зармали од ових: то је зато јер су хотели да им сваки служи, али нису хотели да сви зна њихову тајну. Корделијери су увек били расадник за конспираторе: ту их најопаснија од свију, Дантон, спрема и учи дрскости и лажи, док их Марат навикава на убиства

и сече: ту се они вежбају улози коју затим треба да играју међу Јакобинцима; и Јакобинце, који се чине да воде Француску, и њих, нема никакве сумње о томе, воде Корделијери. Корделијери, који се чине мањи од макова зрна у Паризу, преговарају с Европом, и имају своје посланике код свију дворова, који су се заплели да униште нашу слободу; то је извесно; ја имам доказа за то. Највад Корделијери су потопили један престо у таласе крви, да учине да из ње изиђе други нови престо. Они добро знају да је десница, у којој су заступљене све врлине, у исто доба и страва на којој су сви прави републиканци; и они нас износе као ројалисте зато само, да би могли раздражити гомилу противу нас: они чине то тако зато, што је дакле њаши ножеве противу нас него разлоге. У једној само завери, има их три или четири. Кад ова десница буде помлађена, Херцег Јориски доћи ће да седне на престо, а Херцег Орлеански, који му га је обећао, убиће га; Херцега Орлеанског убиће Марат, Дантон и Робеспјер, који су му дали исто обећање, а они тријумфири разделиће власт над Француском, претрпаном нечелом и крвљу, докле док највештаји међу њима, а то ће бити Дантон, умлати ону двојицу и узме сву власт у своје руке, најпре под титулом диктатора, а затим, отворено, под титулом краља. То је ето њихов план, немојте сумњати о томе; ја сам га пронашао мислећи непрестано о томе, све га потврђује и чини очевидним: видите како се све прилике додирују и укритају: нема ни једне радње у овој Револуцији која није један део и доказ ових ужасних комплота. Ви сте изненађени, ја то видим: хоћете ли и даље остати неверни Тома? — Ја сам изненађен, доиста: али кажите ми, да ли их је много међу вама, т.ј. од ваше стране (у Скупштини), који о томе мисле као ви? — Сви, или готово сви. Кондорсе ми је једном приликом учинио неколико примедба; Сијеје мало општи са нама; Рибо има друго гледиште, које се час ближи мом гледишту а час удаљује од њега; али сви остали не сумњају више, као и ја, о томе што сам вам казао;

они oseћају потребу да се ради брзо, да се *тешке кује док је вруће*, да би се предупредили толики злочини и толике несреће, да се не би изгубио плод ове Револуције која нас је толико коштала. На десници има чланова који немају довољно вере у нас; али ја, који сам био ваш друг, који вас познајем као часна човека, као пријатеља слободе, ја их уверавам да ћете ви бити на вашој страни, да ћете нам помоћи свима средствима која вам по нашем положају стоје на расположењу. Можете ли ма најмање сумњати о свему ономе што сам вам рекао за ове разбојнике? — Ја би био веома недостојан поште коју ми указујете, кад би вас пустио да држите да ја верујем да доиста постоји план, који ви приписујете нашим непријатељима. Што више факата, ствари и људи, ви уносите у то и мешате, вама цела ствар изгледа вероватнија, а мени, напротив, она изгледа све мање вероватна. Највећи део радњи од којих сте ви изаткали цео тај план догодиле су се стицајем прилика, саме собом, међутим ви то превиђате и отурујете и приписујете им некакав нарочити измишљени циљ. Међутим, да се отури природно објасњење печега, потребни су докази на првом месту; затим, потребни су нови докази да се прими какво објасњење тога истог које није природно. Н.пр. цео свет верује да су Лафајет и Херцег Орлеански били непријатељи, и да је Лафајет склонно или натерао Херцега Орлеанског да се за неко време удали из Француске само зато, да ослободи Париз, Француску и Народну Скупштину од многих неприлика и немира; ваља дакле утврдити, не простим уверавањем, него доказима: 1. да они нису били непријатељи; 2. да су они били саучесници; 3. да је циљ одласка Херцега Орлеанског у Инглеску био извршење њихових завера. Ја знам да резонујући на овај сасвим одређени начин, ми се излажемо многим несрећама и пуштамо многе злочине да нам измакну, али, ја знам и то да, подајући се уобразиљи, ми се излажемо да погрешно судимо како о прошлим тако и о будућим догађајима, лишавамо се могућности да оцењујемо како треба садашње дога-

ђаје; и замишљајући хиљаде злочина које нико не удешава, ми губимо способност да учимо праве опасности: називамо непријатеље који су у свако доба готови да нам шkode, да нам чине и она зла на која они никад не би помислили. Ја не сумњам да око нас има много разбојника: потпуна разузданост свију страсти помаже да се они појављују, а туђинско злато подржава их. Али, верујте ми, и ако су њихове намере ужасне, оне нису ни толико простране, ни тако велике, ни тако компликоване, ни смисљене и вођене тако издалека. У свему томе много је више донова и убица него дубоких конспиратора. Прави су конспиратори противу Републике, краљеви Европе и републиканске страсти. Да се сузбију краљеви Европе и њихови цукови, наше су војске довољне као и остало; а да се учини да нас наше страсти не прогутају, једино је средство и то једино: пожурите се да организујете снажну владу и која ће уживати поверење. У стању у коме се налази она влада због ваших свађа, и демократија од двадесет и пет милиона ангела била би брзо жртва беснила и раздора који потичу из охолости; као што је рекао Жан-Жак, потребно би било двадесет и пет милиона богова, а коме би могло пасти на памет да их толико измисли. Мој драги Саду, људи и велики скупови нису такви да су на једној страни само богови, а на другој само ђаволи. Свуда где се људи сукобљавају због интереса и мњења, и они добри шта више показују але страсти; а тако исто и они рђави, ако се буде гледало да се благошћу и стрпљењем продре у њихове душе, показују се приступачни утицајима правичности и доброте. Ја називам у дубини моје душе очевидан и неоспорим доказ бар полонине ове истине: ја сам добар, и зацело толико исто добар колико ма који међу вама; али кад се моја мњења, на место да се сузбијају логиком у доброј намери, отурују сумњом и увредом, ја сам готов одмах да отурим резонување и да погледам да ли су ми пиштољи пуни како ваља. Ви сте ме двапут начинили министром, и двапут сте ми учинили веома рђаву услугу:

и вас и мене окружују опасности, и оне једино чине да останем на положају на коме сам. Јунак не тражи осуство у очи битке. Вој, ја то видим, није далеко; предвиђајући да ћете са обе стране пуцати на мене, ја сам се решио да останем где сам. Ја ћу вам увек рећи што по мом разуму и по мојој савести држим да је истина; али знајте да ћу се ја руководити само својом савешћу и разумом, а не савешћу и разумом ма кога то било човека на земљи. Ја нисам радио тридесет година у мом животу да будем фењер зато, да допустим другима да ми осветле пут којим идем својим фењером."

"Сада и ја растали смо се срдачно рукујући се, грлећи се, као да смо још били другови из Уставотворне Скупштине."

САДРЖИНА

СВЕСКА III.

КЊИГА ДЕВЕТА

НАРОДНИ КОНВЕНТ

Нова сета асеника у Версаљу. — Злоупотреба влашћу и распале општине. — Избор посланика за Конвент. — Састав Париске депутације. — Положај и пројекти Жирондиста; карактер првак ове стране; о Федерализму. — Стање партије Париске и општинске. — Отварање Народног Конвента 20. септембра 1792; обарање краљевства; увођење Републике. — Прва борба Жирондиста с Монтањардима; депутација Робеспјерове и Маратове. — Декларација о једној и недељивој Републици. — Подела и снага партија у Конвенту. — Промене у извршној власти. — Дантон оставља министарство. — Отварање разних административних одбора и одбора за Устав 1—58.

КЊИГА ДЕСЕТА

ЖЕМАП

Војни положај на крају октобра 1792. — Аустријанци бомбардују Лиж; Кастин заузима Вормс и Мајнц. — Потресне панх генерала. — Рђиве операције Кистинове. — Алијанска војска. — Освојење Савоје и Нице. — Димурије долази у Париз; његов положај према партијама. — Утицај и организација клуба Јакобинца. — Друштвено стање у Француској; Париски салони. — Разговор између Марата и Димурија. — Анегдоте. — Друга борба Жирондиста с Монтањардима; Луве оптужује Робеспјера; одговор Робеспјеров; Скупштина прелази преко ове оптужбе. — Први предлог о парници Лудвика XVI. — Последње војних операција Димуријевих. — Промене у министарству. — Паш министар војни. — Победа код Жемапа. — Морали и

политички положај Белгије; политичко држање Димуријево. — Заузеће Гана, Мона, Брисел, Намура и Антверпена; освајање Белгије до Мааса. — Промене у војној администрацији; посорачају Димуријев са Коњентом и министрима. — Наш положај у Алпима и Ширењелма 59—176.

КЊИГА ЈЕДНАЕСТА

СМРТ ЛУДВИКА XVI.

Стање партија у моменту парнице Лудвика XVI. — Карактер и мишња чланова министарства овога доба: Родана, Паша, Лебрин, Гара, Монжа и Кланџера. — Подробности о животу краљевске породице у кули Тампла. — Почетак дискусије о стављању под суд Лудвика XVI; резиме дебата о томе; мишње Сен-Жиста. — Тешке оскудице у животним намирницама; подробности и питања политичко-економна. — Беседа Робеспјерова о суђењу краљу. — Коњент депретује да ће он судити краљу. — Хартије паћене у гвозденом орману. — Први испит Лудвика XVI у Коњенту. — Сузоб мишња и интереса за трајања ове парнице; узнемиреност Јакобинца. — Подожај херцеза Орлеанског; предлог да се протера. — Наставак парнице Лудвика XVI. — Његова одбрана. — Бурне дебате у Коњенту. — Жироидисти предлажу апел на народ; мишње посланика Сала; беседа Робеспјерова; беседа Верњоова. — Стављање питања. — Лудвик XVI проглашен је за крива и осуђен на смрт, без апела на народ и без одлагања извршења пресуде. — Подробности о добатима и о гласању. — Убиство посланика Десплетија-Сен-Фарго. — Узбуђење у Паризу. — Лудвик XVI прашта се са својом породицом; његови последњи тренуци у затвору и на ешафоду 177—318.

КЊИГА ДВАНАЕСТА

ПРВА ПОЛИЦИЈА

Подожај стравика после смрти Лудвика XVI. — Промена у извршној власти. — Родан се подмиче; Вернонзина постаје војни министар на место Паша. — Подожај Француске односно туђинских сила; улога Инглеске; политичка Пига. — Стање наше војске на северу; анархија у Белгији због револуционарне управе. — Димурије долази поново у Париз; његова опозиција Јакобинцима. — Прва коалиција противу Француске; општи план одбране који је предложио Димурије. — Дивљање три стотине хиљада људи. — Димуријева инвазија у Холандију; по-

дробности војних планова и операција. — План постаје мѝр Париза. — Агитација странака у престоници; њихов изглед, њихов говор и њихове идеје у општини, код Јакобинца и у срезонима. — Петири у Паризу због животних намирница; плачка бакалница. — Наставак борбе између Жироидиста и Монтанарада; њихове силе, њихова средства. — Неуспех наше војске на северу. — Револуционарни декрети за одбрану земље. — Уставава ширедног привичног суда; бурне дискусије у Општини о томе; догађај 10. марта у вечер; пројекат напада на Коњент не испада на руком 319—414.

Примедбе и доказни списи 415—450.

С Л И Б Е:

Дантонова
Жезап
Робеспјерова
Верњоова
Лудвик XVI. обраћа се са својом породицом.

КА Р Т Е:

3. Жезап.

ИСПРАВКЕ

ОПАЖЕНИХ ГРЕШАКА

СТРАНА	р е д		НА МЕСТО	ТРЕБА ДА БУДЕ
	быво	было		
45	—	1	сангу	снасу
61	—	17	инвазионој	инвазионој
76	—	18	снага	снага
80	—	12	инвазија	инвазија
85	13	—	намеру	намеру
109	—	11	унадеши	унадеши
Лъ. XI.				
1—32	—	—	2—32	178—208
6 (182)	—	6	власти	власти
28 (294)	8	—	која је	која је
914	—	10	(Fauchet)	(Fauchet)
235	—	3	воареје	воареје
257	—	5	Титу-Анају	Титу-Анају
271	14	—	Карла II.	Карла II.
272	—	11	неспособ	неспособ
285	3	—	као	ка
432	12	—	грађани	грађани
434	20	—	кривце	кривце
445	3	—	ста бина	стабљина